Nds

RMK I.
1373.
1. példd. (Teljes)

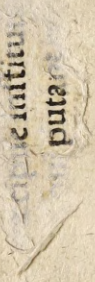

Bibliotk. Hung. Jankow.
F. ord. 12.

FEJEDELMI

LELEK

Avvagy

A' JO FEJEDELEM-

NEK SZÜKSEGES AJANDEKI,

Mellyeket rövid Szakaſzokban foglalván, Hiſtoriákkal és Politiai elmélkedéſekkel világoſitván, Deák nyelven adott-ki

WEBER ADAM JANOS,

Sz. Agoſton Regularis Canonokja, Tyrolisban Uj Cella Collegiumnak Profeſſuſa, Szent Irás és Sz. Canonok magyarázó Doctora, Római Csáſzár ő Felsége Tanácsoſsa, az Höglwerthumi Præpoſtságnak p. t. Adminiſtrátora.

B. Bánffi Klárae.

Es Deák nyelvből Magyarra forditott

Iſſiú SZEKI TELEKI MIHALY.

KOLOSVARATT nyomtatta Némethi Mihály, 1689.

M. N. MÚZEUM
KÖNYV-
TÁRÁBÓL

A'
Méltóságos
Iffjabbik
APAFI MIHALY NAC
Iſten kegjelméből
Erdély Orſzágának
válaſztott
FEJEDELMENEC:
nékem
kegjelmes Vramnak
ő Nagjſágának.

Méltóságos választott Fejedelem
Ifjú Kegyelmes Uram!

EZ Fejedelmi Lelket formáló szép kis könyvet, kinek kellyen ajánlanom, minden tovább-való gondolkozás nélkül, kimutattya azt nékem, a' Nagyságod Istentül Fejedelmi méltóságra formáltatott Lelkének, illy gyenge idejében magát ki-mutató, Nemzetünket Hazánkat örvendeztető kívánt szép alkalmatossága: annál-is inkább, mert a' Nagyságod Fejedelmi fénnyel már környül vött virágzó életének s-neveltetésének rendes állapottya, Példája és Tükőre lészen e' kis könyvnek, a' melyben látsa-meg minden a' Fejedelmi Léleknek formáltatásának valóságát: mellyet én Nagyságod körül való létemben által látván, ugyan akkor fordítottam Magyarúl e' kis könyvet: melly minthogy Nagyságtok Fejedelmi Kegyelmességének reám akkori kivaltképpen való ki-áradásának alkalmatosságával lőtt: azért En-is Nagyságodhoz való alázatos kötelességemnek és háládatosságomnak tellyesítésének jeléül Nagyságodnak alázatosan ajánlom, hogy az én csekély elmémtül származott munkám, a' Nagyságod Fejedelmi

méltó-

méltósággal előtte fénlő Nevének ragyogásától vegye világát, és elmémnek s-életemnek illy éretlen gyümölcse, a' Nagyságod kegyelmeſségének reá ßállott kedves Fénye alatt találya-meg éreltetését. Adgya Iſten! hogy a' mint à jóknak vígaßtaltatására, az egeß Hazának örömére, már előttünk, a' Nagyságod Fejedelmi méltóſágának magát ßép ſugárival kedvesen ki-mutató Csillaga kezdett ragyogni, ugy minden ſetétcséget és homályt el-űzvén, juſſon dél ßinre, és légyen Nemzetünknek olly Napja, melynek éltető világa alatt, a' Nagyſágod virágzó életével edgyütt, ujjúllyon-meg az Haza; a' mellyet a' mint tiſzta alázatos ſzivel kivánok, ugy maradok

Nagyságod

In Gernyeſzeg die 15. Menſ. Apr. Aº 1689.

MAGYAR MÚZEUM KÖNYV-TÁRA

Alázatos ſzolgája

Iffiú *Teleki Mihály.*

ELSŐ RESZ.

Hogy à Fejedelemnek az maga igazgatásában kelleßék az ő alatta-valóknak igazgatását el-kezdeni.

AZ Embernek természeti ha jó, az embert igazgatni, ha roß, az embertől igazgattatni kell, kiváltképpen attul, az ki máſoknak igazgatására elől-tétetett. Nem jó Királyok azok, az kik csak az ő alatta-valoknak Királyi, és nem magoké. Az Első, az ki magát az Királynak alája veti, maga légyen az Király: tanullya-meg annak-okáért à maga igazgatását, minek-előtte gyakorlaná az alatta-valoknak igazgatását. Mert az maga igazgatáſa, fundamentuma az alatta-valoknak igazgatásanak. Az maga igazgatáſa az a' közönséges óra, melyhez kelleſsék az alatta-valoknak igazgatasát ſabni. Az maga igazgatáſa az Világoſságnak és az Vezérnek tißtiben áll, a' Világoſságnak à meg-világoſitáſra, a' Vezérnek az igazgatáſra.

Továbbá, vadnak az maga igazgatásának három fő akadályi, Mellyeket az Fejedelemnek ollyan igyekezettel kell el-távoztatni, mint az minémű indulattal az ő Orßágoknak meg-maradáſokat kivánnyák.

Az első akadaly, *az maga nem ismérése*, Mert nem lehet hogy magat jol igazgaſſa az, az ki magát jól

nem ismèri. Mivel az elsö és fö Régulája à bölts igazgatásnak, áll amaz régi bölcs mondásban: *Ismérd-meg magadat.*

De ez az iſméret az mint ritka, ugy drága-is, mélyhezképeſt az IV. Henricus Csáſár nem ok nélkül tartotta jegyének ezt az mondáſt. *Sokan ſokat tudnak, magokat penig senki sem.*

Mert ugyan-is rut Tudomány, (avagy inkáb tudatlanság) ismérni másokat és más dolgokat, magát penig nem ismérni, ollyanok az kik ſemléknek láttatnak máſoknak, magokban penig vakok, máſoknak bölcsek, magoknak penig eſztelenek. *Gyülölöm azt az bölcset, a' ki magának nem bölts.*

Iſmérd-meg annákokáért tennen magadat, minékelötte másokat, és más dolgokat meg-ismérîz. Megtanulod penig a' magad iſméretit, hogy ha máſokat magadhoz nem haſonlókat meg-nézendeſ. Haldmeg à ſ. Gergelyt: *A' ki magát nem akarja ismérni minémü legyen, ollyanokat ſemlélljen-meg, az kik magához nem hasonlók.*

Az máſodik akadály, az elmének rendeletlen indulattya, avagy a' ſelidithetetlen meg-indulás. Bizonyára alkalmatlan tanács az indulat, mert ö néki az dolog gyakrabban nagyobnak látſik mint az igaſságnak. Ellenben vadnak a' jo tanácsok és a' bölcs maga igazgatása az holott kevés ſenvedés vagyon, és ſok az békeſségestürés.

Az har-

Az harmadik akadály, az dologban felettébb való hirtelenkedés.

Bölcsen gondolta V. Carolus Császár, hogy valamiképpen Saturnus az bujdoso-Csillagok között, leg-magasab helyen vagyon, és mindazáltal mindeneknél késöbb, és lassabban forog, ugy azoknak à Fejedelmeknek, az kik az emberek közt leg-nagyobb méltósággal élnek, nem kell hirtelenkedniek. *Az ki siet, az esésre hanyatlik.*

Jeles amaz II. Philep, Spanyol Kiralynak mondása, Jeles hadakozo az, a' ki vakmerö-képpen sohia nem vétett. Mindazonáltal némelykor sietni kell az Tacitusnak Regulája szerént: *Nem kell mulatozni abban az Tanácsban, mellyet senki nem dicsérhet, minekelötte meg-nem lösse.*

MASODIK RESZ.

Hogy az Istenhez való kegyesség leg-szükségesseb légyen az Fejedelmeknec. Az Istenhez való kegyesség erös fundamentum, mellyen az közönseges és magános dolgoknac boldogsága áll.

TUdta ennek az mondásnak igasságát à Mélt: Maximilianus Bavariai Elector azokban az intésekben, mellyeket az ö Fiának Ferdinandusnak jo tanitatására még három esztendös korában meg-iratni, és Ifiiú korában eleiben adatni és magyaráztatni parancsolt. *Ezt bizonnyal tudni kell* (azt mondgya az bölcs Elector) *a' Fejedelemnek hogy Istenhez való kegyessége, az maga bóldog-*

ságát, alatta-valóinac erkölcsit, és mind a' kettőnec szerentséjét mérsékeli.

Továbbá, két hathatos segédi vadnak az igaz kegyességnek, mellyeknek edgyike az földi dolgoknak szeretetinek meg-zabolázásában, az másik az keresztyén jóságos cselekedetre való igyekezetben áll, az melyről-is azt alittyák az Bölcsek, hogy az jóságos cselekedetek nélkül való Fejedelem, nem ugy Fejedelem, mint az Fejedelemnek képtelen formája.

Ugyan-is a' Király az Királyi nevezetre valóságossan akkor méltó, mikor az ő Királyi-szekiben úl az *alhatatosság*, és selyem köntösében gerjedez az jóság, Királyi Koronájában fenlik az *Bölcseség*, az szivében él az *Kegyelmesség*, fegyverében öltözik-fel az *erősség*, az kezében az *adakozás* nyilik-ki, az szemében az *Emberség* virágzik, győzedelmében penig az *Istennec ditsőssége*, győzedelmeskedik.

Az másikat az mi illeti; el-hitesék magokkal az Fejedelmek, hogy az világnak javai semmiképpen nem jók, azért az ő nevekhez nem illenek, nem-is méltok: mivel külső-képpen láttatnak valami fényességeknek lenni, de belsőképpé semmi valóságos igasságok nincsé, hané ollyak mint a szivárvány, a ki a' mely szineket mutat, azok ő magába nincsenec. Mert a' mit szeret è Világ mint szépet, vagy tekintetben vészen, mint nagy dolgot, tisztel mint méltot, hirdet mint jeles dolgot, kivan mint gyönyörködtetőt,

tetőt, él ázzal, mint haßnoſſal, birja azt, mint drágalátoſt, mind az hijában valo, mind az árnyékhoz haſonlo.

Nem kűlőmben mint az virratta előtt égből le-eſett harmatnak cseppe, az Tengerben léßen vizzé, az viz léßen habbá, az hab tajtékká, az tajték léßen buborékká, az buborék peniglen párává, az para léßen kődde, az kődből léßen zápor eſső, az zápor eſőből léßen sár, az sárbul por az porbul léßen ßél, az ßél végezetre oda léßen és el-mulik; ugy az világi földi jok, és az világnak javai, kűlőmb kűlőmb változáſi után, mellyek egymásbul következnec, végezetre mint az füſt el-mulnak, és ſemmivé változnac.

III. RESZ.

Hogy az Fejedelmek az ő reménségeket, és hiteket tsak az egy élő Iſtenben helyhezteſsék.

AZ Királyok és Fejedelmek az Iſtenben inkább mint az teremtett dolgokban, az ő reménségeket és hiteket helyhezteſsék, és az ő Fejedelemségeket nem emberi és világi, hanem Iſteni erő által kivánnyák megerősíteni.

Az Királyi ßék nem erős, hanemha meg erősíttetik attul, az ki az egeket alkudta.

Gviſius nevű Cardinal, midőn az II. Henrik Frantziai Királynak ßolgálattyában első volna, melyre nézve, ſok nagy Vri-rendeknek eßében vőtte ellene valo irigységeket, és hogy meg-mutatná, hogy ſenkiben nem bíznék az Királynak gratiáján kivűl, egy négy ßegletű ma-

gas oſlopot emeltet, mellyet zöld boroſtyán fel-növén, és erősen magához foglalván, mind az fundamentumától fogva egész a' tetejéig, feliben irta ez világoſito mondáſt: *Miglen te fenn állasz, mind addig zöldelleni fogok.*

En ezt az négyſzegeletü magas oſlopot mondom Iſten kegyelmeſségének, melyhez ha az Fejedelem hitinek kegyeſségének ölivel ragaſkodik, mindenkoron abban tökélleteſsen zöldellik, és meg-marad boldogsága, ellenségének ellene való hamis practikájokat hijában-valóvá tévén.

Az Fejedelem ne féllyen, ha Iſten néki kedvez.

IV. RESZ.

Hogy az Keresztyén Fejedelmek az ő igaz Vallásokat elő mozdittsák. Az Keresztyén Fejedelmeknec minden igyekezetekkel ſükség az ő igaz Valláſokat ſeretni.

AZ *Vallásnac romlása, az Tartománynak romlása.* Továbbá, három az, à mit kell ſemlélni az igaz Vallásban: *Igazság, Tiſztaság, Edgyeſség*: az Igazság, az Valláſnak *fundamentuma*, az Tiſztaság à Vallaſnak *ékeſsége*, az Edgyeſség *erőſsége*, mert az Valláſnak *edgyeſsége*, tartatik az Orſágnak *edgyességében*. Honnét-is az Páriſi kapuk felett irva ez olvaſtatik: *Edgy Hit, edgy Törvény, edgy Király.*

Vétkeznek azért azok, és felette igen-is vétkeznek, valakik az ſok Valláſt ſeretik, vagy penig máſokat-is azokra

zokra ingerelnek. Az ki egy Valláſt ſem rekeſzt-el magától, egyet ſem véſſen magához.

Ollyan volt à Tatárok Fejedelme Chám, à ki Báthori Iſtván Légyel Király halála után, az Lengyel Koronát kivánván, az ő kivánságát az Orſág Gyülésében követe által, három inditó erőſségekkel nyilatkoztatta-ki: Az első, az ő hatalmaſsága, máſodik, az ő mértékleteſsége, harmadik pedig az Valláſt nézi. A' mi az ő hatalmát illeti, abbul erősiti vala, hogy egynéhány 100. ezer lovagokat Lengyel Orſágnak vagy óltalmazására, vagy pedig öregbitésére, az maga földéből ki-hozhat. Az mi pedig az mértékleteſséget illeti, állittya vala azt az ételben való rend-tartásában, hogy az ſükségnek idején, az lóhuſsal-is meg-elégſik. Végezetre a' mi nézi az Valláſt, az melyről egymas között való veſekedéſt-is hallott, azt mondgya: Az te Pápád az én Papám, az te Lutheruſod, az én Lutheruſom.

V. RESZ.

Az Keresztyén Fejedelemnek az Iſten dicsőſségének öregbitésén igyekezni kell.

AZ kereſztyéni törvény azt parancsollya, hogy a'Kereſztyén Fejedelmek az magok dicsőſséget az megváltó Chriſtusnak dicsőſségének alája adgyak, és minden ez világi dicsőſségeknek és fényeſségeknek pompáját, az mellyel őket az kőſség tiſteli, az Iſten dicsőſségének feneketlen tengerében boritcsák

Ezt az

Ezt az keresztyéni indulatot, már régen az Velentzéſek az ő Celſus nevő Vezérekben meg-ismerték, az ki az mint Juſtinianus Péter, az Velenczéſeknek dolgát le-iró Hiſtoricus mondgya: midőn Velentzében Fejedelemségre ſenteltetett volna, pénzt veretett, mellyen vala egy Fejedelmi ſüveg, fellyül edgy feſület, illyen irás hozzá adatván: *nem nékem, hanem a' Chriſtusnak.*

Ellenkező igyekezettel viſeltetnek némely Királyok és hamis Politiáju Fejedelmek, az kik minden ő dólgokban, nem a' Chriſtuſnak, hanem magoknak vadaſznak dicsőſséget.

Nem a' Chriſtuſnak, hanem magának kereſte à dicsőſséget Carolus Audax Burgundiai Herczeg, az ki hijában való dicsőſségtül őſtönöztetvén, és követni akarván az nagy Sándort, és több régi Herczegeket, minden ſomſédit maga gondolatlanul, és méltatlan, haddal faraſztotta, ugy annyira, hogy Philypp° Commineus ennek az Herczegnek romlását és veſedelmét ſiettető fő okának az ő kevélységét, és máſoknak hadi dicsőſségének mellyel az régiek hireſedtenek, irégységből való követését mondotta.

Nem a' Chriſtuſnak, hanem magának, és maradékinak vásárlotta a' dicsőſséget a' Csaſar IV. Carolus, az ki az Fiát Venceſlauſt, még maga életében, maga helyében rendelte, és midőn az Romai birodalomnak Electorit ez aránt az ő akarattyára könnyen nem vehetné, à mit

maga

maga virtusával véghez nem vihetett nágy árron szerzette-meg, tudniillik: igérvén kinek kinek az Electoroc közzül 100 ezer aranyakat, mellyeket midőn nékic meg nem adhatna, a'Romai Respublicának közönséges megmaradására, és a' Királyoknac segitségére el-tött kéntset, az Imperiumnak nagy kárával azoknac nem csak el-zálagasitotta, hanem vég-képpen az Respublicától el-idegenitette. Es immár az Imperiumnac innen következett örökké való gonoszsa. Mert (az mint AEneas Sylvius az Cseh Országi Historiának 32-dik Részében mondgya) azótától fogva a' Romai birodalom semmivé lött, nem-is emelhette-fel fejét; mivel az Electorok mindeneket magoknac tartottanac, és az Imperatort eskűvéssel kőteleztéc, hogy az nékiek adatott zálogokat vissza ne venné.

Nem a' Christusnac hanem magának nagy vétekkel szerzette a' ditsőséget az V. Ludovicus, Sfortia Mediolanumi Fejedelem, midőn az ő báttya fiát Galeacius lánost az kit illet vala az Fejedelemség, méreggel öltemeg, kinec holta után aranyos ruhában fel-öltözvén Királynac hivattatni magát, el-szenyvedte: az mint Bembius Velentzei Historicus 2-dic könyvében mondgya.

Nem a' Christusnac hanem magának kivánta az uralkodásnac ditsőséget Borgia Császár, az ki hogy meg-nyerhetné az mellyet igen kivánt vala Olasz-országot, mindenecknec előtte az Romai fő fő Rendeket, Co-

lumniusokat és Vrsinusokat hogy el-veßesse magában el-végezte: minek utánna egy darab ideig ő közöttöc az hadakozást híjjában táplálta vólna, és mind a' két rész sok sebeckel ha ßintén meg nem eméßtetett-is, mindazonáltal nagy réßént meg-veßtegettetett; Amazoc peniglén az után az egymás között való belső hadakozás után meg-értvén a' Borgiánac dolgait, edgymással valo békességeket s'edgyességeket meg-ujjitották. Az Columniusoc penig nem látván magoknac az futásnál és ßámkivetésnél haßnossabb dolgot, az ő Attyoktul valo Mező-városokat Borgiánac hadták. Az Vrsinusoc peniglen az sóld fizetéssel édesittetvén, és az Tirannusnac hivén, majd mindnyájan utálatos halállal ölettettekmeg. Az Cajetana Familiánac fő Rendei a' kik Latiumban az Sermonota nevű Várost birták ugymint: Iakab, Miklos és Bernárd, külömb külömb-féle módon megölettetvén az ő Városokat és Kintseket Borgiánac engedték; Az Vmbriai népeknek régi nemességű Királlyaiis ugymint: Iulius Csáßár, Venantius, Hannibál és Parthus Fejedelemségektül meg-foßtatván meg-fojtattanac. Astort Mamfredust a' Faventiánac Fejedelmét, az Ki hit alatt magát meg-adta meg-öletvén kegyetlenül, az Tiberisben vettette. Sfortia Chatarinát az ki az Forolivium és Forocornelium nevű Városoknac parantsol vala, álgyúckal vítatván és meg-fogván győzedelemnek jeléül Romában vitte. Pandulfus Malatesta, Sfortia János

és Gvi-

és Gvido Vbaldus Feltrius, az magoc birtokábann lévő Városokat Ariminumot, Pisauromot és Vrbinumot az reájok menő Borgiánac, el-ſaladván, inkább akartác engedni mint ſem Tőlle meg-ölettetni. Appianus lakab-is Hetruriában Populonium nevű Városát néki engedte. Es midőn ezen a' Veres uton az idegen Fejedelmek közt kóborlana, ez Istentelen Tolvaj, az Iffiu Arragoniuſt-is Beſilium Fejedelmét az Alphonſus Királyfiát (és az mit csak mondani-is ſégyen) az ű Nénnyének Lucretiának férjét, a' Vaticanumi Templom Tornáczában meg-ſebeſitette. De midőn látná hogy meggyógyúlása felől reménség volna, az maga ágyas házában és az Nénnyének Lakadalmi ágyában fel-méſárol-tatta' Iffiabbik Borgias Cardinált-is méreggel meg-ölte. Cerbellio Iánoſt-is, az ki mind az hazában forgo dolgokban, mind az vitézségben hires vólt, midőn éjjel vacsorárúl haza menne az utban kegyetlenűl meg-ölte. Haſonlo-képpen Sancta Crutius Iakabnak az ki hires Nemes Romai Lakos vala (az kinél-is a' Csáſárnak jobs-kedveſeb baráttya né vala) fejét vétette, melynek egyéb oka nem vala, hanem hogy az Vrſinuſok réſére valók közzűl hamar nagy és erős ſereget állithatna, és azt akarmely nagy dologra könnyen vehetné. Végezetre midőn a' gazdag Cárdinálokat méreggel akarná el-veſzteni az Pohárnaknac tudatlanságábul el-cserélődvén az Poharok, a' Csáſar maga és az Attya-is Sándor az ki abban

a' vendégségben jelen vala, mérget ittanak. Es az Attya az méregnek erejét el nem ſenvedhetvén meg-holt. Borgia peniglen még életének erejében lévén meg-marad és meg-kötöztetik, az honnan ki-ſabadulván a' Navarrának Királyához ſalad, és végezetre edgy hartzon gyalázatoſon el-eſik. *Jovius Hiſt. 8-dik Könyvében.*

Igy minden ditsőſség nélkül ment-ki ez világbúl az az hamis Politicus Antichriſtuſnak Tagja, és máſok ſerentséjének s-életének Tolvaja; mert az Iſten ditsőſſégénec kiſsebségével ollyan nagy kevélységgel kereſte az maga ditsőſségét, hogy még az ő hadi Záſlóira-is ezeket az ſókat iratta: *Avagy Cáſzár avagy ſemmi.* Az hijába valo ditsőſség edgy keveſsé virágozhatik; de de mint hogy az Iſten kegyelme nélkül vagyon, gyümöltsöt nem teremhet.

Tanullyác-meg azért a'Kereſztyén Fejedelmek, hogy az igaz ditsőſségre az a' rövideb út, ha minden dolgaiban nem a' maga, hanem az Iſtennek ditsőſségét kereſi.

Ferrus János az Symbolumokrul irt Teatrumának 2-dik Réſzében edgy jelt téſzen fel, melyet hogy minden Kereſztyén Fejedelmek fel-vegyenek mélto, tudniillik egy magnes kővel meg-kenettetett tőt illyen iráſsal: *Egyre néz*; mert ugyan-is a' mint hogy az magneſsel megkenetett tő, minden tsillagoc között néz tsak edgyre, tudniillik az mely tsillag az égnek Tengeljének mondatik: ugy az igaz Kereſztyén Fejedelem-is az Iſteni ſeretetnek

tetnek magnes kővével meg-kenettetvén néz tsak edgyre, tudniillic az minden Fejedelmeknek Fejdelmének ditsőſségére: egyedűl tsak ezt kivánnya, ezt ſorgalmatoſsan kereſi, minden ő dolgaiban erre mint fő czéljára néz, erre maga haſznát hátra hagyván ſőt még kárával-is igyekezic.

De (az mely az mi időnknek nyomorusága) nem az Iſten, hanem az maga ditsőſségének erőſs kivánáſa vagyon némely Fejedelmekben: az kiket az, (mint hogy a' loságos tselekedet azokon erőt nem vehet) minden gonoſznak végben vitelére hegyes ösztönöckel nógat. Az honnét nagy zűrzavarok ſármaznac az közönséges Társaságokban. Az mellyet Scipio Bargaglius az ő jegyekről valo tractatusában jeleſen mond-ki, a'ſélnek haſonlatoſságával, mely az tengert meg-zavarja, és habokat vét, fel-tévén ezt a' mondáſt: *Meg-zavarja és felemeli.* Mert ugyanis az mint az tengernek vize a' ſelek keménységétől meg-zavarodik, és nagy habokra nevekedik; igy az kevélységnek ſele mellyel némely Fejedelmeknek ſivek fel-fuvalkodnak, valamint ő bennek az ő elméjeket igen nagy habok modgyára fel-emeli, nem külömben meg-zavarja az Orſágokat és Tartományokat; ugy annyira hogy az ſegény alatta valok ſok esztendők alatt ſemmi nyugodalmat ne láſsanak.

VI. RESZ.

Az Fejedelmeknek szükség az ő elejeket, az kik ditsősségesen és ditséreteſen éltenek, követni.

BIzonyára tagadhatatlan dolog az hogy a' Fejedelmek az ő születéſeknek alkalmatoſságával nagy dolgokra véſznek juſt, és hogy életeknek módgya nagyobb dolgokra nyit utat, s'az alkalmatoſság viſi a'leg nagyobbakra; mindazáltal meg-kell vallanunk ezt-is, hogy mind ezek az ékeſségek az el-fajult elmének vétkeivel könnyen meg-veſtegetődhetnek. Nem-is ritkán történik, mivelhogy a' jóságos tselekedetet örökség ſerint nem birhatni, az vétkes unokák jeles ſüléjeket ſámlállyák.

Az mint hogy mikor a' levegő égben több ſivárványok formáltatnak, az első ſivárványnak elevenebb ſugári vadnak, az máſik gyengébben fénlik, az harmadik csak alig látſik, igy ritkán ſülettetnek az ű nagy attyokhoz haſonlo unokák.

Nem helytelenül haſonlithatom ezt az embernek nemét, Collurio nevű Madárhoz, mellynec az mint Ionſtonus bizonyittya az tsudáknac le-irásában, ollyan magátul külömbőző fiai vadnac, hogy az ő attyokhoz ſemmiben nem haſonlitanac. *Az nemeſek leſznek, a' nemeſitendők ſzülettetnek.*

Igy értett VI. Orban Pápa, az ki alatsony nemből ſármazván, ugymint foldozó vargától a' Tretsenſis Városban

rosban midőn néki ſemére vettetnék hogy nemtelen hellyen ſűlettetett volna azt felelte: Az nemes férfiu nem ſűlettetic hanem léſſen. *Az az igaz nemes, a' ki a' vétekre nem hajlando.* Ezt jol értvén a' Nemes emberec, kiknek vérekben az ő elejeknec virtuſa, az igaz ditsőſségnek ſikráit mint egy élő lelket nemzette, viſeltetvén az ő jeles eleiktűl ſármozott eredetektűl, régi nemeknec és elejeknec ditsőſségérűl ſemmiképpen el nem feletkezvén, az ő nemzetségi tőrsőköket, mint edgy nemes oltovány ág bimbóckal bé-oltani az az: az ő elejeknec jóságos tselekedetihez jóságos tselekedetet, jutalmakhoz jutalmat, ſerentséjekhez ſerentsét, ditsőſségekhez ditsőſséget, adni igyekeznek.

VII. RESZ.

Az Fejedelmeknec az ő alatta valóknac minden ſzinmutatás nélkűl jo példa adáſſal kell tűndőkleniek.

AZ jo Fejedelmec az jo peldánac fáklyáját az ő alattok valóc előtt ſoktac vinni, hogy a' joságos tselekedetnec úttyán ſerényen járjanac. Roſſul parantsol a' ki tsak parantsol. Az birodalmokat pelda adáſsal mind alkutni, mind erősiteni kell. Az peldáknac az nagy Emberekbenn mind a' két réſről nagy erejek vagyon, akar a' jóra ha az dolog jo, akar a' roſsra ha roſs. Gyakorta a' Feiedelmec magánaſon jol tselekeſsnec, de magánaſon ritkán tselekeſsnec roſſul; mert az alattoc valók a' jo peldában ritkán, a' roſsban peniglen gyakrabban követic.

Meg-

Meg-oltalmazzák azért magokat az Feiedelmec, hogy a' mennyit az haßnos tőrvényec által haßnálnac az ő alatta valóknac, ugyan annyit ugyan-azonoknac az roß pelda adáſsal ne ártsanac. *Az ki tőrvénnyel tanit, és pelda adáſſal árt, többet árt mint ſem haſznál.* Es mit téßen ez egyebet, hanem edgyic kezével éppiteni a' máſickal el-rontani. Hallyuk-meg a' Szent Chryſoſtomuſt: *Jol tanítván és roſzszul élvén, az Iſtent tanitod miképpen kellyen tégedet el-kárhoztatni.*

Minekokáért az Feiedelmeknec nagy ßorgalmatoſſan kell gondot viſelni, hogy az ő tőrvényeckel az ő életeknec peldája, és az ő életeknec peldájival az őſzinte valo igaſság, minden ßin mutatás áll orczája nélkül tißtán meg-edgyezzen.

Az ki a' ßin mutatás alatt, az az: a' jóságos tselekedetnek haßontalan ßine alatt az igaz jóságos tselekedetnek nem létét el-titkollya, az ő jóságos tselekedete tsac formás képpen lőtt, de valóságoſsan nem lőtt; azért lámbornak inkáb akar láttatni mint ſem valóságoſsan lenni.

Illyen vólt az árulo Iudás, a' juh bőr alatt ragadozo Farkas, az bárány gyapjában ordító Oroßlány, az Apoſtoli köntősben Iſtennec gyilkoſa, a' Tanítvány ßine alatt ßentségtőréſnec Meſtere, az emberi ábrázat alatt meg-teſtesült ördög.

Illyen vólt a' Tyberius Csáßár-is, a' ki a' jóságos tselekedetnek ßine alatt rettenetes vétkeket tselekedett. De ő az

ő a' magá dolgainak el-fedezésében igen meſter lévén annak utánna az ő maradékinak ſemek előtt egéſſen kinyilatkozott, az Iſten meg-bűntetvén a' ſín-mutatáſt annak fel-fedezésével. A' ſín-mutatóknac tzéllyok à melyre tzéloznac à ditsőſség: de erre à tzélra ſoha el nem érnek, mert mindékor két úton járnac, tudni illik à ſínes jó tselekedetnek úttyán, és az alattomba való gonoſságnak úttyán. *Az ditsőſségre leg egyeneſsebb út, hogy ha ollyan léſzesz a' minéműnek kévánsz hogy tartaſsál.*

Hallyák-meg à ſín mutatók; de hallyak az ő gonoſságoknak meg-jobbítására, e' jeles Oratornak Chryſoſtomuſnak jeles mondását. *Oh ſzínmutató, ha jó dolog jónak lenni, miért hogy à minek akarsz láttatni nem akarsz ollyanná lenni, ha rosz dolog roſznak lenni, miért hogy az minémű akarsz lenni nem akarsz ollyannak láttatni? Annakokáért avagy láttaſsál ollyannak a' mi vagy, avagy légy ollyan a' minéműnek láttatol.*

Az Carinus Császárnak jele vólt ez: Légy ollyan a' mint lenni hallatol.

VIII. RESZ.

A' Fejedelmeknek az ő tselekedetekben magokat meg-bíróknak és meg-mérteklőknek kell lenniek.

A' tselekedetben való maga meg-bírásán embernek, értem azt à közép iránt való dolgokban tűndöklő Jóságos-tselekedetet, mellyel à Fejedelmeknek minden

tselekedetekben el-távoztathatik az feletteb-valóság.

Továbbá a' *felettéb-valóság* semmi nem egyéb, hanem a' feletteb-való *el-távozás*, vagy a' feletteb-való *közelítés*; az az, a' jóságos-tselekedetnek közép útáról való *el-távozás*, és à feletteb-való vétkes dolgokhoz való *közelítés*. Ez dologra alkalmaztatott az II. Justinianus Imperatornak jele: *Az mi elég, sok; az mi feletteb-való, nem elég.*

Továbbá 3. feletteb-valóság, avagy három feletteb-való dolgok, feletteb soktanak ártani à Fejedelmeknek, a' feletteb-való gyanúság, a' feletteb-való hamar hívés, a' feletteb-való félénkség.

Cominæus Commentator minek-utánna az XI-dik Lajos Frantziának Királlyának ideje előtt, (à mint ő vélekedik) lőtt halálát, az VII-dik Caroluſnak à méregtűl való félelem miatt, éhséggel meg-ölettetését, az VI-dik Caroluſnak ſok gyanakodáſi miatt meg-bolondúláſát beſzéllette vólna: okát kérdi miért hogy à nagy Carolus idejétől fogva tsak egy-is à Frantziai Királljok közzűl, az ő idejéig az hatvan eſtendőt meg nem haladta, mellynek okát à *gyanakodáſnak*, *hamar hitelnek*, és *félelemnek* nyavalyájának tulajdonittya.

IX. RESZ.

A' Fejedelmeknek fellel-való ſzabadságának megzabolázásáról.

A' Feje-

A' Fejedelemnek zabolán lévő ſabadsága, à közönséges társaságnak egéſsége, à zabola nélkül való penig nyavalyája. Mertugyan-is gyakorta à ki igen ſokat tehet, a' mit nem tehet-is akarja hogy meg-teheſſe. *A' kinek több ſzabad mint ſem illik, több tetſzik mint ſem ſzabad.* Bóldogtalanúl parantsolnak à kik à parantsolatot ſzabadságokhoz mérsékelik, és az hatalmat ſzabad akarattyokhoz. Ellenben bóldog azoknak à Fejedelmeknek igazgatáſok a' kik az ő elméjeknek indúlatinak nem külömben parantsolnak, mint az alatta valóknak. Bizonyára nagy Fejedelem, à ki az ő nagyságát nem annyira à birodalomhoz mint a' birodalomnak igazgatásához, nem annyira az ellenségen vőtt győzedelemhez, mint az ő ellenkező indúlatin vőtt győzödelemhez mérsékeli.

Annakokáért meg-emlekezzenek à Fejedelmek melly nagy külömbséget kelleſsék tartani azok között à dolgok között, à mellyek ſabadoſok, és à mellyek tetſzenek, és mindenkoron ſzemek előtt viſellyék Auguſtinuſnac amaz mondását: *Azt tehettyük a' mire igaſságunk vagyon hogy teheſſük.* Es amaz bőlts Királyhoz illendő Theodahatus Királynak Caſsiodoruſnak első könyvében le-tőtt mondását: *Midőn mindeneket tehetünk, el hiſzszük hogy tsak azok ſzabadoſok minékünk, a' mellyek dítséretre méltók.*

X. RESZ.

Az tudományt kiváltképpen a' külsö rendtartásban való tudományt., semmiképpen a' Fejedelmeknek el nem kell mulatni.

A' Fejedelem nem emberhez illendö módon böltselkedik, ha à Tudományt meg nem fogja. Mertugyan-is à Terméßet Moſtoha-Anya, à Tudomány Edes-Anya, (azt mondgya Maximilianus à Bavariai Hertzeg az ö fiaihoz való intéſi között) az minket tsak élö állatocká, ez penig emberecké tészen. Bizonyára nagy ékeſség-is járúl à nagy rendú férfiakhoz à tudományból. Mert valamiként az arany almák az ezüſt fontban tettetösbek, ugy à Tudománnyal öſſve-köttetett Nemeſség ſockal jeleſſebb. *Az Tudomány a' közönséges emberben ezüſt, a' Nemeſekben arany, a' Fejedelmekben drága gyöngy.*

Mellyet midön Német-orßágban elejektül vött Nemeſséggel jeles, és Fejedelmi Méltósággal tündöklö emberek jól meg-értettenek vólna, ollyan ſerénységgel tanúltanak, hogy onnan magoknak halhatatlan nevet ßerzettenek.

Sigmond Herberſteyn Hertzeg, kinek à Muſkák dolgáról irt Hiſtoriáját olvasáſra igen méltónak itélik à Tudósok, minden Méltósági és Betsülleti között, mellyet külömb külömb követség viſelésével és egyéb el-küldetéſivel, tißteivel, és munkáival ßerzett, mindeneknél inkább

inkább betsüllötte azt à Tituluſsát mellyel Baccalaureuſnak hívattatott. Mert azt ſem à Fejedelmeknec kegyelmeſségektül, ſem Nemzetének nagy jeles hírével nem nyerte; hanem elméjének erejével egyedül, à Bétsi nagy Oſkolában magának ſzerzette.

Everhardus, Staremberg Hertzeg Szent Irás magyarázó Doctor, elméjeckel és tudományockal ſzent tiſzteket érdemlettenek, ez, à Salisburgumi Erseksséget, amaz a' Friſingiai Püſpökséget. Az Haſsiának Fejedelme Herrman à Pragai fő Oskolában à IV. Carolus Csáſzárnak és à Csehek fő fő rendeinek nagy örömével minden tiſzteſséges tudományoknak Meſterévé tétetett.

János Megapolitanus Hertzeg 20. eſztendőkig Franciának fő városában Parisban tanúláſnak okáért mulatozván, nem akart az ő tartománnyának igazgatására viſſza-térni, miglen közönséges akarattal Szent Irás magyarázó Doctornak tétettetnék.

Arnold és Vilhelm Geldriai Hertzegek Atyafiak vóltanak, kic közzül az első Deákos à máſik peniglen Deáktalan vólt: Amaz à Királyoknak és a' Pál Pápának kedveſségében vólt, ez pedig az ő tudatlanságáért lehagyattatott. Melly gyalázatot hogy örökség ſzerint ne birnának az ő maradéki, Vilhelm az ő fiait el-küldvén à Páriſi fő Oskolában, mind addig viſſza nem hozatta, míglen az Academiának bizonyságával à tiſzteſséges Tudományoknak meſterségébé fő Meſterecké né tétettenek.

Az IV. Albert Bavariai Hertzeg az Ingolſtadiumi Academiának fundálója, annyira betsúllötte az Tudományt, hogy ő iffiú lévén, nem csak à Tudományban való tiſteſségnek elsö gradusát vötte-fel Párisban, de még à Baccalaureuſoknak jeleit, mellyek egyéb rendektöl megkülömböztetnek, közönségeſen az úteákon viſelte légyen.

Ugyan-is ez a' Tudománynak ékeſsége a' Fejedelmeknek legſükségeſſebb, hogy mindenkor mint à vakoc máſok ſemével ne kénſéritteſſenek látni.

Nem külömben mint a' melly teſt à Lélektül megfoſtatott, nem mozdúl magában, hanem máſtúl mozdíttatik, ugy à tudatlan Fejedelem máſtúl igazgattatik, ú nem igazgat.

Nem egész Fejedelem az ki parantsol és tudatlan.

Ha kérdetik, mitsoda Tudományockal kelleſsék az Fejedelmeknek fel-ruháztatniok? én azt mondom: A' külsö dolgoknak igazgatásának Tudományával, kiváltképpen azzal, melly à parantsolat meſterségének regulá-it írja-le, melly mind a' Fejedelemhez méltó, mind à Fejedelemséghez haſznos, és mind à kettönek felette ſükséges.

De tsuda dolog (azt mondgya vala Sigmond Csáſár) hogy mindnyájan mentegetik magokat attúl a' meſterségtül, a' mellyet nem tanultanak; mindazonáltal à parantsolaſtúl ſenki nem mentegeti magát, jóllehet az paran-

parantsoláſnak meſterségét, melly mindeneknél leg nehezebb ſoha nem tanúlta légyen.

De én-is felette igen tsudálkozom némellyeken, à kic az iffiabb Fejedelmeknec igazgatóinák mondgyák magokat, ugymint a' kic ſok időt adnak à Poëſiſnak, a' Dialecticának, az Eég forgáſinak tudománnyának, Muſicának, és egyéb haſontalan s' à közönséges jónak kevés haſznára való tudományotskáknak tanúlására; az parantsoláſnak penig Meſterségéről az honnan függ a' közönséges-Társaságnak meg-maradáſa nem igen ſzorgalmatoſok.

Mit haſznál kérlek ha a' Fejedelem az muſikát edgymáſſal meg-edgyező ſzóra tudgya igazítani, ha nem tudgya mi módon kelleſsék a' Fejedelem és az alatta valók között az edgyeſséget meg-ſzerezni? Mit haſznál érteni, mitsoda legyen a' vékony lagy és erőſs éneklés, ha nem tudgya az alatta valók közzül kickel kellyen erőſſen és lágyan bánni? Mit haſznál tudni a' muſikában mi légyen a' ſuhajtás, azonban a' Fejedelemségnek nehéz terhe alatt mellynek el-viſelésére a' tudatlan Fejedelmek alkalmatlanok ſuhajtani nem tudnak? Mi haſzna a' muſika ſzónak edgymáſtúl való meg-külömböztetését tudni, és az hízelkedő és igaz barátság között válaſztáſt nem tudni tenni, az hű ſzolgák közt és à roſs ſzolgák között, à jó törvények és az ártalmas törvények közt, a' jó ſzövetségek és az ártalmas ſzövetségek közt külömbséget tenni né tudni.

Mennyi-

Mennyivel haßnoſsabb tudni a' Fejedelmeknek az Udvariaknak tsalárdságokat mint ſem a' Dialecticuſoknak patvarkodáſokat? tudni a' jó igazgatáſnak tőrvényit mint à jó magyarázáſnak rendit? tudni az ellenségnek meg-verésének módgyát, mint ſem ſáz ſylogiſmuſt formálni az *Ferio* nevű módban? tudni Lipſiuſnak az dolgoknac igazgatásárúl irt könyveit mint ſem Ariſtoteleſnek az ellenben vetett argumentumoknak fel-óldáſirul irt kön'veit? Szóllani az ado fizeteſnek objectomáról, mint ſem a' dolgok tulajdőságinac objectomáról beßélleni.

Mertugyan-is a' kűlső dolgokról való tudomány, a' közönséges Társaságnak jó igazgatasára a' Fejedelemnec leg ſükségeſsebb. Mert a' mint hogy az Fejedelemnek a' kűlső dologban nem tsak tudóſnak kell lenni, hanem ugyan Vezérnek-is (avagy tsak bizonnyal kellene lenni) nem ſükség hát a' Fejedelemnek az közönséges dolognak igazgatáſának tudományában tudatlannak lenni, az az, az hamis Politicuſoknak tsalárdságival környűlvétetni, hogy igy a' Phrygiaiackal kétőn kezdgyen bőltselkedni.

A' *Politica* penig, avagy a' kűlső igazgatásrul való tudomány három féle: *jó, roſszſz*, és *elegyes*, az mitsodás a' moſtani-is.

A' jó Politia az Iſtenes Politiác fundamentomán inkább mint ſem e' világi Politiánac fundamentomán áll; mertugyan-is annak tzéllya nem egyéb, hanem az okoſ-

ſágtúl

ſigtúl ki-adattatott regulák ſerint à közönséges-Társaságot rendelni, a' betsülletet az haſonnak, az Iſtenes dolgokat az világi dolognak, a' mennyeieket a' földieknek, a' közönséges jót a' magános jónak eleiben tenni.

A' roſſz Politia à tsalárdságokból, intselkedésekből, à tsalárd és ravaſz árultatásokból áll, és ollyan eſzközökkel él, à mellyek azok között az mellyek tetſzők és ſabados dolgok ſemmi külömbſéget nem tésznek, tsak hogy az ő végeket el-érheſsék, melly e' világi bóldogság.

Az honnan à roſſz Politicuſok ollyanok mint à gutta-ütött emberek, mert ſem lábok nintsen hogy az igaſſágnak útán járjanac, ſem kezek hogy à ſeretetnek úttyában munkálódgyanak. A' roſſz Politicuſok mindenhez ſabják magokat, és à mint ſokták mondani: edgy réſzeckel két nyerget ülnek. Mellyről régen Laberius Mimus meg-dorgálta Cicerót, a' ki à Csáſzártúl válaſztatván à Gyülésben, midőn Cicerotúl à Tanátsban bé nem bocsáttatnék, ezt mondván: *Bé-botsátanálak tégedet ha ſzoroſſan nem ülnénk.* Keménnyen meg-felele: *Hiſzem két nyerget ſzoktál edgy réſzeddel ülni.* Melly mondáſſal Ciceronak ſikamló és álhatatlan hiti ſoríttatott-meg.

A' moſtani Politiát tudni kell ugyan à Keresztyén Fejedelmeknek; mindazonáltal ugy kell azzal élni, hogy az hamis Politicuſokat, mint edgy meg-botránkoztató köveket, kiváltképpen a' kik Machiavelluſt követik, el-távoztaſsák.

Ez à moſtani Politia penig egéßlen tsudálatos és titkos, mellyet à nagy elmék ßemlélnek de nem értenek, viſgálnak de által né érthetnek, tsudálnak de meg nem foghatnak, mindeneknek látßik és ſenki nem tudgya, mindenek érzik de nem tudgyák, titkos de egyßer-s'mind közönséges. A'holvagyō henyélni, à hol nintsé penig kereskedni láttatik. A' föld kereksegét meg-indíttya, s-maga nyugßik. Minden elméket gyakorol, de egy elmétűl-is meg né fogható. Közönséges könyv ez, mellyet midőn à régi Politiát követő emberek által-forgatnak magoknak galyibát ßereznek. Meg-előzi ez az ő ellenséginek igyekezeteket, mert azoknak elméjeket tudgya, mérſékeli az elméket, mert azokat felyűl-mullya: az alattomban való okoskodáſokat hijában-valóvá téßi, mert azokat fel-fedezi, à veßedelmeket el-kerűli, mert azokat eleve el-láttya: à meg-tselekedendő dolgokat meg-akadályoztattya, mert elsőben ő azockal ellenkező dolgokat tselekeßik.

A' moſtani Politia kiváltképpen (à mint ſoktak hivni) az *Interes* körűl forog, melynél e' világi emberekneк kivánatosb dolgok nem eshetik.

Ugy látßik hogy e' világon az *Interes* az, a' mi ez világon első mozgó állat.

Továbbá, más az igaz Politia ßerint való *Interes*, és más az hamis Politia ßerint való *Interes*.

Az igaz Politia ßerint való *Interes* dítséretes, mert à közönséges-Társaságnak haßnára vagyon, és ſem az Iſtennek,

tennék, sem az emberek törvényével nem ellenkezik.

Az hamis Politia szerint való *Interes* semmi né egyéb, hanem az Istentűl távul lenni, az ördöghöz közel esni, senkinek nem használni, sokaknac ártani, maga tisztiben el nem járni, alatta valóinak ross peldával lenni, törvény alá magát nem akarni vetni.

Az hamis Politia szerint való *Interes* az Antichristusnak tudománnyán, és az ördögtűl találtatott fundamentomon áll, mellyek közzűl némellyeket, (hogy à többi is azokbúl meg-esmértessenek, és igy ennyi sok lelkeket el-vesztő akadályoztató kövek annál jobban el-távoztathassanak) tetsik itt meg-említenem.

1. Nem annyira azt gondollyák-meg a' Királyok, hogy jóknak, mint hogy alattok valóknac parantsolnac.

2. A' Fejedelmek ne parantsollyanak nehéz dolgokat, ne tiltsák-meg à tisztátalan dolgokat, ha az ő hatalmok és birodalmok öregbitésére vagyon.

3. Az tud jól igazgatni, a' ki à ross dolgokat el-tudgya fedezni.

4. Senkinek ne adgy egésszen hitelt, és senkinek ne láttassál hogy nem hissz.

5. A'te baratoddal ugy élly, mint következedő ellségeddel, ellségeddel ugy élly, mint következedő barátoddal.

6. Az tselekesik à Politiai Tudomány szerint az ő barátival, a' ki ugy tetteti magát, mintha egésszen ki-adta vólna magát, mindazonáltal egésslen el-titkollya magát.

7. Azokat à tiſteket az mellyek tsak ſóbúl állanak, ne kéméllyed ſenkitúl. Nyájjaſon kőſőny, erőſſen dítsérjed az embert, mindent igérj ſemmit ne adgy; mindazonáltal némelykor kevés ajándéckal más embernek néked ſzükséges jó-akarattyát magadhoz vonnyad, tsak hogy meg-lásd hogy arany-horoggal ne haláſſ.

8. Senkit ne tarcs inkább ellenségednek, mint barátodnak; ſenkinek nyilván való boſſúságára ne légy, inkább mind addig tartóztaſsad haragodat, míglen vagy alattomban vagy nyilván annak a' ki néked árt, árthaſs.

9. A' Vallaſt à Tartományhoz, nem a' Tartományt kell à Valláshoz ſabni.

10. Nem ſokat haſznál a' közönséges-Társaságnak tsendeſségére, mitsoda Vallásban légyenek a' Lakoſok; tsak hogy külömbözö értelmeket ebben a' dologban közönségeſſen ne adgyák ki; mert à Vallásban való edgyet nem értésből könnyen párt-ütéſek következhetnek.

11. A' Statuſnak dolga a' Fejedelemnek edgyetlen egy Bálványa, a' mellyet ö néki tiſtelni kell.

12. A' Fejedelemnek leg-elsö gondgyának azon kell lenni, miképpen töltheſse meg tárházait, melyre a' Fő fő rendeknek-is meſterségek és kedvek járúl; tsak hogy ö nékiek-is haſznok légyen abbúl. Senki bátrabban nem uralkodhatik, és ſenki bizonyoſsabban nem hadakozhatik, mint à kinek ſok pénze vagyon: akar honnan vötte légyen azt.

13. Sem-

13. Semmi Fogadás, semmi Szövetség; ha esküvéssel meg-erősíttetett-is, à Fejedelmet nem kötelezi; hanem ha onnat valami haßnot várhat.

14. Nagy tsalárdsággal à maga dolgait öregbíteni, Királyhoz illendő dolognak tartatik. Az honnan hellyesſen és okoſsan mondotta Bocatius: a' fűſtöt el-adni a' magános embereknek tilalmas, mert az csak à Királyoknak kereskedéſek.

15. A' Királyok tselekedetinek minden lineáji mint egy *centrumban* kellő-középben abbā edgyeznek-meg, hogy minden barátinak erßényét meg-üreſsíttsék az honnan a' magokét töltsék. *Bocalin* 1. *Centur.* 3. *Reſzében.*

16. A' Fejedelmek a' kik edgymáshoz alattomban való gyülölséget viſelnek, hogy azt jobban el-titkolhaſsák, edgymáſt ajándékozniok kell, és követségekkel, újj orßágok birásárúl, házaſságokrúl, győzedelmekrúl, az orßágnak ujj örökösének ßületésérúl, edgymáſnak viſsontagsággal örülniek kell, és így kell minden jó akaratnak jeleit az haßnos tettetéſnek ſzine alatt elő-vinni,

17. A' magános embereket illeti à barátságos indúlatbúl vagy erkölcsöknek edgyeſségéből álló házaſság. A' Királyoktúl ennek à gyönyörűségnek távul kell lenni; mert ezeknek ßép ſógorságoknak láttatnac, valamellyec az orßágot erősítik.

A' VIII. Carolus Frantziának Királya az Maximilianus Imperatornak leányát Margarétát el jedzette vala: à kit ő, midőn már egynéhány eſtendők alatt Frantzia orſágban lakott vólna nem egyébért űzette-el magától, hanem hogy Annát a' kire Britannia Armorica ſzállott, az Attya fiú magzat nélkül meg-halván, illyen nagy házaſságbéli jegygyel feleségűl el-vehetné. *Gvicciard* 1 *Hiſt.* A' kit az után özvegységre maradván, à XII. Ludovicus el-űzvén az első feleségét à ki à VIII. Caroluſnak nénnye vala, ugyan azon okert feleségűl el-vőtt, kereſvén ſínt, mintha az első feleségét tsak à báttya kedvéért vette vólna el. *Boccalin. 2. Centur. 87. Részében.*

18. A' Királyok hogy à barátságnak ſíne alatt megtsallyanak valakit, házaſság-béli ſzövetséget veſsenek egymaſsal, avagy peniglen ſógorságot (ha azt kivánnya az ő haſznok) ſerezzenek azockal, à kiket ki-akarnak minden javokból forditani.

19. A' törvény túdóknak és à Sz. Irás magyarázóknak (*kiket a' lelki-iſmeretnek gyűléſinek hívnak*) árúban való ſtyluſok és nyelvek légyen, és azt mindeniket az ő Fejedelmeknek kívánságokhoz ſabják.

20. A' Fejedelmek ha lehetséges magok hellyekben ollyakat rendellyenek, a' kik életeknek s'erkőltsöknek gonoſságával, az ő előtte valóknak gonoſságát mint-egy el-takarják.

Igy az

Igy az Auguſtus Csáſár az ő birodalmát hadta Tyberiuſnak, a' ki véren-folyó iſtentelen tsalárd ember vólt, hogy annál inkáb maga kedveſsebb lehetne. *Svetonius* irja *Tyberiuſról az* 21. *Részben.*

Tyberiuſról-is penig az mondatik, hogy őrült vólna hogy ő hellyében Caligula következett, ugymint à kinek ſok gonoß tselekedetivel az maga gonoſságának emlekezeti el-tőrőltethetnék. *Dio Caſsius* 58. *Könyvében.*

21. Hogy a' Fő rendek az magok tiſztekben meg-tartaſsanak, és el-kerültesék hogy fejeket fel ne emellyék, a' Fejedelemtől meg-kell aláztatniok. Ez penig léßen, ha az ő tituluſsokat, ugymint Záßlós Uri Nágos nevet, Gróffságot, Hadnagyságot és több effélét a' mellyeckel ők ditsekednek, alá-való és uj embereknek azok érdemeknek ßíne alatt adgyák. Mert így alatsonná léßnek azok a' nagy nevek, mikor ſok és nemtelen emberek ollyan tißtekre és Méltóságokra emeltetnek.

22. Azoknak à kik az pártütéſnek okai, hogy minden meg-békéltetéſek felől való reménségek oda légyen, és a' mint *Tacitus ſzóll* 4-*dik Hiſtoriájában* mentől kevesebb reménségével a' meg-engedéſnek, nevekedgyék a' véteknek kőtele; ßükség hogy valami nagy gonoß dologgal a' bolond kőſséget magokhoz tsatollyak: hogy ha ßintén valami reménség lehetne-is à Fejedelemmel vagj a' meg-bántódott hazával való meg-békéllés felől, azt ne

veheſsék,

vehessék, ßüntelen ßemek elött forogván irtóztató gonosságoknak lelkekben való tudása.

23. Dítsérni kell a' Fejedelmek elöttt azokat, a' kiket az Udvarbúl ki-tudni, avagy telljességgel el-veßteni kívánunk. Mert a' dítséreteknek elöl-botsátásával kéßíttyük a' Fejedelemnek fulét azoknak hallására, és elméjét azok felöl való gonoßoknak el-hitelére, mellyeket ö azoknak dítséröéböl tétetvén vadolóvá és gyalázóvá, az eléb dítsértetett ember felöl meg-fog beßélleni. Ugy Apelles a' Philippus Macedoniai Királynak minden titkainak Bírája, a' felsö Méltóságban lévö embereket dítsérvén, hogy ök méltók vólnának, à kik az Táborban járnának, nagy veszedelmeknek és eseteknek tsalárdúl eleiben vetette. *Polybius 4. Könyvében.*

24. Minden ragadozókat a' Fejedelem nagy Tißtre emellyen: e' végre, hogy öket ugymint ragadományockal meg-töltözteket, s' kéntseckel meg-gazdagíttattakat, mint vízzel tellyes spongyiát meg-fatsarhassa, s' minden jóktül meg-foßthassa. Ezt gyakorta tselekedte a' Vespasianus Csáßár az mint *Svetonius bizonyíttya.*

Es ennek à Mesterségnek ezek felyül más hasznais vagyon. Mertugyan-is mivel-hogy gyakorlatossággal az adónak nehéz vólta miatt és a' Fejedelmeknek fösvénysęge miatt a' kösség pártot-üt; nincsen alkalmatossabb

matosſabb eſközz azoknak le-tsendesítésére, mint ha a' kegyetlen kőſségnek az illyen húzáſnak és adózáſnak új találóji elejekben vettetnek.

25. Első és kiváltképpen való eſköz, mellyel à Fejedelemnek elméje készittetik az halgatáſra, az hízelkedés, (az emberi elménck jó ízű étele) mellyel elhitethetni a' Fejedelmeket, hogy tsak ők legyenek bőltsek, és jó tanáts-adók.

Ezek az hamis Politia *Intereſsének* reguláji, a' Pokolbéli műhelyt őſſinte mutattyák, a' melyben is koholtattanak: és azért nem à Politiára tartoznak; hanem inkább a' Politia ellen vadnak, és a' Keresztyén Törvénynek egyeneſſen ellenében tétettenek, és az Antichriſtushoz tartoznak: az honnan az *Intereſsiſta* hamis Politicuſok, Antichriſtus követőinek méltán mondattathatnak.

XI. RESZ.

A' Fejedelmeknek barátokat ſerénységgel kell válaſztani, és azokat eſzeſſen kell meg-tartani.

AZ embernek minden életében a' mint hogy haſznos dolog, ugy ſzükséges-is jó barátot tartani. *Az hiv barát igaz kints. Jobb az embernek barátyának lenni, pénzének nem lenni; mint ſem pénzének lenni barátyának nem lenni.*

A' mennyi barátod, meg annyi ſemed van az mellyeckel a' mit akarſz láthatſz: annyi fűled, melljeckel a' mit akarſz halhatſz: annyi tanátsoſod, a' kickel a' mirűl akarſz tanátskozhatol.

Továbbá hogy azokat à kik barátid meg-tarthaſd, és azokat à kik nem barátid barátiddá teheſd, ez következendő regulákat meg-tartsad:

I. Hogy mindenekről ő vélle végezz; de elsőben magárúl.

II. Igen ſok barátid-is ne légyenek; de jó barát nélkűl-is ne légy. A' Cato gyűrűjének kővire ez a' mondás vólt ki-metzve: *Ha egy barátod vagyon, tsak egy ellenséged ſe légyen.*

III. A' betsűllettel és ajándékozáſsal ſzerezhetni barátságot.

A' Francziák 3. dologgal mondgyák hogy barátſágot ſzerezhetni; *Sűveggel, ûveggel, Levéllel.* Sűveggel midőn tiſztelségeſen köſzönsz; ûveggel midőn edgy jó italt reája köſzönsz: Levéllel midőn ottan ottan barátodnac Leveleket küldeſzſz.

IV. A' tsalárd barátot mindenek felett el kell kerűlni.

V. Az igaz barát *ſzeretetibűl, erkőltsébűl, beſzédébűl, és valóságábúl* eſmértetik-meg.

VI. A' ſzínes barátság bizonyoſſan eſmértetik-meg ſzívének, s-ſzájának kűlömbözéséből.

A' ſzínes barátságnak ſzájában méz vagyon, ſzivében méreg.

VII. A' pohárok közt vetett barátság gyakrabban ollyan szokott lenni, mint az üveg.

VIII. Az à színes barátság à melly ackor kezd elmúlni, mikor à szerentsének lassàn fúvó szele megszûnik fújni.

Az illyen barátok ollyanok, mint à kénesö, a' melly az arannyal barátságot vét, és erössen hozzáragad; de midön az ötvös meg-akarván próbálni az aranyat à kementzében veti azt, à kénesö fûst módgyára az aranyat el-hadgya: ugy van dolga az ollyan barátnak, *a' ki tsak névvel barát. Eccleſiaſt. 6. Részében. Vagyon barát az ö idejéig, és a' nyomorgatáſnak idején meg nem marad.* ugyan ott az 37. *Részben.*

IX. A' barátság ha igaz, két kettös dolgot szûl, à *Szeretetet*, és à *Fájdalmat*: à Fájdalmat, barátyának ellenkezö dolgán; a' Szeretetet, annak mind jó s' mind gonosz dolgaiban.

X. A' szerentsés dolgok szerzik à barátokat; de az ellenkezö dolgok próbállyák-meg.

XI. A' barátodat szemben meg-betsûllyed, hátamegé dítsérjed, szûkségében segítsed; ugy maradmeg à jó barátság.

XII. Nem ollyannak kell lenni à barátnak mint à számvetö pénzek, a' mellyek némelykor sok ezeret tésznek, némelykor penig semmit sem.

XIII. A' barátságot táplállya az ajándék.

Ha nékem adsz, én-is néked adok.

Ha semmit sem adsz, én-is néked semmit sem adok.

Igy ez a' szó adok adsz, táplállya a' barátságot.

XIV. Az a' barát kevesé szeret engemet, a' ki felettéb szereti azt a' mim vagyon.

XII. RESZ.

A' Fejedelmeknek a' kéntses Tárháznak meg-töltésére nagy gondgyoknak kell lenni.

Kőzönségessen a' Nemességhez nagy betsülletet ád a' gazdagság, a' szegénység penig azt kisebbíti. A' szegény Nemesség szép; de tsak üres erszény.

De kiváltképpen a' Fejedelmeknek szükséges a' kints, a' kik az ő állapattyoknak meg-tartására sok segédek nélkül sükölködnek, à mellyeket ezüst és arany nélkül meg nem szerezhetnek.

A' kintsek azért neveztetnek kintseknek, mert sok dolgokban és sok dolgokra segítenek.

Annakokáért a' Fejedelemnek a' kints gyüjtést nem kell el-múlatni, hogy így a' maga tisztit ne láttassék el-múlatni.

Kéntses Tárház nélkül a' Fejedelem tsak könyörületességből él: sőt minden szomszédinak laptája.

A' Tár-

A' Tárháznak fogyatkozása okozza mind a' szükséget, mind a' máſtúl való függéſt: mellyek mint két vaſtag fellegek, a' Méltóságnak fényeſségét felette megſokták homállyoſitani.

A' melly alkalmatlanságoknak el-hárítására, az Hetruriai Fejedelmek ſzorgalmatoſſan igyekeztenek az ű Tárházoknac meg-tőltésére. Nyilván beſzéllik némellyek edgy Velentzei Követnek beſzédébűl, hogy a' meg-emlétett Fejedelmeknek minden alkalmatoſságokra annyi pénzek vagyon el-téve, à mennyi az egéſz Europának Fejedelmi közzűl tsak egynél-is alig találtatik. Ugyan-is meg-halván Ferentz az első Coſmus Fejedelemnek fia, Tárházában ſzáſſor-való ſzáz-ezer aranyok találtattanak, és annyi drága marhák, hogy azokat húſz-ſzáz ezer aranyra betsűllőtték. Annak-utánna Ferdinánd à Ferentz őtcse, és a' tőb Fejedelmek, à kik Ferdinánd után következtenek, az ő előttők valóktúl reájok maradott kintset, felette igen nevelték.

Azok a' nagy Méltóságok, a' kiknek nagy, aranyat magokhoz vonó Magnes kővők vagyon.

Illyen à tőbbi között à Frantziai Király, à kinek Orſágában mindeneknek hitele felett 4. dolgok bővelkednek: *A' Gabona, a' Bor, a' Len, a' Só.* A' mellyek Boteruſtól, ékeſſen *Frantzia Királynak Mag-*

nes kövének mondatnak. Mert à mint hogy az Magnes (mindazonáltal nem minden, hanem az ég színű, s' kiváltképpen à Szeretsen országi, melly à Magnes kövek között leg-dítséreteſſebb, és annyi ezüſtöt ér,) amaz mindeneket meg-hódító materiát, à Vaſat magához vonſa, meg-állíttya és fogva-tartya; így ezek à Frantziai Magneſek, mellyek à Szeretsen orſágiaknál, annyival jobbak, mennyivel Frantzia ország Szeretsen országnál jelesb és nemesb, à külső Országoknak minden pénzét, minden ezüſtit, aranyát, magához vonſzák, és Frantzia országot az egéſz világnak mint egy kintses Tárházává tèſzik.

Hogyha à több nagy Uraknak illyen aranyat magokhoz vonó mágnes kövek országokban és az ő birodalmokban nintsen, pótollyák-ki ezt az héjánoſságot forgalmatoſsággal, és kiváltképpen óltalmazzák magokat azoktúl, à mellyek az ő Tárházoknak megüreſsítésére és kiſsebbítésére vadnak.

Azok peniglen az mellyek à Tárháznak veſzedelmeſek, 6. dolgok: *Az Hadakozáſra való tanáts. Drága épületek. Drága ajándékok. Pörlekedő terméſzet. Buja élet. Tobzódó Aſztal.*

Ez utólsót magokon próbálták egy Verdenburgumi Ur, és Pfullendorfomi fő Aſszony: kik közzül az elsö, az Albeccumi egéſsz Vármegyéjét mézes kenyérre

nyérre (mellyet Felix Fabri Sverziai Hiſtoriájának 3. Könyvének 4. Réſzében martzapántnak mond) kit az Ulma lakoſitúl vött, el-veſztegette. A' máſodik penig Várát és Városát tsak à Piſztrang májjáért eltékozlotta: *Cruſ. Annal. p. 2. l. 9.*

Fel-tettem vala magamban hogy erről à materiáról való beſzédemet félben-ſzakaſzſzam; de mivelhogy a' magános és közönséges dolgoknak igen ſükſęges és haſznos; azért beſzédemet meg-hoſzſzabbítom, a' melybül világoſſan ésſzben vehetni, mimódon ſok Fejedelmek az ő Tárházokat meg-gazdagították, és ſok kintset gyüjtöttenek.

Elsőben-is penig ſok Fejedelmek régen öregbítették, és moſtan-is az ű kintseket öregbítik, az ételben való mértékletes és tiſzteſséges kevéſsel való megelégedéſſel.

A' nagy kéntsek nem annyira az el-vétellel gyüjtetnek, mint a' nem tékozlással.

Az haſzontalan való költéſnek nem létele, a' Tárháznac igaz öregbitője.

Ezzel az ételben kevéſſel való meg-elégedéſſel, az III. Henricus Spanyol Király à mint *Sanctius Rodericus* bizonyíttya, rövid üdön nagy kéntset gyüjtött, à kinek ſzavait-is le-irom: *Tsudálkozáſra méltó, (azt mondgya) hogy rövid üdön nagy kéntset gyüjtött, nem magának,*

magának, hanem az Arabiabéliek ellen való hartznak költésére. Jóllehet a' maga Tárházához nem viseltetett nagy indulattal, Constantius Imperatornak ama' szavát mondván: Sockalt jobb a' közönséges kéntset edgyes embereknek birni, mint sem edgy helyben ott tartani: hozzá-adván azt-is, nem lehet hogy a' gazdag országnak szegény Királlya légyen.

Más Fejedelmek, az ű birtokokban à külső kézi mesterségekre való szoros gondviseléssel, az ő kéntseket igen öregbítik. A' mint Lampridius bizonyíttya, Alexander Severusnak nagy gondgya vólt à külső kézi mesterségekre, *a' ki Romában sok mester embereket szerzett: és a' kereskedőknek hogy Romában önként mennyenek, nagy szabadságot adott.* Kövessék ezt az Alexandert à Fejedelmek, és az illyen külső kézi mesterségeket igyekezzék elő-vinni, az ollyan külső mesterségben tudós embereket táplállyák, sőt még ajándékokkal-is magokhoz édesítsék. Es à szomszéd és távul való országokból-is, ígérvén némely dologban való szabadságot nekik, el-hívni ne restellyék. Mert nagy részint az országoknak szerentséjek ezekben áll, és semmi más dolog bizonyosabban a' Fejedelemnek Tárházát meg nem tölti, és semmi nagyobb bűvséget a' kereskedéseknek és áru-marháknak mellyeket e' széles Világon ki és bé-hordanak, nem adhat, és semmi

és semmi a' földnek utolsó részéről à pénzt és à marhákat bé nem hord, mint ez: ugy annyira, hogy valamiakat hol teremjen, mind az ugyan azon edgy országban teremni láttassék. Továbbá à külső mesterségek nevekedésével nevekedik à Tartomány-is, nem tsak tárházzal és kéntsel, de még embereknek sokaságával-is; à kikből mind az országnak ereje, mind peniglen à Királyi adók sok hellyeken igen nevekednek; mertugyan-is à közönséges kéntsnek nagysága, többire à népnek sokságától függ. A' Fejedelem azért az ő országában minden féle mester embereket hivjon, a' kiknek kedvezzen, sőt még ajándékokkal-is magához édesítsse, és bizonyos tisztekkel őket meg-ajándékozza, hogy el-jőjjenek, és igy jobb hazát találván az ő magok hazájoknál, arrúl el-feledkezzenek. Nem-is nehéz dologh lésen ez, mivel az hazárúl való feledékenységet, à gazdagság nemzi, és à tartatik hazának, az holott à gazdagsággal az hasznon és betsülleten nevekedtenek.

Némely Fejedelmek igen jelesen őregbitik à magok javokat, midőn azt a' mit à magoc tartományában megtsinálhatnak, az ő tartományokon kivül sem tsinálni nem engednek, sem penig annak materiáját tartományokból ki-vinni, sem azokat à miket az ő túllők tserélt materiából tsináltanak bé-vinni. Ezt à mesterséget jól tudgya, de tsuda hogy bé nem veszi, Spanyol ország: melly selyemmel és gyapjúval gazdag, még-is a' messze való or-

ſzágokból tserél magának ſelyem és gyapju ruhákat, más orſzágoknak nem kevés haſznával, magának nagy kárával. Meg-engedi hogy azokat à mellyek orſzágában teremnek ki-vigyék, hogy oſtán drágábban vegye-viſſa. Meg-tselekedhetné azt à Spanyolok Királya, hogy az ő orſzágabã gyapjuból és ſelyemből Poſtókat ſőni tudó meſter embereket vihetne, a' kikből à Királyi adó ſumma nevekednék, nem-is vólna népektől orſzaga ollyan űreſs; meg-tselekedhetné azt-is, hogy à maga hazájában kéſzittetett marhákat más orſzágokra el-küldené, és így külömb külömb nyereségeckel orſzágát bóldogitaná. Már peniglen à maga termékenységét és bóldogságát ſzabadakarattya ſzerint magától el-veti, és à drága bárſonyt es nemes gyapjat idegen orſzágokra küldi ſőtetni, és így magát à maga kéntsitul és jövedelmitül, mellyet à jó föld terem, hogy máſokat még ellenségit-is meg-gazdagéttson, meg-foſztya. De azt mondgyák à Spanyolok, nintsenek ugymond kire bízzuk azt à ſőni való munkát. Légyen tsak jutalma à Meſter-embernek és némely orſzágnak nem ártó ſzabadsága, léſznek ollyan emberek, à kik ſzabadakarattyok ſerint ezt à munkát fel-válallyák. A' mit mondottam Spanyol orſzágról, azt más orſzágokról-is kell érteni: hanemha ollyan bővsége légyen némely dolgoknak, hogy azoknak fel-munkálódására à meſter-emberek ne légyenek elégségeſek. Melly az holott vagyon némely réſze máſuva küldethetik; de ugy, hogy à

Királynak

Királynak és az országnak hasznok meg-légyen, hogy így midőn mások bóldogittatnak, magok kárt ne vallyanak. Bizonyára nagy bolondság magadat megmezíteleniteni, hogy másokat meg-ruházz. De tsuda dolog (a' mint Scribanus à Keresztyén Politicusban mondgya) hogy à nagy országok majd mind az ő nagyságok miatt magokra gondot nem viselnek, és mint egy nagy tereh alatt el-faradnak. Igy à Spanyolok midőn tsaknem az egész világot arannyal, ezüstel, és drága gyöngyel gazdagittyák, à magok országát nemtelen réz pénzel faraszstyák, és az ezüst s-arany hellyében az ő ellenségi rézből vetett pénzt nékik, és midőn az ő gazdagságoknak rejtek hellyeit rézzel terhelik, tserépből tsinált kéntsel ditsekedhetnek: Talám nem sokára ez után ónból tsinált, végezetre fából vagy ökör bőrből tsinált pénzel ditsekedhetnek. Ennek à gonosznak orvosságot nem tsak egyszer sugallottanak, de nem tudom mitsoda nagy embereknek tanátcsa jádzodgyék itt: Ennyi sok nagy élmék között, és ennyi Királyi gyülésekben, à réznek le-tételéről tanáts vagy nem találtatott, vagy bé nem vétetett. Ugy látom egész Spanyol országból az arany ki-üzetett, uralkodik à réz, ki hinné? Ezeket Scribanus mondgya.

Némely Fejedelmek igazán gazdagodnak-meg az ezüst és arany Bányáckal, mellyeket ahoz alkalmatos és az értznek nemehez jól értő embereckel az ő magok határában munkálódtatnak. Ezek elsőben-is az értz nem-

nek erejét fel-fedezni és meg-nyitni ſoktak, jelt vévén az ott való folyó-vizektűl. Vigyáznak azok az erekben lévő tőredékekre, mellyeket à víz a' földből ki-moſott; mert ha azok à föld-ſinén hevernek és ſimák, jele az, hogy az erek ő tőllők gyakrabban távul vadnak, azért hogy azokat à tőredékeket à folyó-víz ki-moſván, és az erektől meſſe-hordozván, s-forgatván ſimácká tsinálta; hogy-ha penig azok à tőredékek a' földben ragadtanak, vagy penig daraboſok, nem meſſe vagyon az ér. Továbbá à Zuzmarázt ſokták ſemlélni és viſgálni a' mellyektűl à fűvek egyébűtt fejéreſleni ſoktanak, azokon kivűl à mellyek az erek felett nőnek: mert ezek ſáraz és meleg gőzőket botsátanak, a' mellyek a' nedves gőzőknek ősſve-menését meg-akadállyoztattyák, és így à Zuzmarázt-is; melyhez képeſt az illyen fűvek nem fejéreſlenek a' Zuzmaráztúl, hanem inkább vizeſek. Az hol annakokáért à vizes fűvek meg nem fagynak, jele az hogy alattok valami ér vagyon, melyből ha meleg párák gőzőlőgnek-fel, à föld halovány ſinű, és alatson fűveket terem. Azt-is igen viſgállyák, hogy a' melly faknak Tavaſſal levelei kék vagy ón ſinűek, kiváltképpen ha à felső ágai meg-feketednek, avagy terméſzetin kivűl más ſinűek, a' tőrsőkők kettő haſadtak, és mint az ágai, feketék vagy tarka ſinűek. Mert mind ezeket az értz nemeknek igen meleg és ſáraz gőzei tselekeſſik, a' mellyek még a' faknak gyűkereinek ſem kedveznek, hanem azokat meg-

kat meg-égetik, és tellyeſséggel meg-erőtelenítik, mellyre nézve az ollyan élő-fákat a' ſélnek ereje gyakorta gyűkereſtől ki-rontya, az erek peniglen mellyek az élő-fák alatt vadnak, a' mint hogy a' ſáraz és meleg párákat, ugy azoknak romlását, gyűkereſtől-való le-dőjtéſeket okozzák. Azt mondgya azért Agricola a' Bányáſſágról irt 2-dik Könyvében: A' melly helyen ſok élő-fák egymás rendiben hoſſan lévén, nem az ő idejekben hadgyák-el az ű zőldségeket, és meg-feketednek, és ſíntelenednek, és gyakorta a' ſélnek ſebes fuvása miatt hajtogattatnak és ki-rontatnak, ugy kell gondolkodnunk azok alatt hogy ér vagyon. Az illyen és egyéb ſzorgalmatoſſágockal talaltatott értz nemeknek erei, ha bűveſek és gazdagok léſznek, kevés eſtendők alatt a' Fejedelmek tárházát ſemlátomáſt meg-gazdagíttyák.

De vadnak némellyek a' kik magokat el-hitetik, hogy a' Bányáſzság a' Fejedelmi Méltóságot nem illeti, azért hogy a' Bányáſſág otsmánynak avagy tsak nem igé tiſteſségeſnek láttatik. Mert ſok Prívilegiumok kőzzűl a' mellyeckel a' Vitézek méltán élnek, nem utolsó az, hogy ſem a' Bányára nem ſententziáztathatnak, ſem à Bányáſſágra; mintha ollyan gyalázatos bűntetés vólna az, hogy a' kőzőnséges Társaságnak jeles graduſsára, a' Vitézi rendre nem illenék; ki tenné hát a' Bányáſſágot a' tiſteſséges meſterségeknek kőziben? ennek felette à pénz váltókat az alávaló ſemellyek kőzzé ſámlállya à *Ius Civile*

Városi törvény. Ugyan azt állíttya a' pénz verőkrűl, hogy a' melly Aſſzonyok ezekhez mennek férhez, mind à magok, s' mind à fiainak nemeſségeket el-veſztik. *A' tengeri tsiga ſzedőkrűl és pénz verőkrűl* irt 11-dik Könyvben. Ha azért azok à kik à tiſzta és ſalaktúl meg-tiſztíttatott értznek nemét forgattyák, ollyan alá-valók, hát a' kic ollyan rúton, ſalakoſon és egyeledve áſsák, hogy ne vólnának aláb-valók.

Ezeknek azt kell felelni, hogy az Ertz nemekhez való meſterségnek több tiſztei vadnak, mellyek közzűl némellyek elsők, ugymint az Ertz nemeknek, márvány kőveknek, gyöngyöknek, és egyéb követskéknek terméſzetit és erejét ſemlélni, &c. és azockal mint titkos jegyeckel élni, a' jegyekből álló bőltseſségnek meg-tanúlására, és à régi fő Rendeknek tzimereinek meg-értésére, mellyek bizonyos Ertz nemekre és drága kővekre le-rajzoltattanak, és ki-metczettettenek. Más tiſztei mellyeket máſod rendben kell meg-betsűlleni, ugymint az Ertz nemnek áſasára való költésre gondot viſelni, az ereknek ki-áſásában az éppítésnek meſtersége ſerint okoſſan elől-járni, az Berkeket kivágni, és föld alatt ál-lyukakat áſni, vermeket tsinálni, az Ertz nemek tudakozáſására és ki-áſására hegyeket és halmokat ki-áſni. Ezeket jól meg-gondolván, az ellenkezőknek minden nyilai edgy ütéſſel viſzſza-

verettet-

verettetnek; sőt igen könnyen ha mondgyuk, hogy az Ercz nemek körül való mesterségben, az elsőben meg-említett négy tisztek szerint, semmi illetlen és képtelen dolog nintsen. Ha penig az utolsó tiszt szerint gondoltatik, ugy-is illendő meg-különböztetéssel élvén, à gyalázatból ki-vehetni: tudniillik hogy azt à motskot esmérjük azokban lenni, a' kic hogy à Bányákat ásák szolgai indulattal viseltetnek, és mint béresek nap-számra ásák; tagadgyuk penig azokban azt à motskot lenni a' kic ásattyák, avagy magok-is kevés ideig ásák, nem bérért, hanem mulatságnak okáért, azt-is nemes elmétől viseltetvén, kivált à kiknek à serény természet hozta.

Továbbá annak az értelemnek, melly à Bányászságnak tiszteséget óltalmazza erős Patronusom vagyon, ugymint Agricola, *a' ki az Ertz nemi mesterségről irt* 1. *Könyvében* így okoskodik: A' melly mesterség szerint való kereskedés nem hamis, se nem rusnya, azt à mesterséget tiszteségesnek tarthattyuk. De az Ertz nemi mesterség, nem különben mint à szántás, vetés, (a' mellyet à Böltsek tiszteségesnek vallanak lenni) ki-rekesztvén az otsmány és hamis kereset, öregbíti à dolgot tiszteséges okokon: méltán azért à tiszteséges mesterségek közzé számláltathatik. Továbbá à kic az Ertz nemek körül munkálódnak

lódnak, három félék; mert némellyek költenek à Bányákra, és ide számlálhatom a' Királyokat, Fejedelmeket, Respublicákat, és minden tiszteséges Városi lakosokat; avagy penig ollyanok à kik a' Bányászságban tudósok, és az Ertz nemek körül való tudományban Elől-járók, ezek nemes elméjű, szabados és tiszteséges emberek, à mint az *Historiáknac jeles irója Thucydides* bizonyíttya, a' kit az Athenas-béliek a' Thasia-bélieknec Ertz nemein gondviselővé töttenec; és más lakosok-is, à kiket ezzel à mesterséggel meg-gazdagodván, à Nemes emberec közzé számláltanac: Maximilianus Császár, és László Király; vagy másoc ollyac à kic munkásoc és à Bányáknac ásására rendeltettec; de még ezeket-is nem kell alá-való és semmire kellőknec gondolnunc: úgymint a' kic éjjeli és nappali vígyázásra s-munkákra szoktatván magokat, tudnac a' vas eszközöckel munkálkodni, árkokat és föld alatt való ál-útakat ásni, okossan ki-gondolt szerszámokat tsinálni, terhet hordozni; és így az hadi fáratságot és munkát erőssen szenyvedni: Minekokáért a' Vitézlő rendtül nem tsac à Városi, de még a' köz Paraszti munkás rendnek is, elejekben-tétetnec. Ezeket eddig Agricola mondotta.

Némely Fejedelmek és Respublicák a' soc kintsnek tiszteséggesen és hellyesen-való gyűjtésére gyakorollyák

tollyák az halászatot. Ennek à mondásomnak bizonyságára, a' többi között kiváltképpen hivom az Hollanduſokat és Angluſokat, à kiknél tsak az Heringel való kereskedés ollyan haſznos, hogy tárházoknak megtöltésére elégséges légyen. Továbbá az után az Hering ſohul nem találtatott, hanem az éſzaki Tengerben. Az Heringet az előtt régen foghatták à Balticum Tengerben is Livoniában Rigánál; de onnét a' körül való lakoſoknak bűnökért, vagy pedig egyéb okért, à bizonyos hogy Iſten igazgatásából Pomerániában által-mentenek, onnét Gothiában Falſterbium nevű faluhoz, az holott à mint Saxo Grammaticus bizonyittya, ollyan nagy bővsége vólt, hogy tsak kézzel-is foghattak; sőt à mi nagyobb, ugy meg-töltötték vólt à Tengernek azt az öblit, hogy az hajóſok is nehezen hajókázhattanak, az honnan megint Norvegiában által-mentenek, Malſtrand nevű ſzigetben, végezetre oſztán a' nagy Oceanusban Scotiának éſzak felől való részében, az hova egy-néhány 100 eſztendőtől fogván à Frantziák, Angluſok, Belgák és Danuſok gyakrabban 400 hajóckal mennek halászni. Sőt à mint Graſvvinkel Todor à Tengernek ſzabadságárúl való Könyvében irja Burgus ellen, két ezer hajóckal-is mentenek a' Belgák az halászatra. Első halászat lészen Scotia országnál Orcades nevű ſzigetinél, Keresztelő János napjától fog-

játúl fogván Kis Aſzſzony haváig. A' máſodik, Germu nevű ſzigetnél, Szent Mihály havának közepitűl fogva. Harmadik penig léßen Szent Lukáts napjátúl fogván Karátsonig Caletum között és egy portus között, mellyet Kegyelem partyának mondanak. Seregenként járnak az Heringek, ugy hogy hoſzſzaságra tiz vagy tizenkét mért-földet, ſzéleſségre penig, két vagy három mért-földet bé-fognak, ha ſzintén edgy mért-földnek harmintz vagy negyven ölnyi hoſzſzaſágok vólna-is: csak az Heringnek haláſzáſa más-fél millionál több aranyat, à Cabeljavo halnak nem alább, à Salmo vagy Laſatsnak penig két milliot viſzen-bé minden eſztendőben az Hollandiai Tárházban. Mert abbúl az helybűl à melyben haláßnak, nem csak az egéß Europában, de még à Nap-keleti és Nap-nyugoti távul-való orßágokban-is; sőt még Indiában-is el-hintetnek, és mind az hadi Vitézeknek, s-mind à kik à Tégeren hajókáznak, sőt még a' Városiaknak-is ſokan eſztendőnként való ételek Sósva, ujjonnan penig tsemegés ételek.

Ennek à nyereségnek penig melly az Heringnek haláſzásábúl vagyon, két oka vagyon, ugymint annak bővsége és jósága. Ennek bővségéről Neucrantzius Pál Roſtochiumi orvos Doctor az ő orvoſló Könyvében az Heringrűl az harmadik Réſzben így ir: Bizonyságúl

zonyságúl hivom à mi haláſzainkat, hogy a' mi folyó-vizünknek torkolattyához és à Tengernek ſzélihez az Heringek ollyan nagy bővséggel jönek, hogy az hálókon kivül-is (à mellyek egymás ſéltiben megvettetnek, hogy az halaknak egéſz ſeregét, melly némelykor negyven ölt bé-fog meg-foghatnak) kézzel-is és tsuprockal à ſegények eleget foghatnak. Sőt à mi majd hihetetlen, de mindazonáltal igaz, Norvegiánál az Heringeknek ollyan ſokasága mégyen némelykor à kikötő és közel lévő partokra, és à Tengerben lévő kő-ſzálakra-is, hogy à Tengerben botsáttatott evedző meg-állyon, és meg ne mozdúllyon. E' pedig ackor (à mint beſzéllik) ſzokott Norvegia mellett lenni, mikor, vagy à nagy ſzélvészben magokat el-vonnyák az Heringek, vagy à Czethalak őket kergetik, mellyek à Tengerben egy ſájnak fel-tátásával nagy ſereget bé-nyelnek. Es fellyebb à Réſznek elein azt mondgya: az Hering, ſereggel járó hal, és nagy ſereggel követi az ő elől-járóját, melly mindenek felett ékesb termetű. Mert à mint Ariſtoteles bizonyittya az állatokrúl irt Hiſtoriájának 8-dik Könyvének 13-dik Réſzében, tsak edgy ſereg-is nintsen, melynek elől-járója nem vólna. Mellyet ha ſerentsébűl el-találnak fogni az haláſzok, annyi Heringeket rekeſztenek hálójokban, hogy a' nagy hálókban-is el

nem férnek, és némelykor az hálóknak kötéleit kételen el kell vagdalniok, mivelhogy az hálóban lévő sok Hering miatt ki nem vonhattyák. Igy śóll Neucrantzius, à ki Scockiusból à szövetséges Belgákról irt 8-dik Könyvének 2-dik Részében állattya, hogy Hollandiában és Zelandiában 20. ezer embernél többen, ebben à Tengeri állatoknak fogásiban, és a' több halászásra és sózásra tartozó dolgokban foglalatoskodnak, à kik tsak azzal az ő munkájockal, mind magokat, mind tselédeket táplályák.

Es igy a' minthogy az Heringnek bősége nagy, ugy az ő jó izek-is kivánatos. Azt mérem bizonyitani, (azt mondgya fellyebb meg-emlitett Neucrantzius az 6-dik Részben) hogy az Hering mellyet ujjonnan fognak, mikor még leves és teste-béli (a' minémű mi nállunk Karátson és Bóldog Aßßony havában) à Pißtrangoknak jó izű édeßségekhez, a' melljek az hideg havaßok közt lévő patakokon laknak, és Athenæuştól minden halak felett betsültetnek közel-vét. Könnyen-is emészthető az ő gyenge húsa miatt, melly kevés melegtől-is meg-emészthetik, ugyan azon Author az 7-dik Részben azt mondgya, hogy az Heringben a' kedves jóságnak minden jelei, mellyek a' jóságra meg-kivántatnak, az orvoßoknak, és a' természet dolgában tudóßoknak meg-egyezése ßerint, (vagy ne mongyam a' konyhán lévő tsemegéknek meßtereinek bizonysága ßerint-is) valósagoßan meg-talaltatnak; mind az, hogy minden kétség kivül gyenge, lágy és porhanyó húsa va-

húsa vagyon, mind az, hogy igen kivánatos izű, mind az, hogy erős hal-héja vagyon, mellyet à dítséretes halakban az orvosok meg-kivánnak; mind azért hogy à gyomrot nẽ terheli, könnyen meg-emésztődik, és hamar az emésztéssel az emberből ki-megyen. Minek-okáért még az heverőknek-is, véneknek, betegeknek, gyengéknek, és gyógyulóknak bátran ételül adhatni. Végezetre azert, hogy más halak vajat, olajat, és drága fűszerszámokat, à jó íz szerzésére meg-kivánnak: az Hering penig a' maga természeti jóságával tetsző, akar főve, akar sűlve, akar sózva, akar meg-sárasztva, minden egyéb ízt adó szerszámok nélkűl: ugy annyira, hogy még à kiknek étel nem kell-is az ételre fel-indittya, mikor uj és à szaporodástul avagy vivástul meg nem rossúl. Mert à vivás a' mint egyéb állatokban, ugy az halakban-is az egész testben lévő nedvességet meg-emészti, és à testet lankattá és nedvesség nélkűl valóvá téssi. Végezetre Neucrantzius az ő Heringekről való elméjét illyen jeles bészédeckel rekeszti-bé: ugy láthattyuk hogy a' természet az Heringre edgyütt minden ajándékit reá-ruházta, mellyeket más halaknak külön külön ajándékozott, ugy hogy az Heringnek jóságát ennyi erős erősségeckel meg-állatván, igazán minden halak között és méltán első felsőbséget vehet, és már régen a' koronát meg-érdemlette vólna.

Más Fejedelmeket meg-gazdagít a' Tartományoknak és Városoknak a' mellyeknek parantsolnak néppel tellyes

vólta; mert innen az adózóknak ſámok nevekedvén, à Tárház-is nevekedik. Ebbűl à kútfűből ſarmaznak Frantzia orſzágnak Tárházának annyi ſok arany-folyamattyi. Frantzia orſág igen népes, ugyan-azért igen gazdag-is, à XI-dik Ludovicus Frantziai Király, à mint *Budæus* a' pénzről irt 4-dik Könyvében bizonyittya, ſokta vala mondani, hogy ő néki fűves és meſſe ki-terjedett réttye vagyon, mellyet annyiſor kaſálhatni, à mennyiſer à kaſallónak ſűksége vólna reá. I. Ferentz mondogallya vala, hogy ő néki arany gyapjas juhai vadnak, kiket az ű örökségén legeltet, mellyeket annyiſor megnyírhetni, mennyiſzer à páſztorok akarják, más gyapju nevekedvén mindazonáltal mindenkor, és tsuda ſaporaſsággal à nyíréſnek kárát ki-pótolván. Ezeckel à ſóllásnak formáival azok a' Királyok akarták jelenteni az ő orſzágoknak gazdagságát, melly mindazonáltal az időnek külömbségéhez képeſt, nem mindenkor edgy arányú vólt; ſőt a' mint à Polydor° Virgilius Angliai Hiſtoriájának 26-dik Könyvében bizonyittya, némelykor ſemmi ſem vólt, mikor tudniillik az Aurelianuſok és Burgűduſok meg-haſonlásockal az Angluſokat Frantzia orſágban hivták, à kik gyakrabban az hartzban győzedelmeſek vóltanak, és az orſágnak juſát ő magokhoz vőtték, és János Király is, tűllők meg-fogattatván, három millio Turoniumi ſont pénzen váltott magának ſabadságot, és valamit Aquitaniában birt, és egyéb több Várakat és Vá-

roſokat

rosokat kételenségből nékiek engedte: ollyan szükségre jutvan az ország, hogy ökör bőrből tsinált pénzel, mellyen ezüst szeg vólt altal-útvén, kénszerítettenek egynéhány esztendeig élni. Jobban vólt dolgok à Frantziáknak az VII. Caroluſnak idejében; mert à mint Cominæus bizonyittya, esztendőnként az ő országának jövedelméből 2. milliót vészen vala bé. XI Ludovicus az őt millióhoz közel-járt. A' IV Henricus a' moſtani Király Nagy-Apja, halála előtt három esztendővel 31. milliót szedett. A' XIII Ludovicus Henricnek fia a' mint Biondus Ferentztűl Angliai Hiſtoriájának elől-járó beszédében irva látom, minden esztendőnként 45. milliót szedvén-fel, meg-gazdagodott vala. Es az előtt nem sok esztendőkkel hire vólt, hogy à sok-féle hadakozáfra való népeknek számára nyóltzvan millio Turoniumi font pénzt vittenek vólna bé à Király Tárházában. Illyen nagy jövedelmet tulajdonitottanak à sokaságnak (jóllehet nem tsak egyedűl annak) Frantziában. Vadnak ollyak a' kik azt alittyák, hogy tsak Parisban három millióni emberek laknának, melly Városnak nagyságát meg-láthatni à Paris hóstáttyainak moſtani romlásibúl, mellyek a'mint Cornelius à Lapide bizonyittya, Jonás Prophetára irt Könyvének 3-dik Részében, nyólcz mért-földnél tovább terjedtenek. Nem-is kevesb à lakoſoknak gazdagságok, mint sokaságok, és mindenik vetélkedik à Városnak nagyságával. Minden tudgya (azt mondgya Gramondus a' Fran-

a' Frantziai Hiſtoriájának 2-dik Könyvében) hogy az egéſz Europában lévő Városok között Paris leg-főbb, ſem nével, ſem kerülettel nagyob nintsen; mind a' nép, mind à Város nagy helyet foglal-bé, Királyi épületeckel ékeſitetett, ugy-annyira növ és nevekedik naponként, hogy magával-is alig birjon, és félő hogy magában el ne romollyon, vagy penig valaha egéſz Frantzia orſágot meg-foſtván, veſſedelembé ne ejtse. Sohul ennél gazdagabb Város nintsen, akar à falakra mázolt aranyra és minden-féle marvány kövekre nézve, akar à Királyi gazdagságra jutott emberekre nézve. Ott kiváltképpen való betsülletben vadnak, à feletteb való ſzorgalmatoſsággal tsinált házi eſzközök, ott à tsinált és nem tsinált aranynak ollyan nagy bőſége, hogy a' kik Pariſt jól tudgyák, azt mondgyák felőlle, hogy Spanyol orſágban vert arany több vagyon Parisban, mint ſem egéſz Spanyol orſágban. Hát ha annak gazdagságát, gyöngyeit, aranybul és ſelyembűl ſzött kárpittyait említem, igazán mondhatom, hogy Paris nem Város, hanem Világ, és hogy az egéſz Világ ſólgál annak a' Városnak világoſitására és ékeſitésére; Ezeket Gramondus.

Mit mondgyak Belgiumról, e' Világnak gyöngyéről? Europának ékeſségéről? à Carolus Scribanus az ő Keresztyén Politicuſsában azt meg-ſzóllitván annak gaz-

nak gazdagságát illyen beszédeckel irja-le: Valami valaholott az országokban vagyon, Városoknak szépségével, tisztaságával, gazdag és illendő esközével, és számával, mindeneket meg-győz. Bizonyára à te kitsiny kerületedben több, nagy gazdag és mindenütt népeckel megrakott Városokat foglalsz-bé, mint sem à széles-sen ki-terjedett Olasz, Frantzia, Anglia, Scotia és Spanyol országok edgyütt, &c. Honnan vagyon hogy esztendőnként a' te Fejedelmednek annyi kintset fizethetz, à melynél egész Europában lévő nagy országok többet nem fizethetnek; ugy hogy te belőlled minden esztendőben a' te Fejedelmed 8. millio aranyat remélhet, és 500. hadi hajóknak seregét könnyen szerezhet; ugy mindazonáltal, hogy a' Tenger és à folyó-vizek hajók nélkül nem maradnak, &c. Immár Belgiumnak népe melly tömött és sok legyen, à Városoknak sokaságából igazán itéli Gvicciardinus után Majolus *in Canicul. Coll.* 17. a' ki tsudálkozik, hogy Hanoniában melynek hosszasága 20. mért föld, szélessége penig tizenhat, számláltatnak 24. Városok, és két ezer két száz faluk, melljek templommal és harangos tornyockal megékesitettenek. De még tsudálatossab à mit Montanus beszél Belgiumnak le-irásában: tudniillik hogy Groninga ollyan helyen vagyon, az honnan leg-alább ötven Városok közzül mindenikben mellyek Trajectum körül vadnak, edgy nap gyalog el-mehetni. Trajectumból penig reggel meg-indulván, akar mely lassan-is a' meg-emlitett

Városok közzül mindenikben el-mehetni, ott jól lakván vatsorára könnyen haza mehetni.

Vadnak ollyan Fejedelmek-is à kic kereskedéssel tsinálnak magoknak útat à meg-gazdagulásra. A' mint Svetonius és Julius Capitolinus bizonyittyák, Vespasianus és Pertinax Imperatorok à kereskedést mindenek láttára gyakorlották. Alphonsus Atestinus a' Ferrariai Fejedelem, à bé-fózott eledeleckel, gyumöltsöckel és mag-hozó füvekkel való kereskedést tsak maga emberei által másoktul meg-tiltván gyakorlotta. Mert à mint Jovius ennek a' Fejedelemnek életének le-irásában mondgya: A' gyümöltsök mellyeket à Fejedelemnek nagy kerteiből fednek vala, és árulásra ki-tészneк vala közép árron, nem tsak az udvariaknak, de még à Városban lévő sokaságnak-is bőségessen elégségessek vóltak. Mert à maga határában minden hegyeket, völgyeket és mezőket à mint az hely kivánnya vala, gyümölts-hozó fákkal és szőlő-tövecskel azoknak veßßeit lugasokra vonván, és ßüntelen való zöldséggel fel-ruházván, bé-ültetre vala: mellyeket szorgalmatosan művelvén, s-a' ßüntelen való öntözésre nagy árkot ásván, abban à Padus folyó-vízből vizet vött-bé, annak à földnek tsudálatos termékenységire, és az igen kies sétálásnak gyönyörüségire: ugyannyira hogy à vendégek tsudálkoznának rajta. Medices Lőrintz à Florentiai Respublicának Fejedelme, a' mig közönséges dolgaitól hozzá-érkezett, à kereskedést szorgalmatosan gyakorlotta,

lotta, gondolván azt, hogy a' Közönséges-társaságnak ereje és minden alkalmatossága mint fütől attúl függene, és nagy segitséggel vólna házi gazdaságának meg-tartására. Brutus à Florentiai Historiának 8-dik Könyvében irja: Henricus Brunsvicumi Hertzeg 1473. esztendőben, minden fiúi magzat nélkúl meg-hólt, minekutánna à juhokbúl sok gazdagságot gyújtött vólt, az ô Testamentum-béli Atyákhoz mint à kegyelmességben, ugy à pásztori életnek gyakorlásában-is hasonlatos lévén. *Crantzius* 12-dik Könyvében Saxoniárúl irt Hist. 11-dik Részében.

Az honnan ugy gondolô Tiraquellussal *à Nemességrôl* irt Könyvének 33 dik Részében, és Klock Gáspárral à *Tárházrúl* irt 1-dik Könyvének 25-dik Részében, hogy a' kereskedés akar à Tengeren légyen, akar à földön, a' Nemesi szabadságnak semmit sem árt, kiváltképpen az hol szokásban ment és más emberek által lészen à kereskedés; mert jobb à Nemes embernek kereskedni, mint sem erövel valamit el-venni. Azt mondgya à meg-emlitett Klockius 28-dik Részében, hogy az Henricus Imperatoroknak idejekben, Német országban nagy része à Nemességnek istentelenségre és tolvajlásra adta vólt magát, a' mint az Historiák és sok el-romlott Kastélyok tanittyák. Ennek a' nagy gonosznak oka vólt ez, hogy a' Nemeseknek vagy nem vólt szabad kereskedni, vagy ha kereskedtenek, mások gyalázatnak tartottak; mint mostan-is sokan a' Nemességben inkább akarnak szükölködni, mint sem kereskedni.

reskedni. Midőn mindazáltal az Olasz és Spanyol országi nagy Rendek, mint a' Belgák-is a' kereskedést nagy forgalmatossággal gyakorollyák; azt peniglen a' fokadalmas helyeknek egymást való üzésiben tartyák, az holott laknak; mert magokat alá-valóknak tartyák ha ő nállok tsak a' nemzet, másoknál pedig a' valóság vagyon. Szükséges annakokáért a' kereskedés és hasznos, mert nagy gazdagságot szerez. A' mint magok példájában tanittyák nékünk a' gazdag fokadalmas helyek Velentze, Amsterdam, (és még minekelőtte à Belgák el nem hirestednének) Antverpia, melly Városnak hires kereskedésérül ir *Carolus Scribanus* az Antverpiárúl irt Könjveben. A' mi eleink a' mint emlekeznek fokás szerint láthattanak ennek a' Városnak rév partyán két ezer öt száz hajókat, mellyek e' Világnak minden részeirül jönek vala, meg-állani: mellyek közzül majd mindenik 2. vagy három hétig-is minek-előtte a' Városban jutnának, vasmatskákon állani kénszerítettenek, hogy a' marhákat az hajóbúl ki-raknák: és edgy nap sem múlik vala el, à mellyen 500. terhes hajók nem jöttenek vagy nem mentenek vólna el. Már peniglen ha a' szekerekrül szóllunk, mindennap két-száz szekérnél többen mennek vala útra tsak a' kiken embereket hordoznának, az árúval terhes szekereken, és a' parastoknak talyigájokon kivül, mellyeken a' Városnak esztendőnként való gabonát hordanak vala: kik többire számlálhatatlanok vóltanak; ezek felett vóltak

vóltak 500. kotsik, mellyek a' lakosoknak gyönyörűségekre és mulatságokra szólgálnak vala.

Végezetre némely Fejedelmek az ő magok Tártományokból, à pénznek okossan való ki nem botsátásával gazdagíttyák Tárházokat. Melly dolgot Sprengerus Tódor jól meg-hányván vetvén, az ő Könyvetskéjében melynek titulussa *Ió Fejedelem*, javallya à Fejedelemnek, hogy az idegeneket inkább, mint sem az ő maga alatta valókat terhellye à vámmal, és arra forgalmatossan viselljen gondot, hogy az ő országából többet vigyenek-ki, mint sem bé; mert az országban való bé-vitellel, à pénzt hordgyák-ki az országból, à ki-vitellel pedig à Fejedelem alá vetteteti lakosok gazdagodnak. Hogy ha peniglen azok nélkül el nem lehetnek a' mellyeket bé-hordanak, azon kell lenni, hogy az alatta valók azokat à mellyek szükségesek, az idegenektül hordgyák-bé, és azokért más marháknak el-tserélésével fizessenek. Most utólszor az Angluſok azt végezték, hogy Angliában se bé, se ki, senki ne viheſſen semmit, hanem tsak az Angluſok. Muszka országban a' Fejedelem keménnyen meg-parantsolta, hogy senki pénzen az idegenektül semit-is ne vegyen, hanem tsak tserében, azt mondgya Sprengerus à Frantziai Mercuriusból, hogy így az országból à pénzt ki ne hordgyák. Hasonlatos-képpen kiváltképpen való

parantsolat vagyon Angliában, hogy à bujdosók az orßágból több pénzt ki ne vigyenek, hanem tsak a' mi az útra ßükséges.

Nem-is kell azt el-ſzenyvedni hogy a' ſalakos, s-még ki nem dolgozott materiát az orßágból ki-hordgyák; minekokáért meſter embereket kell oda édeſgetni, hogy abból jól munkálódhaſſanak. *Bodinus* à Közönséges-társaságrúl irt Könyvének 2-dik Részében. Ezt jól tudták à Lengyelek à kik midőn az III. Henrichet Frantzia orßágból ki-hiván Királlya válaſztották, kivánták hogy magával Frantziából meſter embereket hozzon. Az honnan à IV. Henrich Frantziai Király-is, midőn látná hogy az ő orßágából a' ſelyemért máſuva ſok pénzt hordanának-ki, Olaß orßágból az ő orßágának némely részében meſter embereket hivatott-ki, à kic à ſelyemmel jól tudnának bánni, mellyel à mint *Klock* 2-dik Könyvének 10-dik Részében mongya, nem tsak à pénzt tartotta-meg az ő orſzágában; hanem a' Közönséges-társaságnak nagy nyereséget-is hajtott. Innen à Politicuſok javallyák, hogy à Fejedelem a' formátlan s-még ki nem mukálódott materiától mellyet az idegenek bé-viſznek, harminczadot s-vámot ne végyen, avagy à mennyire lehet kiſſebbítse. Mert à lakoſok abból à materiából munkálódván, gyakorta nagyobb haßnot nyernek, mint

ſem a'

sem a' kik azt à materiát el-adták. Ellenben penigien minden művektől való adó, mellyeket másunnan soktanak hozni, nevekedgyék, hogy à lakosok azokat csinálni inkább meg-tanullyák, *Bodin.* az emlitett helyen. Minekokáért II. Henrich közönségessen megtiltotta, hogy à még ki nem formált materiát, Franczia országból ki ne hordgyák, à mellyet nem sockal annak utánna az Anglusok és Hollandusok-is követtenek. Mert az ollyan materia ki-hordatván, à mester emberek-is el-mennek. *Boterus* 8-dik Könyvének 8-dik Részében. Ugyan-is Velentzét, Florentiát, Genuát, kiváltképpen Mediolanumot avagy nem à műveknek hasznos vólta öregbitette-é? *Hippol.* à Városok nevekedéséről irt Könyvének 15-dik Részében. Melly Városokhoz nem ok nélkül adom, mind Colonia Agrippina nevű, Renus partyán lévő Várost, à melyben minden-féle mester emberek sámossan laknak, ugy hogy à közel lévő Fejedelmek-is azoktúl hadi fegyvereket és egyéb hadra szükséges eszközöket szerezhetnek bőségessen: mind kiváltképpen Norimbergát-is, melly à Keresztyén Világnak minden Városit, à műveknek és mester embereknek külömbségével felyülmúllya. Ugy-annyira hogy méltán mondhatom, hogy à mesterség minden munkáinak ereit abban töltötte légyen; jóllehet ugyan sok dolgokban à Vin-

delicusok

delicusok Augusta nevű Városa annál né alább való légyen.

Eddig meg-mondottam, à Fejedelmek dítséretesſen és vétek nélkül miképpen gyűjthetnek ſok kintset. De az utólsónak némellyek ellene-állanak, tudniillik à Nemeſeknek kereskedésének, citálván à törvényeket, mellyek à Nemeſek kereskedéſit nem javallyák. Mert a' *Nemeſségről* irt Könyvben, à kereskedéſről és edgyütt való kalmárkodáſról irt Réſben, meg-tiltatnak azok kereskedni, à kik nemes ágybúl ſzűlettettenek és hirrel névei tündöklenek. Az honnan az *Alázatoſrúl* irt Könyvben, à vérség ellen való és haſzontalan házaſſágrúl való Réſzben, az alá való és ſemmire kellő ſemélyek közzé ſzámláltatnak, azok à kik à közönséges kereskedéſnek tétettek eleiben. Es à *Méltóságokrúl* irt Réſben, à kereskedők minden méltóságtúl elrekeſztetnek, és ha kic valami méltóságot el-értenek-is, attúl-is meg-foſztatnak. Bizonyára nem-is ok nélkül, mert ſok rút dolgot forgatnak, azt-is penig fertelmesűl, tudniillik hazudván, hamiſſan eskűvén, lopáſſal, és máſokat meg-tsaláſſal. Ebben meg-edgyez Ariſtoteles, à ki à Politiárúl irt 3-*dik Könyvének* 3-*dik Réſében, és* 6-*dik Könyvének* 7-*dik Réſzében igy ir*: A' Thebas Város-béliecknél törvényben vólt irván, hogy ſenki à Közönséges-társaságnak tiſzteinek felvételére

vételére alkalmatos ne lenne, hanemha à kereskedéſt az előtt 10. eſtendővel el-hadta vólna. Az *7-dik Könyvnek 9-dik Részében*: Nyilván-való (ugymond) hogy abban a' Városban à melly jól igazgattatik, ſe à műveſek, ſe à kalmárok lakoſok ne légyenek, mert alá-való és à jóságos tselekedettel ellenkező életek vagyon.

De mind ezek ſemmit nem ártanak, ha à Fejedelmeknek és à Nemeſeknek kereskedéſeket, vagj à kénſeritő ſükség, vagy à közönséges haſon tiſteſségeſsé téſi; kiváltképpen ha ſzokásban ment, és azok távul vadnak, à mellyek az alá-való és apro marháckal kereskedő kalmárokban meg-találtatnak, ugymint à paraſztság és motsok, mellyek még a' jeles embereket-is meg-ſzokták motskolni.

En bizonyára abban az értelemben vagyok, hogy a' Fejedelmek ſockal ditséreteſsebben tselekeſznek, ha az ő jóſágokat tiſteſséges s-más köz ſemellyek által gyakoroltatott kereskedéſnek nemével öregbitik, mint ſem ha álnokſággal, tsalárdſággal, ragadozáſsal, hamiſsan való el-foglaláſsal, és több egyéb haſonló Macchiavelluſi tsalárd tselekedeteckel, mellyek à tiſzta lelki-iſmérethez, és az igaz Politiának javalláſihoz nem illenek, avagy még az emberséggel és tiſteſséggel-is (melyre à Fejedelmeknek mindenkor jobb ſemmel kell nézni) ellenkeznek. A' melyben igen igen vétkeznek némelykor a' nagy méltóſágban helyheztetett emberek. Kik közzül

való Sfortia Lajos à Mediolanumi Hertzeg, a' ki igen termékennyé akarván tenni az ő ſéles telekét, mellyet az ő nemzetségének nevéről Sfortiadának nevezett, à közel lévő telekeket azoknak uroktúl hatalmoſsan és erővel le-vévén, a' Sfortiadához foglalta, és a' magános lakos embereknek vizeit edgyűvé ereſztvén, hogy à maga határát jobban nedveſithetné, máſoknak ſántó-földeit ſokott nedveſségektúl meg-foſztván, tellyeſséggel terméketlennyé tötte. *Iovius* Hiſtoriájának 2-*dik Könyvében.*

Leva Antal a' Mediolanumi Hertzegségben V. Carolus helyében lévén *Gubernator*, midőn a' Frantziák, Velentzéſek, Sfortia-béliek miatt pénznek dolgából igen meg-fogyatkozott vólna, hogy a' Vitézeknek ſóldgyát ki-adhatná, az melly ſzükség à Vitézi rendnek, ollyan adót gondolt-ki, mellyel egéſs Mediolanumban mindeneknek pénzeket ki-tekerné, és minden familiáknak javokat ki-forgatná. Mert erős parantsolattal mint ollyan hatalmaskodó és kegyetlen ember meg-tiltotta vala, hogy ſenki kenyeret ne ſűſsön a' lakoſok közzűl, hanem minden pénzes kenyérrel éllyen, maga állatván annak az árúnak bizonyos bóltakat, az holott az éhezők nagy árron véſsnek vala kenyeret: ollyan kemény vala pedig a' parantsolat, hogy ſok ſegények félvén a' fel-akaſztáſtúl éhel halnak vala meg. A' buzának őrléséről, és à kenyérſütéſről való erős törvények, a' félelmes kőſséget ugy elijjeſztették vala, hogy à mely Város az előtt Olaſz országban híres

ban híres és gazdag vala, Antal, nagy keserűséggel azt bé-tőltvén, mindé Városoknál szegényebbé tette. Tudniillik olly nagy keménységgel és kegyetlenséggel óltalmazza vala kegyetlen törvényének méltóságát, hogy még à szegény Aszszonyokat-is, kik à kenyér-béli kivánságok miá, hamu alatt sűlt pogátsákat tsináltanak, és olajban béleskéket rántottak, avagy peniglen à buzát fa-mosárban meg-törvén lisztet tsináltanak, felette igen meg-bűntette: ugy annyira hogy játékossan, jóllehet keserveszsen mondotta Antonius Canicula kereskedő rendben lévő ott lakos, közönséges hellyen, A' mint itélem Leva Antálhoz a' Császárnak nagy kegyelmessége járul, mivelhogy annyi sok felső méltóságos vezeték nevei felett, ujonnan való nemességnek okáért, à Sütőségnek tituluſsát-is hozzá-adta. Mert mind à kenyér sűtő s-áruló házakra, mind az el-adó kenyerekre à Császárnak Sas Czimere vala ütve. Az honnan *Imperialisoknak*, Császár Sütőinek, s-kenyereinek hivattattanak. *Iovius Hist. 26. Könyvében.*

Ezekhez hozzá-adom a' mit *Gvagninus* Muszka országnak le-irásában a' 4-dik Részben mond. Basilia Jánosrul Muszka országnak nagy Hertzegérűl: A' Fejedelemnek Tárházában azt mondgya, sok szép ruhák valának el-téve, e' végre, hogy midőn valami győzedelemnek pompáját gyakorlanák, avagy vala-

mely Fejedelének Követit akarnák fogadni, mindé Udvariaknak ideig ki-osztanák. A' több Nemesek-is, mikoron az ő baráttyoknak vendégségekben, vagy lakodalmokbã mennének, avagy à Szenteknek Innepet ûlnének, a' nagy Hertzegnek ruha tartó házából bizonyos árron az időnek mennyi-vólta szerint, ruhákat kérnek vala, és ugyan azonokat hasonnal à Kéntstartónak visza-adgyák vala. Hogyha penig a' ruhán valami motsok esett vólna, azért pénzel fizettek-meg, annak-felette veréssel-is meg-bûntettettek. Sőt még azoknak-is a' kiket à Lengyel Királyhoz, avagy egyéb kivûl-való Fejedelmekhez követségben kûldött, azockal edgyûtt a' kic őtet kisérték, a' nagy Hertzeg ruhákat és fegyvereket és arra tartozó ékességeket, à maga Tárházából adott; de nem hasonn és usora nélkûl.

De ezeket a' nem igen tiszteséges, és Fejedelmi méltósághoz nem illendő gazdagság keresésének módgyait el-hagyván, más sok-féle és dítséretesebb módokra mégyek által: mellyeket à dítséretes és örök emlekezetre méltó Paderbornumi Pûspöknek és Fejedelemnek Fürstenberg Tódornak bölts házi-gondviselésében ki-ábrázolt. P. Masenius Jakab, à *Böltseknek aranya* nevû Könyvben, az első kérdés előtt.

Annak a' Pûspökségnek tsekély és sok nyomorúságok által meg-szegényedett állapattyára vétetvén-fel

Tódor

Tódor à felsö idökben, ugymint 1585. eßtendöben, tsak hamar azt a' Püſpökséget, ollyan bóldogul, ollyan nagy ſorgalmatoſsággal, s-ollyan kevés idö alatt, minden adóſság alól nem tsak fel-ſabaditotta; hanem a' magáéval-is gazdagitotta, hogy à körül valók azon tsudálkoznának, az alatta valók peniglé útet ſeretnék és tiſtelnék. Mertugyan-is nem máſoknak ſzokott meſterségek ſerint, melyel az ég és a' föld ellen gyüjtenek magoknak kintset; hanem ollyan meſterségekkel, mellyek ſem a' föld ſem az ég ellen nintsenek, igyekezik vala meg-gazdagodni. Továbbá à mellyeckel a' ſzegényeket, à Valláſt, az Eccleſiát, és az egéß hazát meg-újitotta, ellenségit el-rettentette, és határibúl ki-üzte, hiv barátit vigaßtalta, à tiſteſséges meſterségeknek és tudományoknak földre tapodtatott betsülletit hellyére állitotta, à kegyeſségnek ingadozó gyakorlását fel-emelte, és öregbitette, tsendes békeſſéget az alatta valóknak, magának pénig és maradékinak örök emlekezetet ſzerzett.

Azt mondgya Maſenius, hogy a' jeles Férfiunak gazdagságának elsö oka és fundamentoma vólt, az ö Iſtenében mint mindeneknek kutfejében és ſzerzöjében való bizodalma; à ki az ö gondviſelésének örökké való törvénye ſzerint rendelte, hogy ſoha azokat el ne hadgya, a' kic ö benne biznak; kétség kivül ol-

vaſta vólt à Sóltár iró Királynál amaz igiretet; *Bizzál Iſtenben és tselekedgyél jót, és lakozzál e' földön, és tápláltatol annak gazdagságával.* De tudta azt-is, hogy ennek az igéretnek Kezeſſe, a' Chriſtus ótet meg nem tsallya, midón igy ſóll: *Kereſsétek elsőben az Iſtennek országát, és mindenek hozzá-adattatnak tinéktek.* Innen vagyon hogy illyen bóldogul válalta-fel à Paderbornumi Tartományban lévő, ſok nyómoruſágtúl el-nyomattatott, s-adóſsággal meg-terheltetett Eccleſiáknak gondgyát, ugy hogy minekutánna az Eccleſiai fenyitéket tehetsége ſerint rendbe állatta vólna, tsak hamar a' nagy adóſságnak terhét le-tötte, azt pedig Pűſpökségének jövedelméből. A' melly dolog moſtan-is a' meg-találtatott ſzám-adáſokbúl kitetſzik, mellyekben 79893. tallérokat fizetett-meg, és azockal mint maga pénzével az ő alatta valókat ſabadságban állitotta.

De még ezzel ſem elégedett-meg, tudniillik az el-nyomattatott hazának váltságával; hanem azon felyűl tellyes igyekezetivel azon vólt, hogy azt mind ſzent, s-mind kűlső világi alkalmatoſságockal meggazdagitaná. Minekokáért à túdományoknak közönſęges Tanuló helyének, (az egéſz Haza és Valláſnak ékeſségére) fel-állitatásában vólt ſorgalmatos, à mellyet-is mind fáratságával, mind adománnyával az ő

nevének

nevének örök emlekezetire, és à Fürſtenbergica familiának ditsőſségére véghez-vitt, midőn a' közönséges oskolákat fel-emelvén, mellyekben az egyéb tiſteſséges tudományokon kivül, à Philoſophiát és Theologiát tanitanák, az ő Tartományában lévő Eccleſiákat, és à ſomſéd Tartományokat, örőckékőſönendő jó-akarattal magához kötelezte.

A' ſzent Sacramentomhoz való áhitatoſságnak, és ugyan annak Iſteni tiſteletinek nevekedésére, 23000. tallérokat költött. Mellyeknek eſtendőnként való jövedelmét a' Canonicuſoknak haſznára forditotta. Az Iſtent ſűlő Szűznek-is tiſteletirűl meg-emlekezvén, annak tiſteletinek elő-mozditására, 12000. tallérnál többet költött.

Továbbá Tódor meg-emlekezvén arrúl, hogy az ő Püſpöki-bottyához hozzá vagyon kötve à kőſség igazgatásának-is veſſője; és hogy ő nem csak első Pap à ſzent dolgokban; hanem à kűlső dolgokban-is felső, ez iránt-is nagy kintsek ſzerzésével vigyázott à Közönséges-társaságra. A' többi között, Fejedelemhez illő, és ő utánna következő Fejedelmeknek-is haſznokra ſzolgáló két Várakat éppitett, *Neuhauſiumot* és *Wefelsburgumot*. Azon kivül az ő Tartománnyában több épületeket, vagy a' régiségbűl és romlásbúl meg-újitott, vagy fundamentumábúl látható alkutmányra fel-hozott.

Második ok, mellyel e' jeles Fejedelem meg-gazdagodott nem egyéb, hanem a' Józan élet, és a' ſűkön költés,

költés; mert mint ollyan Fejedelmi Püſpök magát ſemmiben meg-fogyatkozni nem hadta; de mindazonáltal minden gyönyörüſéget és feletteb-való költéſt utált; hogy igy à ki a' mértékleteſségről máſnak törvenyt ád, maga ugyan-azt vagy nem tudni, vagy el-mulatni ne láttatnék. Azokat az Udvari kevélységnek és tékozláſnak tápláló erejit, mellyek inkább à külsö, mint ſem Eccleſiához tartozó Fejedelemnek terméſetit mutattyák, és a' Fejedelemnek minden haſna kivül költséget ſereznek, el-távoztatta. Mértékletes élete vólt néki, és betsülethez, s Püſpökhöz illendö Méltósághoz alkalmaztatott, hogy gazdagságának tékozlásával, ſemmi vétket ne táplálna. Az honnan à bujálkodáſt és haſontalan való tékozláſt el nem ſenyvedhedte, à mellyből a' jóságos tselekedetnek kárát, és a' kintsnek veſedelmét következni látta. Jeles és nagy fokasággal késértetett Fejedelmi ember vólt házánál egykor vendége. Es midön azok a' kik à kérök közzül vóltanak, aſztaltúl fel-kelvén, rédel járó üvegeckel a' bövebb italra edgymáſt édeſitenék, edgy a' ki nem ihatott, hogy ö-is jobban ihatni láttatnék, a' pohárban maradt bort, az ablakon a' melyre támaſkodott vala, ki-öntötte. Mellyet midön a' Thódor Fejedelem eſében vött vólna, edgyet a' ſolgai közzül hozzá küldött, melly által jelenti, hogy ö néki házánál az ö vendéginek jó tartására elég bora vagyon, de nints annyi, hogy az ö Várának árkát meg-töltheſſe; minekokáért a' bornak

öntözé-

öntözésétül szűnnyék-meg ; nem akarta azért hogy az ő Püspöki Udvara, a' nagy ihatóknak kortsomájává tétessék.

Harmadik oka vólt az ő fólgainak jámborságok, és tanátsinak hűségek. Első ugyan a' jól rendelt Udvarban a' bőlts Fejedelem, de ahoz leg-közelebb való dolog az, hogy a' Fejedelem bőlts embereknek tanátsokhoz és segitségekhez ragaßkodgyék. *Minden Országok, Városok, Nemzetségek, mind addig békeßéges birodalommal vóltanak, a' mig a' jó tanátsnak ő köztök helye vólt.* Azt mondgya *Saluſtius* à Közönséges-társaságnak igazgatásárúl : A' jó tanátsok penig a' jámbor és tökélletes életű embereknél rejtettek-el. Mivel-hogy à többi majd mindnyájan a' magok haßnokhoz mérsékelik tanátsokat, és azoknak javallásában elméſek, mellyekkel nem annyira à Fejedelem, mint a' magok javát láttyák öregbűlni. Az honnan à Moſes Ipa Jethro az ő Veinek, mikor már az Izraël népének minden méltósággal eleiben tétetett vólna, ezt adgya tanátsúl. *Válaſz te magadnak az egéſz nép közzűl bőlts és Iſtenfelő férſiakat, a' kikben legyen igaſság, és a' kik a' főſvénységet gyűlőllyék, és ezek közzűl válaſz a' kik a' népet ítéllyék. Moſ. 2. K.* 18 *Részében.* Ezeknek válaſztásában igen vigyázó vala a' Theodoricus Fejedelem, tudgya vala kire bizná lelki-iſméretit és titkos dolgait,

kiket hivna a' Tanátsban, ugymint a' kic idejeckel, látott dolgockal, tudománnyal, és jóságos-tselekedettel hirefek vólnának; à kic à Tárházrúl való fámvetéft, az adónak bé-vételit, és annak ki-fólgáltatáfát tselekednék. Ezekre ugy alkalmafztattya vala edgyik fzemét, hogy fe az ő fzabadságoknak mindenben engedni, fe peniglen bóltsefségekben és tökélletefségekben tellyefségeffen kételkedni ne láttatnék. Innen lótt az, hogy az ő Tiftei fe bofzfzúságból az alatta valókon a' pénzt ki nem tsigázták, fe peniglen gondviſeletlenſegből el nem mulatták.

Es nem-is annyira javallotta à fok fólgákat, mint az hiv fzólgákat. Az ő kéſéréſe nem hofzfzu és nagyfágos pompával vólt ékefitve; hanem az alatta valóknak ártatlanságokat és hozzája való fzeretetet, gondolta az ő teſtének erős őrizőinek: és valami az Udvarnak bujaságára haſzontalanul kél, itélte hogy azt az Hazának és az Eccleſiáknak fzükséges dolgaitúl vonnyák el. Melly dolog, minden fzükségre valo kéſ kéntshez és erőhöz mennyit adott légyen, azok à Fejedelmek megtanithatnak, à kiknec felettéb fényes Udvarok lévén, kéntsekben meg-fogyatkoztanak, gyaktabban az okos emberek előtt nagyobb gyalázattyokra, mint fem a' bolondok előtt tiſteſségekre.

Negyedik

Negyedik oka vólt, a' gonosz embereknek meg-büntetések, és azoknak az embereknek a' kic à Közönséges-társaságot à pártolkodó embereknek hamis tudományokkal meg-zavarják, idején valo ki-vettetések. Ő ugyan feletté szeretője vólt a' békeségnek, és hogy a' békeségnek mesterségivel pénzt gyűjthetni, az haddal peniglen el-költhetni, jól tudta. Még-is mindazonáltal midőn a' lassan lassan bé-férkező métely által eszében vötte vólna, hogy az ő alatta valói ellene pártot akarnának tétni, az igaz okból származott hadakozást inkáb választotta, az helytelen való békeségnél. Az honnan gyakor beszédben forog vala ő előtte ez a' *Distichon*:

Arma procul jaceant; tamen est fas sumere bellum.
Quando aliter pacis non licet arte frui.
Távul járjon a' fegyver, mindazonáltal szabad
hadakozni, mikor másképpen békeségben nem élhetni.

Hamar időn való el-költésével annak-okáért az ő kéntsének, nagy, de rövid alkalmatosságot szerzett, javainak öregbitésére: fegyverrel hirtelen az országot meg-zavaró lakosok ellen álván, és à bomlédságoknak tsalárd és alattomban való igyekezeteket elrontván. Nemis vólt nehéz dolog az ollyan Fejedelemnek Vitézeket szerezni, a' kinek gazdag Tárháza vala. Az honnan az hadakozás hamar el-végeződvén, à maga alatt lévő árulókat

lókat engedelmeſségbé, és a' ſomſédságban lévő utánna ólálkodókat, félelemben tartotta, és iſmét meg-tsendeſitvén Tartományát, a' ſokott jövedelemből kéntsét megſzerzette.

Ötödik oka vólt, a' Fejedelemnek alatta-valóihoz valo nagy ſzereteti, à kiknek javokra és haſznokra magát egéſſen adta, nem-is annyira gyűjt vala magának kéntset, mint az övéinek: ugy hogy à ſeretet miatt nem egyébre nézve láttatik vala pénzt gyűjteni, hanem hogy othon úlvén és magát meg-tartóztatván, az Hazának ſükségére költené, és a' mellyeket apránként edgyéként ſedegetett, azokat valami nagy és hires dologban à Közönséges-társaságnak és Eccleſiának haſznára fordítaná. Melly elméjének jó-akattyával azt nyerte, hogy az ő alatta valói-is ötet nem kiſſebb ſeretettel ſeretnék. Innen mind à két réſzről edgyiknek à máſik ſerentséjének öregbitésére, igen nagy haſon ſármazott.

Hatodik oka vólt, a' ſzegényeknek való adakozás, és az alamiſnára valo nagy gondviſelés. Ugyan-is ſemmi à mit ember ki-ád, nagyob haſonnal és uſorával, ennél nem tér viſſza. Maga a' Fejedelem valóságoſſan hogy ezt a' dolgot próbálta légyen, ezen beſédeckel gyakorta bizonyitotta: *Semmi pénz énnékem nagyobb haſznot nem hajtott, mint a' mellyet a' ſzegényeknek adtam.* Minekokáért arra ollyan kiváltképpen valo gongya vólt, hogy mind addig-is az étket aſztalara fel-vitetni nem engedte,

gedte, mig elsőben 10. embereknek à kic házoknál kiváltképpen ſükölködtenek, az ő házától ételt nem ſzólgáltattanak. Haſonlo ſükségben lévő más 12. emberekre-is eſztendőnként gondot-viſel vala, a' kiktől megkiványa, hogy a' ſent miſén mindennap jelen legyenek, és az Iſtennek az egéſs hazának javáért könyörögjenek. Ezeken kivül minden napon ſok kolduſok mennek vala a' Fejedelem Udvarában, a' kiknek-is tiſztelségeſſen pénzt adnak vala. Azon-közben *Seduliuſnak* ama mondásának igaſságát, meg-tanulta vólt a' Fejedelem. *A' melly pénz, akar melly alá-valo ſzegénynek képében a' Chriſtuſnak adatik, a' károkban nevekedik; el-hintetvén, megtartatik; el-vész, hogy meg-maradgyon.*

Ezeckel az eſzközöckel a' ſzorgalmatos Fejedelem ollyan nagy kéntset gyűjtött; hogy a' kinek gazdagságát az előtt ſenki nem tudta, és a' kinek az hadra vagy békeſségre valo erejét meg-utálta, az hertelen, az ő ellenségi előtt retteneteſsé, és az ő baráti előtt, igen kivánatoſsá lőtt.

XIII. RESZ.

Az eſztendőnként-valo Gabonának gond-viſeléſe, a' Fejedelemnek tiſztihez tartozik.

A' jó igazgatáſnak nagy réſse, az eſztendőnként-valo gabonáknak gond-viſeléſe.

Az Olaſzoknál pelda-beſzédben vagyon. *A' jó uralkodáſ-*

kodásnak jelei ezek: ha kenyér van a' piatzon, igasság a' Törvény székben, és mindenütt bátorság.

Cosmus Medices a' ki az hazának Attyának mondatott, mikoron edgy embert el-küldött vólna a' Bononiai Fejedelemségnek vételére, à Közönséges-társaságnak igazgatásának több törvényi között, kiváltképpen ez hármat mondgyák, hogy mondotta vólna: *tudniillik, hogy az esztendőnként való gabonákra gondot tartana, mindeneknek minden személy válogatás nélkül igasságot szolgáltatna, és a' más ember feleségétül magát meg-tartoztatná.*

Christiernus a' Daniai Király sókta vala mondani: *Az ország hajo, mellynek kormánnya a' kenyér.* Ugyan annak à Királynak az ő nemzetséges Czimerében vólt edgy hajó kormányostul, a' melynek nyelén vólt edgy kenyér ki-rajzolva, illyen irással: *öszve-köt és meg-ront*, tudniillik a' barátságot egybe-köti, az ellenséget pedig meg-rontya.

XIV. RESZ.

A' Fejedelemnek az egymással való kereskedésnek kedvezni kell.

A' ki a' Közönséges-társaságnak eleiben tétetett, azt mondgya *Perezius* a' közönséges Törvényrül irt Könyvében, hogy a' Kalmárságnak kedvezni kell, és azt elő kell mozditani, mert azokbul valo adó, a' mellyeket

mellyeket ki és bé hordanak, a' Tárházat neveli, a' Kőséget gazdagittya, és minden unalom nélkül a' fel-vetett adót meg-fizeti. Ezt jól tudgyák a' Batavusok, a' kic az ő kitsiny határokban, csak az árúbul és tengeren keresett kintsből erős hadakat tarthatnak. A' Frantziáknak is sem arany, sem ezüst Bányájok nintsen, még-is mindazonáltal az árú-marhákbul, és mesterségesſen tsinált edgyetmásotskákbul gazdagságot gyűjtenek. A' Spanyolok penig a' kic nagy munkával és veszedelemmel e' Világnak messze való részeiből gyémántot, drága gyöngyöket, fű-szerszámokat és sok egyéb kintseket hordanak, azokat, hijában valo és semmire kellő árú-marhákon el-tserélik, és magokat meg-szegényitik. Az aranyat és az ezüstöt a' Genua-bélieknek küldik, és azon felyül sok tsere pénzt is fizetnek. Egyéb Tartományokban gyapjat, selymet és vasat küldenek, és azoktúl az idegenektől tsináltatott munkákat meg-vészik drágán, az oda valo vitelért és a' mesterségért. Inkáb jobb ollyan mester embereket ott táplálni, és jutalommal oda édesgetni, a' kic az othon termő marhákbul szükséges edgyetmásokat tsinállyanak: igy a pénzt is az országbul ki nem hordanák; hanem inkáb másunan is bé-vinnék, avagy más hasznos marháckal, nem azockal tserélnék el, mellyek csak a' pompára és bujaságra valók. Mellyekrúl

panasol-

panaſſolkodik Tyberius *Taciturnál*, az eſtendőnként eſett dolgokrul irt 4-dik Könyvében. *A' kővekért a' mi pénzünket az idegenekhez, vagy ellenségünkhöz hordgyák.*

XV. RESZ.

A' Fejedelemnek nem kell költsön pénzt kérni, s magát adóſitani, avagy idején meg-kell fizetni.

AZ adóſságnak a' Fejedelemtűl távul kell lenni, mert a' Közönséges-társaságnak *phthiſiſſe* ſzárazbetegsége.

Bodinus a' Közönséges-társaságrul irt 6. Könyvének 6-dik Részében bőltsen mondgya: *Nintsen* ugymond *a' Közönséges-társaságnak ſemmi veſzedelmeſſebb, mint mikor a' Fejedelem ſok adóſságot rak-fel; mert valamellyiknek meg-kell lenni, vagy a' Tárháznak és a' közönséges kintsnek kell el-puſztúlni, ha az uſorát meg kell fizetni, avagy pedig a' Fejedelemnek meg kell magát hazudni, és a' magános embereknek javát fel-prédálni.* Az honnan igen bőltsen intette, *Maximilianus* a' Bavariai Hertzeg az ő fiát. Hogy a' mennyire tőlle lehetné, meg-óná magát az adóſságtul, és ha ſzintén a' ſzükség kivánná-is hogy máſtul pénzt kérne, azon lenne hogy mennél hamarébb meg-fizetne, avagy csak a' meg-fizetésben ne lenne lágy s' kéſedelmes, annál inkáb ne légyen

ne légyen hitetlen ; ezt ugymond bizonyoſſon megtudgyad, az uſora az adóſnak meg-érzéſe nélkûl, minden javait felyûl-múllya, és ha à napjára meg nem fizet, mint à ſú meg-emésti, és à mi rútabb a' kéſedelmet és tehetetlenséget, avagy kéſedelmes hitetlenséget, alattomban valo ſidalommal vádollya. Hijában veted à megfizetést maradékodra, ha az adóſságot mellyet magad kértél-fel, meg nem fizeted, mert könnyen követ tégedet ő, a' meg nem fizetésben. Ezeket az Hertzeg beſélli.

XVI. RESZ.

Az adónak fel-vetésében való rend-tartás a' Fejedemet illeti.

HOgy adót adgyanak a' Közönséges-társaságnak ſükſéges, mert ſem à nyugodalom fegyver nélkûl, ſem a' fegyver ſóld nélkûl, ſem à ſóld adózás nélkûl, meg nem lehet.

Az adóra két dolog kivántatik, à Fejedelemnek ſükſége, és az alatta-valóknak hivsége ; amannak elől kell járni, ennek edgyütt kell járni.

A' Fejedelemnek az adónak fel-vételiben nem kell felettébb keménynek lenni ; hanẽ az időnek ſükségét, és az alatta valóknak nyomoruságokat, meg kell tekinteni.

Jaj azoknak a' Fejedelmeknek, à kic à ſegénységen nem à ſzükséghez képeſt, hanem az ő bujaságok ſzerint vetik-fel az adót,

Az övéi között Dariusnak roß emlekezete vólt, mert az adónak fel-ßedésében felettébb kemény vólt. Az honnan a' Perſak azt ſzokták vala mondani : Darius *Kalmár* vólt, Cambyſes *Ur*, Cyrus *Atya*. Mert Darius mindenütt à nyereségre vigyázott. Cambyſes darabos és kedvetlen vólt. Cyrus peniglen ſzelid, és az alatta-valóinak ßeretője.

Mint az à nedveſség melly à myrha nevű fátskábul a' napnak ereje által nyomattatik-ki, nemesb annál, a' mellyet vaſſal fatsarnak-ki; ugy a' Kőſségen az az adó ditséreteſſebb, mellyet a' lakoſoknak ſzeretetek ád ; és nem az, mellyet az erőſzak és félelem teker-ki. Azt az adót minden nehézség nélkül fizetik-meg à köz népek, mellyet a' Fejedelem maga fájdalmával vét fel a' népre.

Első János, Caſtellának Királya (*Roſinus* mondgya) hogy mind annyiſzor gyázban öltözött, valamennyiſſer az ő alatta-valóira adót kellett fel-vetni.

Moſt más dolog vagyon. Mert ma nem á' Fejedelmek, hanem à Jobbágyok gyáßolnak, midőn minden kedvezés nélkül vetik-fel az adót, és keſerves erőſzakkal tekerik-ki. Az honnan nehezebben viſelik-el az uralkodónak főſvénységét a' Jobbágyok, mint ſem à ſzólgálatot, a' mint történt à felső időkben Belgiumnak Tartományiban ; mikor Albanus Hertzeg minden javainak tized réßét az adónak nevezeti alatt el-vötte : az honnan nagy zűrzavar támadván, ſok nyomoruságok következtenek.

keztenek. A' melly adó nehéz a' Jobbágyoknak, gyakorta sokkal nehezebb à fel-szedőknek.

Ez előtt nem sok esztendővel, midőn az Argentinai Magistratus némely emberek javallásábul az hidnak vámját akarná öregbiteni, és azt a' Kősség midőn megtudta vólna, az a' ki ennek a' tanátsnak szerzője vólt, hogy életét meg-tarthatná, tisztit el-hagyván, a' Városbul elmenni kénszerittetett.

Frantziában IV. Carolus Királynak idejében, az eládó marháknak husad része adó gyanánt vettetett vala fel. Melly terhet a' Városok nem akartak viselni; à Király szólgai penig ellenben-állanak vala. Midőn annakokáért Parisban à kerti veteményeket árúló piatzon, edgy Asszony tormát árúlna. A' Király adó-szedője edgy pénzt kiván tűllé. Az Asszony à körül-állóknak segitségét kivánnya. Nagy öszve-futamodás lévén, az adó szedő à sokaságtul le-nyomatik, és öszve-rontatik. A' fegyvertelen Kősség a' Város házán erőt tévén, és az ajtót le-rontván fegyvert fog, öszve-zavarodván és fel-bódulván a' fegyveresek miá az egész Város, valamennyit találtanak à Király adó szedői közzül, ón pörölyöckel ölték-meg őket.

XVII. RESZ.

Hogy a' minden-féle értz nembúl arany változtatásra tanitó mesterség, a' Fejedelemnek nem hasznos.

NEm használ hogy à Fejedelmek (kiváltképen a' kiknek kevés pénzek vagyon) à minden-féle ér-

tzet arany változtatásra tanitó mesterségben, magokat ugy gyakorollyák, hogy az által meg-gazdagullyanak. Mert az à mesterség nem à gazdagságra, hanem à szükségre való út.

Annak a' mesterségnek kezdeti hazugság, közepi tsalárdság, vége penig kóldulás.

Az értzet arannyá változtató mester, midőn aranyat keres, el-veszti az ezüstöt-is.

Az ollyan mester ember gyakrabban tsinál az aranybul nem aranyat, mint sem à nem aranybul aranyat.

Az honnan némellyek mongyák, hogy az à mesterség à teremtésnek ugyan valójában ellenébe-tétetik. Mert minthogy az Isten semmibűl mindeneket teremtett, ugy ez a' hólt-szenekbűl munkálkodó mesterség, mindenekbűl semmit tsinál.

Mit nyernek hát az ollyan mester emberek? bizony nem aranyat, sem nem ezüstöt. Az ollyan mester embernek kevés van a' ládában. Mit nyernek tehát? Edgy ember nyájjasan felel-meg, az ollyan mester embernek nyeresége öt *F. Fumus*, *Fætor*, *Fatigatio*, *Fastidium*, *Fames*. Az az: *Füst*, *Büdösség*, *Fáratság*, *Unalom*, *Ehség*.

A' jó és igaz értz nemet arannyá változtatásra tanitó mesterség az, mikor a' jövedelemnek nagy, a' költségnek penig kitsíny Laistroma vagyon.

XVIII. R.

XVIII. RESZ.

A' Fejedelemnek mulatságáról.

A' sok nehéz gondok miatt meg-fáradott Fejedelemnek, sintén olly szükségesek à maga mulatságai, mint az idégnek a' meg-tágítás. De à felettébb valók à Közönséges-társaságnak ártanak. Hogy penig mértékletesek, és mind à Fejedelemnek, mind penig a' Közönséges-társaságnak hasznosok legyenek, négy dolgok láttatnak szükségeseknek lenni. Elsőben hogy à Fejedelem mulatsági à Kegyességnek gyakorlásával, és a' Közönséges-társaságot nézö dolgokal edgyben-kötteſsenek, ugy hogy edgyik a' másiknak néminémü képpen köziben vételsék. Másodszor hogy a' Fejedelem az illyen maga mulatságiban rendet tartson, és magát meg-mértékellye; ugy hogy, se méltósága gyönyörködtetését, se peniglen méltóságát, s-hivatallyát, maga gyönyörködtetése meg ne tsa. Harmadszor hogy à maga mulatsága ne légyen à közönséges jónak hátra való maradásával és kárával. Negyedszer hogy az légyen bátorságos, és à Fejedelmet valami veszélyben ne éjtse.

Az elsőt meg-tartotta à bóldog emlekezetü III. Ferdinánd Császár, à ki midőn egykor Caraffát à Nuncius Apostolicust kérdené, mint tetszenek ö néki az ö énekessi és musikási? Felele hogy mindnyájan felette

nagyságosok; de ha à dolog rajta állana, meg-parantsolná, hogy à Templomban à feletteb-való hoszszusággal az halgatóknak ne szerzenének únodalmat. A' Császár el-mosolyodván, mond; hogy három dolgokkal meg nem elégedhetik. A' szent dolgoknak gyakorlásival, à Közönséges-társaságrul való tanácskozással, à vadászásban való verétékezéssel.

A' másodikban híres vala à Daniai Király Fridericus, a' ki akarván à gondok miatt el-fáradt elméjét mulatni, gyakran Királyi személlyét mint-egy le-vetkezvén, barátyait nyájas és tréfás beszédekre, és egyéb elmének lágy vidámítására hijja vala: kérvén őket, hogy vélle együtt kevesét tréfálkodnának, és kedvesen nyájaskodnának, mig à Király othon nem vólna. Mikor eleget jádzodtanak vólna, Királyi méltóságát fel-öltözvén, Hallyátoké barátim ugymond? hadgyuk-el à mulatságot; mert à Király meg-jött.

Az harmadikban vétett Emmanuel Carol à Sabaudiai Hertzeg, à ki mikor vólna közönséges játéknak és táncznak nézésére, vagy abban együtt munkálkodó személy-is, meg-viszik hogy már az ellenség közel vagjon, és Camerinumot-is meg-vette; s'nem akart onnét el-menni, miglen végit nem látta à játéknak.

A' 4-dikre tartozik à maga életének nagy veszedelmének meg-gondolása, à melyben II. Maximilian Austriai

Auſtriai Ertz Hertzeg, és annak utánna Cſáſár, Spanyol orſágban eſett vólt.

Midőn az V-dik Carolus Imperator, és egyſer-s-mind Spanyol Király, Német-orſágban à fel-háborodott dolgokat tsendeſítené. A' II-dik Maximilian Auſtria Ertz Hertzeg, okos, elmés és egyéb jóságos tselekedeteckel megékeſíttetett Fejedelem, Spanyol-orſágnak és több ſomſéd orſágoknak igazgatására hivattatott. Az holott midőn maga mulatságára, vagy teſtének gyakorlására Granata nevű Városhoz ment vólna vadáſzni, és edgy előtte futó Vadnak űzésére fel-gerjedett vólna, és az ő ſeregétűl meſſe távozott vólna, társaitul el-hagyatván, à ſűrű berkekben ſokáig tsak maga egyedűl tekergett. Es midőn az étſaka el-közelgetett vólna, félvén igen à fenevadaktul, es magának bátorságos helyet kereſvén, lát meſſe edgy páſztori kalyibát, s-meg-ſarkantyúzván lovát oda nyargal, az holott à Páſtor ſines képpen tiſteſségeſſen fogadván, lovárul le-ſáll, és à kalyibában bé mégyen. A' Páſtoron kivűl abban à kalyibátskában laknak vala, à gazdának fia à melly erős Iffiu Legény vala, és akar mely vétekhez való kezdéſre hajlandó, s-bátor, és à Juháſnak felesége, kitsiny leányával, és menyével egygyűtt, melly az előtt nem ſockal ment vala à Páſztornak tseléde közzé. A' Fejedelem, midőn ő néki vékony vatsorátskát kéſzitenének, à tűznél űlt, nem félvén ſemmi gonoſztul. Azonban midőn à Páſztor és az ő cselédi à

Fejedel-

Fejedelmet nem esmérnék, és maga is ki vólna, senkinek ki nem jelentené; gyanakodnának mindazonáltal az ő drága ruháirul hogy valami nagy és gazdag ember vólna; à nagy prædának örülvén, az ő veßedelmérül gonoß tanátsokat tartanak. Annakokáért vatsorálván ő, abban à ßoroß házatskában melly roßzß és à régiség miatt rothadt és sarkábul ki-esett és hasadozott ajtaja lévén, nehezen zárlatik vala bé, néki ágyat vetnek, és à melyek à nyugodalomra ßükségesek, el-készìtik. A' mellyek midőn lennének, à Pásztor fiának új menyetskéje, à cselédnek intésibül és futkosásibul eßében vévén à roß tanátskozást, meg-ßánván az ismeretlen jó Fejedelemnek sorsát, avagy meg-indulván e' dolognak ißonyu kegyetlenségén, à veßedelmet Maximiliánusnak melyben forog vala, meg-jelenti. A' ki jóllehet (valláſt tévén kitsoda légyen) könnyen el-távoztathatta vólna à reá jövő veßedelmet, mindazonáltal inkább akarta maga erejére magát bizni, mint sem azoknak hitelekre, à kiket Istenteleneknek és hitetleneknek lenni egyßer meg-próbált vala. Minekokáért bé-vitettetvén az házban, à véren-folyó gazdátul, mellyet ő nékie veßedelmére készitettenek vala, jól bé-zárja az ajtót, és az ajtóra vonván a' nehezebbik ládat, az erőßak tévők ellen puskát véßen kezében, és ugy bátran várja a' dolognak kimenetelit.

A' Páß-

A' Pásztor midőn látta vólna, hogy ő az út és a' vadáſſat miátt el-fáradott, mikoron gondólná hogy az álomtul el-nyomattatott vólna, leptében az ajtóra mégyen, és kezével az ajtót próbálván bé-zárva talállya. Melly midőn ő néki reménsége felett eſett vólna, kéri à Fejedelmet hogy az ajtót nyiſſa-meg, mert ő akarna à ládábul valami lepelt ki-venni; kinek à Fejedelem felel: Távozzál-el ugy mond à te alkalmatlan ſorgalmatoſságoddal; már énnékem à ki à nyugodalomnak és álomnak adtam magamat, nemtetſik hogy az ajtót meg-nyiſſam. Oſztán amaz elsőben haragudni, kiáltani, panaſſolkodni, végezetre fegyvert fogni, erőſzakot tenni, annak utánna még halállal-is kezdette fenyegetni, hogyha az ő házát néki meg nem nyitná. Es immár à Páſztorok kezdették vólt az ajtót ſarkábul ki-vetni, és annál-is inkább az ő tanátsokat véghez-vinni, mivel-hogy eſzekben vőtték vólna hogy az ő tanátsok ki-nyilatkozott. De à bátor Fejedelem midőn látta vólna, hogy az ő dolga roſs karban vólna, az ajtóra tartván à puskát ki-lővi, az ajtót által-lővi, à Páſztort-is meg-lővi, és hertelen à ládát el-vetvén, és az ajtót meg-nyitván ki-ſzökik, a' Páſztor fiát le-vágja, à Páſtor ſolgáját mezitelen fegyverrel kergetvén, meg-futamtattya. Még-is mindazonáltal nintsen minden veſzedelé nélkül; mert à Páſtor fe-

leségének kiáltozása és à ſokatlan zenebona miatt, à környûl lévô Páſztorok à kic ackor ott valának, nyilakat ragadozván egybe-gyûlnek, az házat fegyvereſſen környûl-állyák, az iffiu Fejedelmet halálra kereſik. Ô pedig à Paraſztoknak dühöſségektûl méltán félvén, hogy ô à Spanyoloknak Fô igazgatója, nyilván bizonyittya, és halállal fenyegeti azt, valaki ô ellene erôſzakoſon fel-emelni meréſzelné az ô kezét; ha néki nem hinnének, ôtet mindgyárt meg ne ölyék, halaſztván à Magyiſtrátuſra. Azok, à Fejedelemnek Uri terméſzetitûl és álhatatos kérésétûl meg-gyôzettetvén, könnyen el-hiſzik vala, hogy ô vólna à kinek magát mondgya vala lenni; de még-is hogy az ô paraſzt ſzokáſokat ne láttaſſanak le-vetkezni, az Iffiu Fejedelmet meg-fogván meg-kötözik, és igy meg-kötözvén à ſomſzéd Városnak Birájához viſzik. Már némellyek à Fejedelem katonái közzûl oda-érkeztenek vala, ôtet ſzorgalmatoſſan kereſvén, à kic midôn látták vólna hogy meg-kötözték és méltatlanul bántanak vélle, tsak keveſen múlt hogy à paraſztoknak izetlen és zenebonás ſeregére nem rohantanak. Végezetre ezek el-érkezvén, minden dolog à mint vólt kinyilatkozot, és à kic ennek à gonoſznak vóltanak tûdói, méltó büntetéſeket el-vötték; az új menyetske penig à gonoſz ſzándéknak ki-nyilatkoztatáſáért nagy

ajándék-

ajándékkal meg-ajándékoztatott. *A' Dávid Frælichius Hiſtoriájából* jegyezzük ezt meg:

Magokra vigyázzanak a' Fejedelmek, hogy midőn a' vadáſzatban fene-vadakat fognak, a' fene emberektől meg ne fogattaſſanak.

XIX. RESZ.

Hogy a' Fejedelmek a' játék-dolgokhoz rendeletlen és feletteb-való indulattyokat meg-zabolázzák.

MInden indulatoknál leg-bolondabb à rendeletlen ſzeretet, a' melytől még à nagy Fejedelmek ſem mindenkor ûreſſek. Nyilván-való lésen ez, némely Indiai Fejedelmeknek peldájából, à kic à fejér Eléfántot nem tsak arannyal; de még véreckel-is betsûllik.

Mondgyák hogy à fejér Eléfánt igen ritka állat, az honnan igen drága-is. A" kinek illyen fejér Eléfántya vólt Indiában, fejér Eléfántnak Urának irta magát. Melly Titulus igen tiſzteſséges és irigységes, mellyért nem tsak egyſzer, ſok ember-vér omlott-ki, hadakozván az egymáſt ûzô Királyok à fejér Vad állatért mind addig, miglen az ô vérektûl meg-vereſſedvén vagy meg-állanának, vagy el-eſnének. Es à mint *Ferdinandus Mendozius* irja, à Sornao orſzágnak Királlya à fejér Elefántban kevélykedett. Mellyet hogy el-nyerne a' Brama Király, 300 ezer fegyvereſeket hozott-ki

zott-ki az hartzra, gondolván azt, hogy az hadra nem hijjában költene, ha az ő ditsőſségének és méltóságának öregbítésére, à fejér fene vadat el-nyerhetné. De ſemmit ſem nyert vélle; mert ki-ſzakadván, és à ſeregnek harmad réſſét el-veſztvén, az honnan jött, oda kénſzerittetett viſſza-menni.

E' dolog tselekedte, hogy az Elefánt, annyi költségnek materiaja, és ollyan vér-ontáſnak oka, még meg annyival kedveſsebbé lőtt à Király előtt. Minekokáért az à Vad ſoha közönséges hélyre ki nem vitetik vala, nagy pompa és ſok kéſérők nélkül, à minéműt à meg-emlitett *Mendozius* mondgya hogy látott valaha, mikor az à Királyi állat à folyó vizre és feredőre mégyen vala, à Főfő rendek nagy ſereggel elől-mennek vala, egy réſſint, ugymint 160. lovakon, edgy réſzint penig 83. Elefántokon. Ezek után mégyen vala à fejér Elefant, ſok arannyal és ezűſtel meg-rakattatván, felette-tartván à napnak ſugári ellen, ſelyemből tsinált 24. árnyék-tartókat.

Ennek az orrán vólt aranyas Golyóbis, mellyen à Világnak kereksége vala; és hogy mind erőſſaktul s-boſzſzu-álláſtul bátorságos lehetne, két felől à két oldalát három ezer fegyveres Vitézek vőtték vala kőrnyűl. Nem vólt ſűki à muſika ſerſámoknak-is, minden utczák nagy kiáltáſtul és örvendezéſtől zengenek vala. Továbbá a' ſereget rekeſztik vala bé 40. Fejedelmek, à kik mind Elefántokon űlnek vala.

Minde-

Mindenütt valamely felé à pompa mégyén vala, à falak drága kárpitockal valának fel-ékesítetvén, valamennyiſſer az Eléfánt meg-áll vala, ſenkinek nem vala ſabad lábát meg-mozditani; mikor penig (tiſteſséggel légyen mondván) vizellik vala, azt arany medentzében vévén, az orſzágnak Fő rendeihez küldik vala, a' kik azzal ſoktak vala magokat meg-moſni. Végezetre minthogy az emberek között ſemmi bóldogság nem állandó, à Király kedves és drága Eléfantya-is meg-hólt, az egéſs népnek keſerűségére, mellyet edgy egéſs holnap alatt az egéſz orſágban hullatott könyhullatáſok eléggé bizonyitottak. A' Király az Eléfántnak nagy halotti pompát tsinált, annak temetésére 24. ezer koronás aranyakat költvén..

XX. RESZ.

A' Fejedelemnek el kell távoztatni a' felettébb-való bujaságot.

RUt dolog, à mikor a' Fejedelem à ſükölködőknek fájdalommal-való veritékeket, a' bujaságra költi. Igy ſóll *Maximilianus* à Bavariai Hertzeg, az ő fiához Ferdinandushoz való intésében. Melly mondáshoz haſonló az Arragoniai bőlts Királynak *Alphonſusnak* mondáſa: *Ló Fejedelem, a' kinek az ſ Jobbágyi a' fejében vannak, jobb a' kinek ſivében vannak, legroſzszabb a' kinek az hasában vannak.*

Az ollyan nagy hasú Fejedelmek telhetetlenek; mennél többet esznek, annál többet kivánnak és falnak fel.

Salamonnak, mikor a' bujaságra fordult, semmi kints nem vólt elég, jóllehet egyszeri hajókázással (melly három esztendőnként lészen vala) Ophirbul négy száz tálentum aranyakat vészen vala bé. Kezdette azért az országot szantzoltatni, melly à fia alatt el-is pártolt.

Az Angliai Király VIII. Henrich, nagy fösvénységébül és bujaságábul à Királyi kintset el-költvén, à rettenetes adóztatásra fordul; de mikor e' sem vólna elég, az Ecclesiaknak kintseihez és javaihoz nyult, és az ő szolgai által, Királyi kivánságának szabadsága szerént, ugy pusztitot köztök, hogy javoktul meg-foszván, edgy esztendő alatt (szolgálván néki az hamis tudomány-is) tiz ezer Templomokat forditott-ki; még-is à Királyi kintsnek nagy szükségében hólt-meg. Tsuda, de gyakor peldáckal próbált dolog. *Némellyek osztogattyák a' magok javait, és gazdagabbak lésznek; nemellyek a' másét el-vonnyák, még-is szükölködnek.* Peld. Könyvnek 2-dik Részében.

XXI. RESZ.

A' költség iránt a Fejedelemnek közönséges törvényeket kell szabni.

A' mi eleink az illendő költés felől (azt mondgya *Tacitus* az esztendőnként esett dolgok Historiájának

jának 3-dik Könyvében) sok törvényeket találtanak; de némellyek feledékenységből, némellyek (à melly nagyobb vétek) meg-utálásbul el-töröltetvén, à bujaságot bátorságosabbá tötték. De mivelhogy à törvények à beteges és meg-bomlott Társaságnak orvosági, à Fejedelmet illeti, à ki a' Közönséges-társaságnak feje, hogy a' költés felől avagy új törvényeket szerezzen, avagy à régieket helyre-állassa, a' mellyeckel meg-zaboláztassék à vendégségben és ruhában való bujaság, és fegyver viselés; à temetéseken és lakadalmokban való terhes és káros pompa, és egyéb tékozló s-haszontalan költségek, a' mellyeket a' tsekély értekű emberek tselekeszsnek, az aranyas kantárokban (à mint szóll *Perezius* à közönséges Törvényben) kotsikban, szánákban, bogláros szablya szijjakban, sarkantyukban, selyem és bársony ruhákban, mellyek arannyal és ezüstel vannak szűve, metczett aranymarhákban, és ezüst házi eszközökben, mellyek az ételhez készittettenek, à melly dolgokra gyalázatosan elköltik azt, a' mi à közönséges pénzre elégséges vólna, el-költvén, a' pénznek materiáját fogjattyák: ugy hogy fellő, hogy elfogyván a' kénts, a' Kősség nagy vétkekre ne vetemedgyék, mellyek miatt à Közönséges-társaságnak tsendessége meg-háborodgyék. *Lésznek* (ugymond *Aristoteles* à Politiárúl irt 8-dik Könyvében) *a' Közönséges-társaságban változások és pártütések, mikoron az emberek tékozol-va élvén a' magok javát el-költik.*

Az hon-

A' honnan a' Közönséges-társaságnak haſznoſnak ítéli lenni Ariſtoteles, ha á költéſrûl ſzerzett törvények rendben-hozattatnak. A' mellyet meg-próbáltanak Frantziában Philippus Pulcher, IX. Carolus, II. és IV. Henrich. Német országban és Belgiumban az V. Carolus, a' ki a' ſelyem köntöſt tsak bizonyos ſemélyeknek engedte megviſelni, nézvén az érteknek es tiſteſségnek mivóltára, és minden bujaságot meg-tiltott. Bizonyára Fejedelemhez méltó gondviſelés, vigyázni arra, hogy a' gazdag és hirrel jeles Familiák nagyra-való vágyakozáſſal meg ne eſſenek. *Tacitus* az eſtendönként eső dolgok Hiſt. 3 Könyv.

XXII. RESZ.

A' Fejedelemnek a' feletteb-való fösvénységet és szükön költést, módgyával-való adakozáſſal kell meg-jobbitani.

A' miképpen a' mód nélkül-való adakozóság a' Fejedelemnek, ugy á feletteb-való fösvénység a' Polgáknak, ſőt az egéſz Közönséges-társaságnak árt, ha hinni kell ennek az Aurelianus Csaſár mondásának: *A' Közönséges társaság igen jól igazgattatik arannyal és vaſſal:* az az *adakozó és erős kézzel.* Livius azt ítéli, hogy ſemmi dolog nintsen a' mellyhez az emberek hozzá ne kezdgyenek, ha azoknak nagy igyekezetinek nagy jutalmakat igérnek, és ha a' Fejedelmektûl azok nékiek meg-adattatnak. Az adakozáſſal mint egy erős gyémánt

kötéllel

kötéllel à Jobbágyoknak ſiveket à Fejedelmek magokhoz tsatollyák.

A' meg-gazdagodás a' Fejedelemnek irigységet, a' meggazdagitás jó kedveſéget ſzerez. Te ha nem adſz ſemmi vagy, azért adgy, meg-lásd kinek adſz.

Tudom hogy némely Fejedelmek à ſegénységet forgattyák. De nem tudom ha illik-é à Fejedelemhez a' ſzegénységgel magát mentegetni?

Soha nintsen az, hogy a' Fejedelemnek ne légyen mit adgyon, tsak légyen adakozó a' Fejedelem.

Meg-emlekezzenek a' Fejedelmek, hogy az adakozás légyen amaz arany horog, mellyel az embereknek ſziveket ſzoktuk haláſni.

Az ajándékkal meg fogattatik az ember, mint horoggal a' hal.

Szükség peniglen hogy à Fejedelemnek adakozáſa légyen ajándékon, mellyért viſzſza-adatni ſemmit ne reméllyen. A' minémű adakozás à mi időnkben à fejér Hollónál ritkább.

Sokan adakozóknak láttatnak, de nem azok, mert kereſet adnak, hogy drágábbat kapjanak; adnak juhot, hogy ökrőt ſzerezzenek.

Ezekről az emberekről ſzokták mondani: *Ovum dant nulli niſi ſit retributio Pulli.* az az: *Senkinek tyukmonyat nem adnak, ha ők Piſlent nem adnak.*

De ez à nyereséget váró adakozás, a' minthogy roß sfősvény embereknek tulajdona, ugy à Fejedelmeknek jeles elméjeket semmiképpen nem illeti. Effelett à Fejedelének adakozásának mértékletesnek, és minden tékozlás kivůl valónak kell lenni. Mert à tékozlás à ßůksęgnek és a' szegénységnek ßomßédgya. Mert à minthogy à mértékletesség kintset ßerez, ugj à tékozlás à keresett kintset elveßtegeti.

Ezek felett à Fejedelmeknek jó tanácsoknak felettéb ártanak à mértékletlé adakozások; mert megfoßtyák őket à ßůkséges eßkőzőktůl, és azoktul à dolgoktul, melyek által valamit véghez-vihetnének, mely nélkůl még à leg-job tanátsok-is, tsak merő azon ßélélések, és az elmének haßõtalã, né annyira akarattja, mint az akaratra való hajlãdósága.

Annakokáért az adakozásbã à Fejedelé légyé mértékletes, és azt magával elhitesse, hogy à miképpé à főld à kitsiny de állandó essővel inkább meg-ázik, mint az hirtelen való záporral; ugy à mértékletes adakozás az embereknec ßivekben à ßeretetnek és a' jó-akaratnak, sockalt nagyob őßtőnét hadgya, mint sem à felettéb-való bő adkozás és tékozlás.

Négy dolgok azok a' mellyekre az adakozó Fejedelemnek nézni kell, az Oloßoknak tanátsok ßerint.

Az ajándékozásban 4. dologra kell nézni, arra á ki ajándékoz, arra a' ki ajándékoztatik, az okra miért, és az időre melyben ajándékoztatik.

Ezeckel a' négy elmélkedéseckel némelly Fejedelmek ha ugy élnének, a' mint azokat el-felejtették, sok ajándékozá-

dékozásokat avagy el-hadnának, avagy meg-kisebbitenének. Es bizonyara sockalt jobb vólna a' meg-határozott ajándékozásnak kedvezni, mint sem annyit adni, hogy osztán valami olly bosszuságért azt a' Fejedelem az alája-vettetett Kőségtűl vissza-kérje. Mindazonáltal nem akarom, hogy a' Fejedelmek (a' kiknek à mint ditsőséges az ajándékozás, ugy gyalázatos a' tékozlás) fősvény és szoros kezűek legyenek. *Királlyi dolog kevesset venni, és nagyokat osztogatni.*

Nem-is kell ugy gondolkodnunk, hogy minden drága és fényes költés tékozlás vólna, mivelhogy az, gyakorta a' méltóságra tartozik: melly a' nagy embereknek tulajdon jóságos-tselekedetek, à kic némelykor az ő méltóságoknak ditséretes mutogatására, felebaráttyoknak hasznára, a'vagy az Istennek tisztelettire, jeles és nagy dolgokra, sok kintseket költenek; à minéműek a' nagy épűletek, Templomok, Királlyi Paloták, Városoknak meg-újjitási, vizeknek bizonyos hellyekben bé-vételi, erősségek, ki-kötő hellyek, theatrumon lévő játékok.

A' méltóságnak peldájául elő-hozom azt a' lakadalmat, melyben Carolus Audax à Burgundiai Hertzeg, feleségűl vőtte Margarétát, à IV. Edvardus Angliai Királynak hugát. Vólt à lakadalom Flandriának Burg nevű városában, igen nagy és fényes készülettel. A' lakadalmi ház fundamentomábul tsak hamar

igen nagy költséggel éppitetett, és annak minden zá-
ros hellyei drága szőnyegeckel valának fel-ékesittetvén,
à vatsoráló házban vólt à Pohár-ſék fel-tsinálva, mely-
ben a' szemnek gyönyörködtetésére, minden-féle sok
szép edények vóltanak fel-rakva. Tiſta aranybul vól-
tanak tsinálva, hamva-vévők, gyertya-tartók, me-
dentzék, mosdók, ivó-edények, tángyérok, só tar-
tók, bor hordó edények, tálak, serpenyők. Minden
utczák és minden házak a' melly felé à Menyasszony
mégyen vala, szép kárpitockal fénlenek vala. Minden-
ünnen az hires mester embereket elő-hivták azoknak
ki-gondolására, tsinálására, és egybe-serkeztetésére:
a' mellyek az ott el-menőknek ſemeket gyönyörköd-
tetnék. El-hagyom azokat a' minden-féle játék nézé-
seket, mellyek lőttenek az egéſ Városon, és azokat
à játékokat, a' mellyeket még penig jeles játékosok
tartományonként tselekedtenek. A' vatsoráló házban
az holott a' Menyasszonnyal és jéles Uri embereckel
ül vala a' Fejedelem, 14. hajóban mellyek edgy réſént
aranybul, edgy részént peniglen ezüſtből valók vala-
nak, és kinek kinek négy négy tsónakotskája vala,
vitték-fel az asztalra az étkeket. Minekutánna jól lak-
tanak vólna, és az aſztalokat el-ſedték vólna, à ſem
gyönyörködtetésére való dolgok is ki-ſolgáltattanak:
mellyek közzül minthogy számlálhatatlanok, kevesét
elősám-

elő-ſámlálok. A' vatsoráló palotában vittenek-bé tűzet okádó pávákat, à mellyeket ollyan meſterségeſſen tsinálltanak vala, hogy a' valóságos pávátul tsak alig kűlömböztethettenek-meg. Bé-vittenek azonban edgy Oroſlánt, mellyen edgy jeles ſép Szűzleány űl vala, ki à Carolus Fejedelemnek Czimerét kezében tartya vala. A' méltóságnak mutogatására vitettenek-bé 30. ezűſt tornyok, mellyek meg annyi városokat jelentettenek, mellyeknek abban az időben örökös Ura vala Carolus. Végezetre edgy gyors teve vitetett-bé, melynek hátán valának apró kosárkák, mellyekbűl minden-féle madarkák ki-repűlvén, à Vendégeknek fűlőket enyhitik vala.

Továbbá az illyen tékozláſokban, az értekre kell vigyázni, à melyhez kell à költéſt mérsékleni.

Nem Nágos Ur az, à ki többet tékozol, mint ſem vagyon magának, a' vagy magát és maradékit nagy adóſſágban ejti, hogy a' Nagyságos Uraságnak ditséretit el-nyerheſſe.

Végezetre azt-is akarom hogy meg-gondollyák a' Fejedelmek, hogy minden tékozlás ugyan, nem méltó a' ditséretre, és a' meg-feddéſre igen méltó; de kiváltképpen a' mellyeket haſzontalan dolgokra költenek, az illyen tékozláſok bolondságnak inkább; mint ſem a' Nágos névnek jelei.

A' kic nagy költséggel haſzontalan dolgokat ſzerezznek, ſokat adnak-ki, de keveſet veſznek-bé: és haſon-

latosok azokhoz, a' kic arany horogal, rosz apró halatskákat fognak.

Illyenek vóltanak ama' Francziák, kic kőzűl edgyik Parisbul Belgiumban küldötte mosatni ingét, a' másik peniglen minden esztendőben tsak kefetyűre 500. koronás aranyakat költött.

XXIII. RESZ.

A' Fejedelemnek a' munkában tűrőnek kell lenni.

SZükség hogy a' Fejedelem a' mint hogy betsűlletnek őrűl; ugy à dolgokban-is tűrő légyen. *Mennél nagyobb, annál munkásſabb.* Ezzel a' Jellel élt Julius Maximus Imperator, kővetvén a' nagy Sándort, a' ki azt sokta vala mondani: *Semmi inkább nem illeti a' Királyt, mint a' munka.*

Bolondúl gondolta annakokáért Dionysius Siculus, hogy tunyaság vólna az uralkodás, *melynél e' világon semmi nintsen munkásabb.*

Az a' Fejedelem tartatic leg-jobnac (Carolus Magnusnak mondása) *a' kinec kereszt-neve, Adám, vezeték-neve, Abrahám*; az az, *a' ki ollyan munkás, mint Adám vólt, és ollyan kegyes és buzgó, mint Abraham.*

XXIV. R.

XXIV. RESZ.

A' Fejedelemnek az aprólék dolgoknac gond-viselésében, maga meg-mértéklőnek kell lenni.

NEmelly Fejedelmek az aprólék dolgokra felettébvaló gondot-viselnek, némellyek penig semmit sem. Mind à ketten nem okoson tselekeszsnek, és vagy kárban esnek, vagy penig à kárnak veszedelmében forognak.

A' nagyobbik dolgot veszedelemre tészi-ki az, à ki az aprólék dolgokat, maga gond-viselésére nem méltóztattya. *Nem kell meg-utálni azokat azért hogy kitsinyek, a' melyek nélkül a' nagy dolgok-is meg nem álhatnak.*

De nem illik az okos Férfiuhoz, hogy az aprólék dolgokra felettébb-való szorgalmatossággal viselljen gondot.

Az a' Fejedelem a' ki nagy gond-viseléssel sok kintset kőlt az aprólék dolgokra, hasonló à pókhoz, à ki az ő gyenge látorának szövésére, a' maga tulajdon belső réßeit kőlti, és magát meg-üresíti, hogy magának, a' legyeknek veszedelmére való, prædáló kerek hajlékot tsinállyon.

A' kic kevés haßonért nagy veßedelemben forganak, hasonlók azokhoz, à kik arany horoggal halászsnak, a' melly le-

melly le-ſakadván, ſemmi haláſſáſſal ki nem pótolhattyák. Auguſtus Csáſſár mondáſa:

Gond-viſeletlen, sőt az Iſtennek ellene-való ember, a' ki á nagy dolgokra kevés gondot-viſel, az aprólék dolgokra penig nagy gondot.

XXV. RESZ.

A' Fejedelemnek a' viſelendő dolgoknac jó alkalmatoſságit, ſemmiképpen el nem kell mulatni.

A' nagy dolgok ugy viſeltetnek jól, ha ki azoknak alkalmatoſságán kap, mellyet ha el-mulat, el-veſzt. *A' viſeltetett dolgoknac ditsőſsége, az alkalmatoſságnac leánya.*

A' ki az alkalmatoſsággal nem akar élni mikor lehet, nem élhet azzal mikor akarná. *Mert* (á mint Szent Agoſton ſzóll) *akarván á gonoſzt, el-veſztette a' jóban-való tehetséget.*

Az honnan Campanella az *Iſtent*, az *okoſságot*, és az *alkalmatoſságot*, minden Politiai tselekedeteknek fejének mondotta lenni. A' Spanyolok birodalmárul irt Könyvnek 1. Réſzében.

Minden, nem tsak a' felső, de még a' moſtani időknek eſztendőnként való dolgait le-iró Könyvekis, tellyeſek Peldáckal, á kiknek ſzólgálván az alkalmatoſság, nagy dolgokat, á *tanács* és á *ſzorgalmatoſság* őket ſegitvén, okoſſan viſeltenek; új Pelda az, mellyet

mellyet Fridericus Henricus Auriacus Fejedelemrûl irok; à ki midôn az ô fiának, az Angliai Királynak második leányát akarná ſerezni, ki-ſakadott vólna; annak utánna nem ſockal, az Angliai pártütéſnek alkalmatoſságával, mikoron látná, hogy az ô kéntse a' pártütôk ellen ſükséges vólna, az elsô ſülöttet nyerte-él.

Az alkalmatoſsággal való éléſnek penig, kiváltképpen-való hellye vagyon az hadi dolgokban, az holott azon való kapás a' mennyi győzedelmet, annak el-mulatáſa annyi veſzedelmet ſokott nemzeni. Mert (à mint *Thucidides* elsô Könyvében mondgya) mivelhogy nem mindenkor azon az úton a' mellyen gondolnák, jár a' fegyver; és ſok dolgok a' mellyek most nem láttatnak, idô jártában az hadra nyitnak útat; (*Thucidides* 28. Könyvében) nyilván való dolog, hogy ſenki à fén forgó dolgokrul jobban s-igazábban nem ítélhet, mint à ki a' dolgokban maga jelen vagyon, és à viſelendô dolgoknak alkalmatoſsági el-mulnak, ha imide amoda küldözvén a' tanátsnak és à Fejedelemnek akarattyát tudakozza.

A' Velenczéſek Közönséges-társaságában, a' kiket az hadban küldenek, nem bizzák a' magok tanácsokra, hanem azok magokkal à dolognak ki-menetelivel meghatároztatott rendeléſt viſznek onnét hazúl à Táborban: ugy hogy gyakorta még à kô-falak rontására való hadi ágyúkat-is más módon és más helyre helyheztetni ne méreſſellyék, hanem az hova ô nékiek parantsollyák.

Igen nagy bûntetése van annak a' ki a' Tanátsnak parantsolattyát által-hágja. A' melly tselekedetnek módgya gyakorta a' dolgoknak jól viselésének alkalmatosságát el-rontya. *Justinianus a' Velentzések Hist. 6. Könyv.*

XXVI. RESZ.

Hirére, nevére a' Fejedelemnek, nagy gondgyának kell lenni.

SEmmi nintsen nyomorultabb, a' jó hir, s-név nélkûl való embernél.

Ha mindenedet el-veßted-is de meg-emlekezzél, hogy hiredet meg-tartsad. A' jó hir az embernek lelke, à mennyiben az ember Politiában forgó, élõ állat.

Igaz az, a' mit à Sz. Irás mond: *Jobb a' jó név a' sok gazdagságnál*; mert à jó hirrel szerezhetni gazdagságot, de jó hirt pénzen nem vehetni.

Méltán mondgyák annakokáért à Frantziák, hogy három dolog vagyon a' mellyeket meg nem kell sérteni: *ugymint a' szem, a' jó hir, a' Vallás.*

Kiváltképpen peniglen à jó hir leg-szûkségesebb a' Fejedelmeknek, à mint bõltsen *Maximilianus* a' Bavariai Hertzeg az õ fiához való intésében megjegyezte, az holott azt mondgya: A' Fejedelemnek jó hirére gondgyának kell lenni; de ollyan hirére, mellyet igaz virtusival, s-jó maga-viselésével szerzett, hogy

a' jó

a' jó hirt meg-utálván, a' jóságos-tselekedeteket-is ne láttassék meg-utálni. Egyéb embereknek nem annyira szükség a' ditséreten és utánna való maradékon kapni, mint à Fejedelemnek; mert azoknak ha tiszteséges-is emlekezetek, mindazonáltal homályos, és rövid ideig tartó. A' Fejedelemnek pediglen felsö helyre tétetett, s-hoszszu ideig fen-tart emlekezete, még peniglen ollyan à minémût a' maga erkölcsével szerzett. A' Fejedelemnek minden cselekedetinek és mondásinak nagy hire vagyon, és gyakrabban azokat, az, nagyobbacká tészi: és azért akar minémü légyen az ö neve, a' mellyet érdemlett, akar jeles és szerencsés, akar rút és szerencsétlen, ugyan csak nagy leszsz az. Eddig a' Maximilianus Elector.

Annakokáért à Fejedelmek gyakorta elméjekben tarcsák Agostonnak ama' mondását: *Kettöre vagyon neked szükséged, a' lelki-ismeretre, és a' jó hirre: a' lelki-ismeretre tennen-magadért, a' jó hirre felebarátodért.*

XXVII. RESZ.

A' Fejedelemnek nem haszsnos, s-nem tiszteséges, mind a' mások meg-utálása, s-mind a' maga másoktul-való meg-utáltatása.

A' másoknak meg-utálása gyakorta rettenetes veszedelmének vólt szerzö oka, à Közönségestársaságban.

Három ſzók ſzokták meg-zavarni az egéſz dolgot. *A' meg-utálás. A' tekintet. A' gyanuság.*

Minek-utánna Heraclius Imperator Syroëſſel a' Persák Királyával békeſséget kötött vólna, és à Vitézeket à Záſzlók alól el-kellene botsátani, és à Sóldot nékik meg-kellene fizetni, az, à kinek à Csáſzár azt a' dolgot parantsolta vala, az Arabia-béli Saracenuſoknak akar Agarenuſoknak, à kic à Sóldot kérik vala (kic közzül a' Csáſzár Seregében ſokan vitézkedtenek) azt felelte: a' Tárházban alig vagyon annyi pénz, a' melly elég lenne à Romai és Görög Vitézeknek fizetésére, az Arabiai kutyáknak ſemmi nincsen mit adgyanak. A' melly meg-utáltatáſockal à Saracenuſok meg-keſeredvén, hazájokban viſzſza-tértenek, és igy az Imperatornak hűségétül (a' kinek az előtt adó-fizető Jobbágyi vóltanak) el-pártoltanak: A' kiknek annakutánna vezérek lőtt Mahumet à Törökök hamis Prophétája. Az honnan minden gonoſzoknak ſok fámu ſeregi, à Keresztyéneknek Közönségeſs-társaságokra ſármaztanak.

Es ez a' meg-utáláſnak nyila annál keſerveſsebben ſért, és annál bellyebb hat, mentül mind à megutáló, s-mind penig à meg-utáltatott ſemély nevezeteſſebb. Peldával à dolog világoſſabb léſen. A' Theodoricus Brandeburgumi Marchio, hadi erővel és hatalommal fel-fu-

fel-fuvalkodott Fejedelem, midőn Tanátsosi-is kérkedékenyek és fel-fuvalkottak vólnának, és azoknak ingerléſekből mindeneket vakmerőképpen és boſzſzuval tselekednék; végezetre ugy meg-veſztegettetett, hogy valamit akárna, mindeneket ſabadoſnak ítélne magának lenni. Történt azomban, hogy Miſtovius az Obotriták Királlya, à ki à Kereſztyénségre minap tért vala meg, (a' kinek Bernhardus a' Saxoniai Hertzeg, à maga hugát; egyben-adta vala) és à többb Vandaluſok ellen, igen kegyetlen és hamis vólt. Mert annak boſzſzuságára azt tselekedte, hogy à Luſátiai két Fejedelmeket, à II. Henrich parantsolattyábul megfogattatván, fel-akaſztatta, és Bernhárd Herczegnek javallotta, hogy az ő hugát máſnak adgya, nem-is átallotta mondani: hogy à Vandaluſok méltatlanok vólnának arra, hogy vellek a' Németh vér őſzve-elegyedgyék. Sőt még à Saxoniai Hertzeg-is igen nagy gyalázatot tenne, ha ezzel à kutyával (mert igy ſokta vala nevezni Miſtoviuſt) ſógorſágot vetne. Ezek à boſzſzús és alkalmatlan beſédek penig, nem csak Theodoricuſnak, de még egéſz Tartományának és Saxoniának, és az egéſz Kereſztyénségnek ſok veſzedelmet ſzerzettenek. Mert Miſtovius ezen à boſzſzúságon ugy fel-gerjedett, hogy à Kereſztyén hitet meg-tagadván, az egéſz Vandaluſok nemzetségét fegy-

verre inditotta, és Theodoricushoz hadat hirdetö követet küldvén, néki meg-izente; hogy Miſtovius à Vandaliai kutya, már ugatni fog, és nagy harapásokat fog tenni, melyektül egéſz Marchia és Saxonia irtózni fog. Mikor penig Theodoricus ſintén ollyan keményen felelt vólna, tudniillik hogy ö ſerzene kutya ölöket, a' kik a' Vandaliai kutyának ugatását és dühöſségét le-csendeſitik, és igy nem várván ſemmi ſegitséget, a' Vandaluſokkal vakmeröképpen megütközött vólna, majd meg-gyözettetvén és futamtatván, egéſz Tartományitul meg-foſztatott, és à mig élt, ſemmi uton módon az ö Tartományit viſzſza nem ſerezhette, és ſenki ollyan baráttya ſem vólt, à ki által viſzſza-ſzerezhetné, mindenek élött ollyan utálatos lévén, hogy ſenki ö rólla nem emlekeznék, à ki ötet nem átkozná, örökké-való ſzámkivetésben élt azért, nyomorúſágoſsan Magdeburgumban a' Canonicuſoknak alamiſnájokkal tápláltatott. *Sabinus György, Marchio Tehodoricuſnak életében irja.*

A' Fejedelemhez mind máſtúl meg-utáltatni, mind máſt meg-utálni, illetlen dolog. Amazzal a' méltóságnak, ezzel penig az emberségnek törvénye rontatik-meg.

XXVIII. R.

XXVIII. RESZ.

A' rágalmazásoknak békével való el-tűrése, a' Fejedelemeknek javaltatik.

A' bőlts és nagy elméjű Fejedelemhez illik, hogy à Kőfség rágalmazását meg-utállya: a'vagy tsak azért, hogy azt el nem kerűlhetni. *A' nagy emberekrűl mindenkor bal itélettel vagyon a' Kőfség, és a' jó hirbűl nem keveſsebb gonoſzt várhat, mint a' roſzbúl.*

Meg-lehet ugyan, hogy à tselédek hizelkédéſibűl a' Király fűlében ne mennyen a' rágalmazás: hogy penig ſenki ne légyen az emberek kőzzűl à ki rágalmazza, azt à Fejedelem ſemmi ſorgalmatoſsággal véghez nem viheti. Vitellius meg-tiltotta vala, hogy az ő roſſul viſelt dolgairul à Városban ſenki ne ſóllana; de annál többen, mentűl inkább tiltaná, több rettenetes dolgokat beſélenek vala. Az V-dik Sixtus Pápa okoſſabban tselekedett, midőn ő rólla Romában némellyek roſſul ſóllanának, és néki meg-mondanák; igy felelt annak à ki néki megmondotta: *Hadgy beket nékik had ſzóllyanak, tsak hadgyanak béket ők nékem had parantsollyak.* Medices Lőrintz azt ſokta vala mondani: *Szóllyanak ők, mi peniglen tselekedgyűk.* Bőltsen mondgya vala Auguſtus Császár Tyberiuſnak: *A' te idődnek ebben ne kedvezz én Tyberiuſom, és feletté ne haragudgyál, ha valaki vagyon a' ki én róllam roſzszul ſzóll, elég az*

ha azt

ha azt el-értük, hogy ſenki minékünk gonoſst nem tehet.

Ha à Fejedelem minden ember ſzóllókat és rágalmazókat meg-ôletne; alig vólna embere à kinek parantsolna. Jó tanács az, hogy à Fejedelem à maga meg-utáltatását, meg-utáltatáſſal bûnteſſe.

Meg-érdemli a' tekintetet, a' ki meg-utállya a' meg-utáltatáſt.

XXIX. RESZ.

Az elmének fe-furvalkotsága, még a' Fejedelmekben-is gyalázatos dolog.

A' mennyivel nehezebb dolog a' Coronában és a' Királyi Páltzában nem kevélykedni; annál ſorgalmatoſſabban kell azon lenni a' Kereſztyén Fejedelemnek, hogy Kereſztyéni alázatoſsággal birja lelkét, midôn e' földön uralkodik, és el ne hidgye magát.

A' Fejedelemnek nem illik hogy alávaló légyen; de hogy alázatos légyen illik.

A' Fejedelmek nagy emberek, és nagyobbacká akarnak lenni: hallyák-meg azért Szent Agoſtonnak tanátcsát: *Nagygyá akarſz lenni? a' leg-alsón kezdgyed. Akarſz nagy épületet épiteni méltóságodnak? elsôben az alázatoſságnak fundamentomáról gondolkodgyál.* A' Fejedelmek, à kiknek méltóságoknak nem az alázatoſság fundamentoma, hamarébb az Iſtentûl (*a' ki à kevelljeknek ellenekáll, és az alázatoſoknak adgya az ô kegjelmét*) le nyo-

le-nyomattatnak a' meg-aláztatásnak völgyében, mint sem nagyobb méltoságnak hegyére emeltetnek.

Nyájas dolog, à mit beßéll Szent Antoninus egy Tyrannusról, à ki ezeket à verseket: *el-széleßtette azokat a' kic szivekben fel-fuvalkodtanac, az hatalmasokat székekbül le-vetette, és az alázatosokat fel-magaßtalta,* à Mária énekébül ki-töröltette; mivelhogy tagadná azt, hogy valaki ötet az ö ßékibül le-vethetné. A' midön némelykor à feredöben menne mosódni, azonközben az Angyal annak személlyében öltözvén, ruháját is magára véßi, és annak házához mégyen minden Udvari népével, à Tyrannus penig el-végezvén à mosódást, mikor alá-való és rongyos ruhábá haza ment vólna, és az Udvariakat fenyegette és szidalmazta vólna, (à Sz. Antoniusnak ßavai) bolondnak tartatván, az Angyalhoz vitetett à kit igaz Fejedelemnek tartanak vala, à kitül, midön rajta eleget nevettenek vólna az Udvariak, à rejtek házban bé-botsáttatván, és az emberséges maga viselésre tanittatván à maga ruháját vißßa-vette, és annak-utánna mint örökös Ur betsültetett. Ezeket irja Szent Antoninus az Istenrül, a' ki à kevélyeket meg-alázza, és à meg-aláztattakat fel-magaßtallya.

A' ki az elött Fejedelem vólt, az, annak utánna semmi nem lött.

XXX. RESZ.

A' Fejedelemnek a' szűzeſségi tiſztaságot meg-kell tartani.

HOgy à világi Fejedelem à tilalmas ſzerelmeket annál könnyebben el-távoztathaſſa, meg-kell házaſodni, és à más feleségétűl meg-kell magát tartoztatni.

Ritkán vólt az hogy a' más feleségének tapogatáſa, a' Fejedelemnek meg nem ártott volna.

Az V-dik Florentius Hollandiának és Zelandiának Fő Iſpánnya, Gerardus Velſiuſnak Bataviai Fő embernek, a' ki az ő Udvarában lakik vala, akarja vala edgy ágyasát feleségűl reá tudni. Mellyet ő nem akarván, igy felelt: hogy kurvát vegyek-el, ſem a' tiſztelséghez, ſem Nemzetségemhez nem fér. De a' Fejedelem bolondnak mondgya vala ötet, a' ki magával el-hitette, hogy ő ollyan ſzemérmes feleséget venne, a' kit ő ha akarna, meg nem ſzeplőſíthetne. Es minekutánna Velſius azt az ágyaſt feleségűl el-vőtte vólna, lőtt az, hogy az urának othon nem létében, à Fejedelem elébbeni ſzokáſát még jól el nem felejtvén meg-ſzeplőſítette. Melly boſſúság à Velſius ſivét igen meg-ſértette: annakokáért az ő feleségének rokonival őſzve-eskűvén, Florentiuſt mikor Ultrajectumból Hollandiában viſzſza-térne, ſegyverrel általverte, és maga el-ſzaladott. *E' vagyon a' Friſiai Hiſtoriában.*

XXXI. RESZ.

Nem illik a' Fejedelmekhez, hogy feleségeknec felettébb engedők legyenek.

SEmmiképpen nem illik hogy à Fejedelmek az ő feleségeknek felettébb engedgyenek, kiváltképpen azokban à dolgokban, mellyek à Közönséges-társaságnak igazgatására tartoznak.

Roſzszul igazgattatik a' Fejedelemtûl a' Kôſség, ha a' Fejedelem igazgattatik a' feleségétûl.

Themiſtocleſrûl ki à feleségének felettébb enged vala, illyen egymásbul ki-folyó erôſséget csinálták régen: Az egéſz Görög-orſzág enged az Athænás-bélieknek, az Athænás-bélick engednek Themiſtocleſnek, Themiſtocles enged az ő fiatskájának; azért egéſz Görög-orſzág enged à Themiſtocles fiatskájának.

XXXII. RESZ.

A' Fejedelemnek, fiainak neveléſekre, nagy gongyának kell lenni.

A' nagy Uraknak fiai nem mindenkor nagy Urak. Gyakorta az arany atyák ón fiakat ſûltenek: minthogy még à tôviſſekbûl-is rósák ſzármaznak, és à fejér tyukmonyakbul fekete piſſenek, és az eczet à bornak fia legyen, à mint ſzóll *Caſaubonus*.

Három fiai Constantinus Magnusnak, ugymint: Constantinus, Constans, Constantius, az ő attyoknak erkölcsétül és minden dicséretitül annyira távullyabb estenek, à mennyivel ő az előbbeni minden Fejedelmeket kegyeséggel, és elméjének nagyságával felyül-haladta. Mert az ő Constantinus nevű fiánál senki-is az életre gondatlanabb, Constansnál az illetlen gyönyörűségekre hajlandóbb, Constantiusnál vagy tsélcsap, gorombább, vagy kérkedékenységben alkalmatlanabb senki nem vólt. *Sigonius* irja: M. Tulliusnak à ki a' józan életnek igen szeretője vólt, réßeges fia maradott.

Augustus Csáßárnak még a' fogadott fia-is roß vólt.

Septimius Severus (à kirül azt itéli vala à Tanács, hogy néki vagy nem kellet vólna ßületni, a'vagy ha ßületett, nem kellett vólna meg-halni) edgy Basianus nevű fiat nemzett, à ki maga báttyát meg-ölte, és mostoha annyát feleségül el-vötte.

Periclesnek három fiai maradtanak, kic közzül kettő bolond vólt, edgyik penig dühösködő.

Wenceslaus à szorgalmatos és bölts IV. Carol Imperatornak fia, az attya halála után nem annyira viselt az Imperiumra gondot, mint meg-veßtegette. A' bor és à játékok miatt elhervadván, az attyának böltseségét rút vétkeckel temette-el. Sőt több gonoságihoz à kegyetlenséget hozzá-adván, mindékor egy hóhér követi vala, à ki az újNerónak intésére, akarkit à mint néki tetßenéc, megölné.

Minek-

Minekokáért ha à Fejedelem az ő fiaiban (minthogy magában nem lehet) hólta után-is akar élni, ſükség hogy minden igyekezetivel azon légyen, hogy azokat jól nevellye-fel.

Az emberek ſzületés által léſznek; de a' jó emberek jól ſzoktatáſſal léſznek.

Hogyha à Fejedelem à maga tulajdon fiait, à kikkel vér ſerint ollyan erőſſen vagyon egybe-kőttetve, igazgatni a'vagy nem akarja midőn meg-lehetne, a'vagy nem lehet mikor akarná. Bizonyára nem tudom ha à Közönſęges társaſágnak jó igazgatását attúl reménlhetni-é?

XXXIII. RESZ.

A' józan élet a' Fejedelemnec felette-igen ſükséges.

A' Fejedelemnek a' felettébb-való bor italtul, mint az Orſágnak jó igazgatásának miridgyétűl, meg-kell magát óni.

A' réſzeges-fő alatt, tántorog a' Közönséges-társaſágnak teſte.

Illyen fő vólt Wenceſlaus Imperator, à ki gyakorta az ő Tanácsoſi között, illyen ſzókra fokad vala-ki: En (ugymond) hogyha Olaſi-orſágnak Városinak el-prædálására a' Sereggel Olaſi-orſágban bé-menéndek, egyéb prædát à Vitézeknek oſztok, a' bor-béli nyereséget magamnak tartom Ha ki peniglé hirem nélkűl à boros pintzében bémenénd, fegjverrel ölétikmeg. *Æneas Sylv.* irja.

Ugyan ő minden Imperatoroknál tunyább, a' Cſáſári felső méltóságbul le-vettetvén, ő tőlle ſéllyel az Imperium-béli nagy Rendek el-ſakadván, és midőn a' Norimbergaiak hiteket fel-bontani nem mernék, és ő tőlle esküvéſek alól való ſzabaduláſt kérnének, igérvén ő néki 20. ezer forintokat, à réſeges ember, meg-halván a' Követeket, a' Norimbergaiakat ſabadoknak mondotta, ha ő néki à Bacharakumi Jóſagiban termett 4. ſekér Rhenanumi bort küldenének.

XXXIV. RESZ.

A' maga Méltóságának a' Fejedelemnek őrizőjének, és meg-tartójának kell lenni.

JOllehet a' Fejedelmekben gyakrabban az emberſéget és magok alkalmaztatását ſokták ditsérni; mert ezek à két jóságostselekedetek hathatós meg-edgyeztetői à Jobkágyokban lévő indulatoknak; mivelhogy nem tudom mitsoda kedves erőſzak tételek vagyon à Jobbágyoknak indulatinak őſzve kőtőzésére: à felső Méltóság valamennyiſzer magát méltósága alatt alábocsáttya, az ő tanácsinak közléſiben; mindazonáltal meg-kell látni, hogy a' feletteb-való emberséggel és maga alkalmaßtatáſſal méltósága, meg ne kiſſebbedgyék: melly vagy maga à Fejedelemnek méltósága, vagy a' meltósaggal ugy edgyben-kőttetett, hogy

hogy semmi válással egyik à másiktúl, el ne választathassék. *A' Fejedelem, méltósága nélkûl olyan, mint a' Páva farka nélkûl.* Egy Politicusnak mondása: *A' Parantsolónac méltósága, az Imperiumnak élete és lelke.*

Annakokáért à Fejedelmek nagy sorgalmatossággal azon legyenek, hogy soha az ô jeles méltóságok díszit, meg ne motskollyák: tudván azt, hogy az à kár nehezen szereztetik viszsza. *Két dolog vagyon, mellyeket el-veszteven nehezen szerezhetnek viszsza: A' szemérmetesség, és a' meg-sértetett méltóság.*

Annakokáért légyen a' Fejedelem mindenekhez emberséges, de ne barátságos; mert a' barátságnak nevekedése, à méltóságnak kisebbedése.

Négy jó Anyák szûlnek négy igen rosz Leányokat; ugymint: *Az igasság, szûl gyûlölséget: a' szerentsés allapat, kevélységet: a' bátorság, veszedelmet: a' barátság, meg-utálást.*

XXXV. RESZ.

A' Fejedelemnek a' nagy dolgokhoz okossan kell kezdeni.

OKossan kezd à nagy dolgokhoz, az, à ki minekelötte hozzá-fogna, azokat mérsékli maga erejéhez. A' nagy dolgokhoz nagy erövel kell fogni: melly nélkûl ha ki szûkölködik, jobb bátran alá-való dolgokhoz fogni, mint sem nagy veszedelemmel, nagy dolgokat

dolgokat kezdeni. *Hozzá se kezdgy, ha el nem végezheted.*

Az Olaszoknak okos intések ez: *El-kerüld hogy ne merj ollyan dologhoz fogni, melly erőd felett vagyon, és ne avasd ollyan dologban magadat, melynek tiszteséges ki menetelirül bátorságos nem lehetez.*

A' ki a' viznek fenekét nem láttya, ne mennyen azon által.

A' miképpen bóldogság, hogy a' ki mennyit akar, annyit tehessen; ugy nagy dolog, hogy ki annyit akarjon, a' mennyire tehetsége vagyon.

A' kinec tehetsége nincs ugy a' mint akarja, ugy akarjon a' mint tehetsége vagyon; szabja lábához a' lépést.

XXXVI. RESZ.

A' Fejedelem tiszti az, hogy okossan szabjon Törvényt.

A' jó Törvényeckel mind a Királlyok, mind az Országok meg-tartatnak. *A' Törvényeknec megőrzése, a' Királlyok meg-őrzése.*

Három dolog tartya-meg a' Közönséges-társaságot: *A' jó Törvény, a' jó Király, a' jó Nyáj.*

De reá kell vigyázni, hogy a Törvény szabás, ne légyen okosság nélkül. Ugy lében penig az elsőben; ha az, igen változó lében. *Semmi ugy meg nem veszteget i a' Város-*

a' Városnak állapattyát, mint a' Törvényeknek gyakran-való változtatása.

Másodszor, Ha à Törvény szabásban való méltóságot, és magát-is à Törvény szerzőt meg-utáltatná. *Okosság a' Törvény szabástúl annak magát meg-tartóztatni, a' kinek nintsen módgya annak által-hágásáért való büntetésben.*

Harmadszor, Ha a' Törvények az embereknek természetekhez és elméjekhez, és à jelen-való időhöz a' melyben élnek, nem alkalmaztathatnak. Vagy ollyan dolgokat parantsolnának, *a' mellyekre nem volnának elégségesek*, a' mint Tacitus szóli, az első Hist.

Negyedszer, Ha a' Törvény függene à Jobbágyoknak akarattyoktúl. *A' Törvények az embernek Asszonyai, nem az emberek a' Törvénynek Urai.*

Ötödször, Ha a' Törvény véghez nem vitettetnék. *A' Törvény, bé-töltése nélkül ollyan, mint az harang ütő nélkül.*

XXXVII. RESZ.

A' Közönségestársaságnak igazgatásában, nem kell a' Fejedelemnek új formát követni.

AZ okos Fejedelmek méltán tartóztattyák-meg magokat az igazgatásban az új formának bé-vételétúl, a' melyben gyakrabban több gonosz vagyon, mint haszon.

A' ki a' régi útat el-hadgya, új nehézségekre talál.

Bizonyára Caſtellában à Nemeſſek III. Henrich Király ellen fegyvert fogtanak, a' ki az ujjitáſnak kivánſagától viſeltetvén, az ő ſzabadságokat fel akarja vala bontani.

Ugyan azért útőttenek pártot Ramirus Király ellen az ő Jobbágyi, a' mint Mariana bizonyittya *Hiſt. 2. Könyv. 14. Réſs.*

Edgy úttya vagyon (azt mondgya *Trajanus Boccalinus*) a' Kőſségnek jó igazgatásának, (kiváltképpen azoknak, à kic à nagy Rendek közzül, mind válaſztás ſzerint, mind penig bizonyos okok alatt más Fejedelemnek Tartományában mentenek) tudniillik ha azoknak Törvényektül a' Fejedelem ſemmiben-is el nem távozik: Törvényében, ſzokáſiban, ſzabadságiban, és rendtartáſiban à Jobbágyoknak ſemmit, ſem meg nem kiſſebbit, ſem meg nem változtat; hanem az egéſs Közönséges-társaságot előbbeni állapattyában meg hadgya.

A' II. Philep Spanyol Király, igen nagy dicséretet érdemlett, azért: hogy midőn à Luſitanuſoknak vétkeknek meg-engedéséről, à kiket csak akkor hódoltatott vala meg, levelet csinált vólna, azt közönſégeſsé tévén Luſitaniai nyelven adta-ki, és csak à Luſitaniai Királlyok Tituluſival, egyéb Tituluſokat elhagyván,

hagyván, élt; és midőn szokta vólna a' közönséges levelek alá maga nevét igy irni: *En Király*, itt csak igy irta *Király*, őt punctumockal :: à mellyeket à Lusitanusok sebeknek neveznek: éppen à Lusitaniai Királyoknak szokása szeránt.

Annakokáért az okosságnak Törvénye ellen vét az à Fejedelem, a'ki meg-engedi, hogy a' Tartományoknak és Városoknak új igazgatóji, új találmányokkal meg-terheltetett agyakat vivén-bé, új szokásokat, új embereket, és új rendeléseket vetnek à Tartományban lakóknak nyakokban: melly gyakorlatosággal à szakadásoknak és háborúságoknak materiája.

Mennyivel okossabban tselekednének, ha à nép az ő elejitől vött szokásiban meg-tartatnék. Mert à Tartományoknak lakosi igen nagyra betsüllik azt, ha az előbbeni szokásokban meg-tartatnak.

Az honnan a' népeknek igazgatására alkalmatossabbaknak tartatnak azok, à kic késő, és tsendes elméjűek, és à dolgot az embereken, az embereket à' dolgokon a' mint tanulták, meg-bizzák, mint sem a' kic rendeletlen újjitásnak kévánságától viseltetvén, az embereket és à dolgokat az ő, gyakrabban ellenkező elméjekhez szabják: gyakorta ollyan ki menetellel, hogy à régi szokásokat állító, s ellenben rontó veszekedésről, végre hadra és fegyverre kellyenek: ki-

vált ha a' szabadságnak meg-tartásáért kezdődött a' versengés.

Bizonyára mindenkor e' vólt és ma-is ez az oka az egymás közt való hadakozásoknak, és pártütéseknek, hogy à Fejedelmek, és à Fejedelmek szólgai magockal elhitették, hogy a' szabadságok és Tiſztek à Kőſségnek nem másképoen adattatnak, mint à síró gyermekeknek à tsereßnye és gyermeki játékok: mellyeket, minekutánna à síráſtúl meg-ßűnnek; tűllők el-véßnek.

XXXVIII. RESZ.

Hogy a' Fejedelemeknek azt a' boſzszú-állást el kell távoztatniok, melly a' boſzszú-állónak veszedelmével egyben-kőttetett.

AZ okos embernek à bátorságra kell elébb gondot viſelni, mint ſem à boßßú-álláſra.

Ezt a' mondáſt mindeneknek ugyan, de kiváltképpen à Kőſség igazgatóinak kell tanítani. Mertugyan-is kitsoda várhat attúl à Fejedelemtűl az igazgatásbúl ki-folyó jó ki-menetelt, à ki ollyan magával nem biró, és értetlen elmével bír, hogy mind magát, mind à reá bizattatott Kőzönséges társaságot inkább akarja veßedelemben ejteni, mint ſem à boßßú-álláſt alkalmatos időre halaßtani.

Chata-

Chatarina Medicea Franczia országnak Királynéja, szüntelen szájában viseli vala azt: Nem kell (ugymond) a' daráfokat ingerleni, hanem ha kinek elsőben jól bé-fedezett ortzája légyen.

XXXIX. RESZ.

A' Fejedelmeknek nem kell azokat meg-utálni, a' kic engedelmeſségeket ajánlyák; hanem jó ſzivel kell azokat fogadni.

HOgy roſz tanácsbúl vettetnek-meg azok, à kik a' Fejedelemnek engedelmeſségeket ajánlyák, meg tet-ſik, à Fridericus Jambellus peldájábúl, a' ki az hadi meſ-terséges csinálmányokban igen fő, és hozzá foghatatlan meſter lévén, Olaſz-orſágbul Spanyol-orſágban ment, az holott miképpen leheſſen ſzemben à Királlyal, ſokáig próbálta, akarván à maga munkáját à Királynak ajánlani. De à Királyhoz való bocsáttatáſa meſſze-haladván, és azt követvén ſzemélyének meg-utáláſa-is, onnan el-ment ha-ragoſſan, fenyegetőzvén, hogy még jövendőben ő azt cselekedné, hogy à meg-utáltatott embernek nevét à Spa-nyol ſiráſſal hallaná. Onnan el-ment az Hollanduſokhoz Antvertpiában, a' Spanyoloknak ellenségekhez: az ho-lott ezeknek, a' kic nem ſokára a' Városſt meg-ſállották, véſſedelmekre, ollyan meſterséges eſzközöket csinált, a' mellyeknél eleitűl fogván ſemmi tsudálatoſſabb nem hal-

latott: ugyannyira, hogy ſokan azt itélnék légyen, hogy a' Pokol-béli kementzébűl jöttenek légyen fel Pokol-béli tűzek, menydörgéſek és villámáſok ördögi meſterséggel vonattattanak légyen az egekbűl, az ártalmas gőzt a' Pokol-béli tóbul, a' terméſzet ellen meg-égető vizet peniglen, a' Pokol-béli folyóvizbűl bocsátották vólna ki: *Strada a' Belgiumi hadakozáſrul a' 2-dik ſzakaſzban.*

XL. RESZ.

A' felettéb való bizakodást és hiedelmet, a' Fejedelmeknek el-kell távoztatni.

A' felettéb-való bizakodás és hiedelem, ſok meg-csalattatáſoknak alkalmatoſsága.

A' ki könnyen hiſzen, gyakran meg-csalatva tér meg. Nintsen csak egy magát reá-tartó férfiú-is, a' ki hamar hiſzen.

Minekokáért a' Fejedelemnek hitele, ſükség hogy ſemes és okos légyen.

Hinni kell, de meg kell látni, kinec kell hinni.

Hidgy annakokáért, de meg-*lásd* kinek hiſzſz: meg-lásd mitsoda jeleit viſeli a' jámborságnak, és hamiſſágnak az, à kinek akarſz hinni. Meg-lásd mit igérhetz magadnak annak hűségérűl. Meg-lásd ha annak híre életével, cselekedete beſzédével, nyelvével ſzive egyegyeznek-é?

Végez-

Végezetre, keveſet hidgy, és ſokat láſs; mert ſokat hinni, és keveſſet látni, nagy károkat ſzerez.

A' gonoſz embereknek tsalárdságok ellen igen jó orvoſság, keveſſeknek és keveſſet hinni.

Az okos nem hitel a' félelemnek kezdeti, à félelem à magára való vigyázáſnak, à magára való vigyázás a' bátorságnak, a' bátorság a' békeſségnek kezdeti.

Annakokáért ne hidgy az embereknek ſokat, mert az emberek könnyen meg-tsalnak, könnyen meg-is csalattatnak. Meg-tsalnak hamiſságbúl, meg-csalattatnak penig tudatlanságbúl. Azoknak tudományok tudós tudatlanság, gazdagságok fényes kolduſság, ajándékozáſok el-paláſtolt költsön, barátságok alattomban-való magok ſzereteti, reménségek kévánatos álom.

XLI. RESZ.

A' feletteb-való bátorság a' Fejedelemnek veſzedelmes.

JObb igen óltalmaſzkodni, mint ſem igen bátorkodni. Mett a' bátorságos dolgokban keveſſebbet árt à félelem, mint ſem a' félelmes dolgokban a' bátorkodás. Az okoſság maga mondgya, hogy veſzedelemmel ſemmit nem kell azoknak cselekedni, a' kic veſzedelemben nintsenek. Jóllehet à veſzedelemre való menetelre-is, az erős férfiúnak közép aránt

kell ma

kell magát tartani. *A' ki minden veszedelemtűl fél, semmihez nem fog; a' ki semmi veßedelemtűl nem fél, könnyen el-vész.*

Annakokáért à veßedelmek között a' közép iránt való helly leg-jobb: némellyeket bátran fel kell venni, némellyeket okoßan el kell távoztatni, kiváltképpen ha arra való erő nintsen. Mert à mint az harag haßontalan erő nélkűl, ugy à bátorság-is veßedelmes, ha elégséges hozzá való erő nintsen.

XLII. RESZ.

A' Fejedelemnek meg kell magát tartósztatni a' más ember jószágához igaßság nélkűl való nyuláßtúl.

EZen à Világon az embereknek, négy állapottyai és tulajdonsági vannak:

Az elsö azoké à kic azt mondgyák: *A' mi enyim tiéd, a' mi tiéd enyim az.* Ezek à tudatlanok.

Máßod rendben vannak azok à kic azt mondgyák: *A' mi enyim enyim, a' mi tiéd tiéd az.* Ez à közép iránt való állapot.

Harmad rendben vannak azok, â kic azt mondgyák: *A' mi enyim tiéd az, és a' mi tiéd, tiéd légyen.* Ezek jók és kegyeßek.

Negyed

Negyed rendben vannak azok a' kic azt mondgyák: *A' mi tiéd enyim az, és a' mi enyim enyim légyen.* Ezek gonoßok és iſtentelenek, de nem maradnak bűntetés nélkűl.

Mert a' kic az ő prædáló kezeket más ember javaira bocsáttyák, gyakrabban haſonló tromfal való bűntetéſſel bűntettetnek-meg. *A' ki más javait el-prædálván meg-gazdagodik, a' maga tulajdon javainak el-veſzésével ſzegényedik meg.*

A' ki más köntösében öltözik, hamar meg foßtatik.

Balgatag ember az, a' ki más javainac keresése miatt, a' magáét el-veßti.

A' Muſzkáknak új Hiſtoriájában olvaſſuk, hogy a' Tatárok Fejedelme edgy el-fogott Muſzkának ſarkantyújából pohárt tsináltatván, nagy betűckel e' ſókat iratta reája: *Ez az ember* (ugymond) *más ember javait kévánván, a' magáét el-veßtette.*

Ellenben bóldogul élnek azok, a' kic felebarátyoknak javaibul s-bóldogságábul ſemmit el nem tsipvén, magok ſorsával, javaival, és ajándékival megelégeßnek, és à magok állapattyát, nem à máſok, hanem magok értekéhez ßabják.

Igen haßnos intés az, mellyet Egy valaki ezekben à verſekben foglalt-bé:

A' légy a' mi vagy, a' mitsodák másoknak hadgy békét nékic hadd akár-ki légyen az, a' minémű akar lenni.

A' mi nem lehetsz, ne is akarj ollyanná lenni.

Nagy jóság, a' nagy dolgokra felettébb nem igyekezni.

Nem kitsiny dolog, kevéssel meg elégedni. A' magá sorsával meg-elégedett szívű, nagy Talentum.

A' meg-elégedés felette van a' gazdagságnak.

Hogy ennek à mondásnak à Görögök nem engedtenek, à kic midőn világ teremtése után 3630. esztendőben Alcibiades izgatásából Siciliára haddal támadtanak vólna, minden kintseket azért az ellenség fegyvere emésztette-meg, el-vesztvén à Vitézek közzül 40 ezeret, és 130 hajókat, fogságban esvén Demosthenes és Nicia Hadnagyok, à többi peniglen kő bányákban, és rabságra vitettetvén.

Meg-tanullyák azért azok, hogy a' kic más ember javaira támadnak, magok a' magáéi által el-vesznek, és nagyob veszedelem nintsen, mint a' kivánságnak nevekedése.

XLIII. RESZ.

A' következendő dolgoknac eleve el-látása, és azokrul való gond-viselés, a' Fejedelemnek tisztire szükséges.

A' Fejedelmi tisztnek mint edgy két sarka vagyon: *Az előre el-látás, és a' gond-viselés.* Mind à kettő a'

tő à gonoſzt meg-előző orvoſság. De az utolſót nehezebben ſzerezhetni-meg, mint az elsőt. Könyű látni, nehéz előre látni, leg-nehezebb gondot viſelni. Senki mindazonáltal jobban nem viſel gondot à gonoſzok el-távoſztatására, mint à ki előre el-láttya a' gonoſst.

Az előre-való látáſnak el-mulatását követi à meg-bánás. De kévánatoſſabb à gond-viſelés, à meg-bánásnál. Mert à minthogy jobb el nem eſni, mint az eſés után fel-kelni; ugy jobb gondot-viſelni, hogy meg ne bánnyad, mint ſem meg-bánni, hogy gondot nem viſeltél.

XLIV. RESZ.

Az intést a' Fejedelemeknek fel-kell venni.

A' méhet azért hogy fulánkja vagyon, nem utálod; de az haſznáért és mézéért takargatod, és táplálod; miért utálod tehát à tégedet intőknek fulánkos beſédeket? Szánakozáſra méltó dolog, hogy à Fejedelmeknek Udvarokbã kedveſebbek az hizelkedők, mint ſé az intők.

A' Fejedelmek Udvarában keveſſen vannac intők, a' kic tanitanának; de ſokan vannac hizelkedők, a' kic ártanac.

Mert keveſſen vannak à kic mérnék követni à Mecœnaſnak ama' bátor cſelekedetit; à ki midőn egyſzer Auguſtus Imperator ſok embereket akarna halálra ſen-

tentiázni, és Mecœnas à körül álló sokaság miatt, hozzá semmiképpen nem mehetne, egy czédulára e' szókat felirja: KELYFEL MAR VEGTERE HOHER. Es azt az Augustus öliben veti, mellyet el-olvasván Augustus, mindgyárt fel-költ, és azokat à kiket meg-akar vala öletni, el-boesátatta. *Dio Cassius* irja.

Igen ditsérik à Frantzia Historiáknak iróji à Sz. Lajosnak okos kegyességét, à ki az ő utánna következendő fiát, ezzel az intéssel inti: *Ugy viselljed magadat, hogy a' te Barátid és Confessariusid tégedet mikor roszszul tselekednél, meg-inthessenec. Mivelhogy az emberi természet azokban a' dolgokban mellyec a' gyönyörüségre tartoznac, gyakorta arra hajol, a' mi néki kárára vagyon, es csak azt gondollya hasznosnac, a' mit ő véghez akar vinni.*

XLV. RESZ.

A' tsalárd ravaság a' Fejedelmekhez nem illic.

SEmmiképpen nem illik à Fejedelmekhez à tsalárd és hamis elme, főképpen ha az ő tsalárdságockal az ártásra való akarat egyben-köttetett. A' Fejedelemnek ollyan hivnek és igaznak kell lenni, hogy senkit meg ne akarjon csalni: ollyan okosnak és ollyan vigyázónak, hogy meg ne tsalattathassék. *A' meg-tsalás gonoságbul, a' meg-csalattatás egygyügyüségbül vagyon.* A' kereßtyén Törvény a' minthogy az elmének tisztaságát, és a'

és à tökélletes edgyügyüséget javallya és tanittya, ugy a' ket ſinüséget és álnok ravaſságot, ugymint az igaz okoſſágnak ellenségét kárhoztattya és tiltya. Ugyan-ís bizonyára az álnok ravaſságnak gyakorta bóldogtalan kimenetele vagyon. Mertugyan-is à minthogy mind azok, à kiknek tiſta és igaz ſivek vagyon, mindeneknek ſerétetiben vadnak, és dolgaiknak kévánságok ſzerint való folyásának örülnek; ugy ellenben à kic álnokok, és tsalárdságok össve-fonásában foglalatoſſák, à több embereknek gyülölségében esnek, és à kedvetlen ſzerentsének nyilaitul meg-ſebeſsittetvén, álnok ravaſságoknak büntetéſit el-véſik.

Achitofel annyi ſok tsalárdságnak máſoknak vetett tőrei után, végezetre maga nyakában-is tört vetett, mellyel meg-ferteztetett lelkét bóldogtalan halállal, magábul ki-taſitotta.

Jugurta à Romai győzedelemnek tsufja vólt.

Tyberiuſt à tulajdon örökőſſe fojtotta-meg.

Andronicus Imperator à ki egy árvát hamiſſan meg-tsalván meg-ölt vala, ſemei ki-tolyattatván, és à Kőſſégtül kegyetlenül meg-kénoztatván, hólt-meg.

Sfortia Lajos midőn tutorságnak ſine alatt à Mediolanumi Fejedelemséggel élne, ollyan reménséggel hogy Apuliát el-foglalhatná, à Francziákat Olaſz-országban kihivta, hogy igy az Alfonſuſnak fegyverét melly ő reája következendő vala, el-forditaná. Ugyan maga majd

ugyan-azonokát à kiket ki-hivt vala, mesterségessen elárulta, abban az időben egész Europában minden tsalárcságnak lévén fő meſtere. De végtére minden hatalmaſſágtul és ſzabadságtul megfoſztatván, à Lochiumi Várban rekeſztetett, 10. eſztendeig büntetődött, és à tömlöczben-is hólt-meg.

Maſok-is ſokan kaptanak Tyberiuſnak, Herodeſnek, Machiavelluſnak, meſterségén: az az, tsalárd, két ſinű, és hamis Politiájú meſterségeken; *mellyeknec jutalma vólt, a' kétséges élet, ſikamló reménség, bizonyos félelem, bizontalan tanácsoc, nyomoruságos halál, hoſszas büntetés, rövid a' vagy ſemmi maradás.*

XLVI. RESZ.

Az okos tettetés a' Fejedelmekben ditséretes.

EN à Fejedelmekben, s-más Politicuſokban, minden tettetést és ſin-mutatáſt, nem kárhoztatok; mivelhogy haſznoſabb gyakrabban élni azzal okoſſan, mint sem károſſan el-mulatni.

Az Udvari okoſságnac centruma vagy feje, a' tettetés, és ſzin-mutatás.

Többire a' Politicuſoknac meſterségec ugy mennec véghez, tettetvén azt, a' mi vagyon mintha nem volna, és a' mi nintsen mintha volna.

Bizo-

Bizonyára némelykor à tettetésre ßükségünk vagyon, hogy valamit se látni, se hallani ne láttassunk másoknak, à mellyeket mindazonáltal látunk és hallunk.

Nagy okosság némelykor tettetni vakságot azokban, a' mellyeket látunk, és süketséget azokban. a' mellyeket hallunc. Amaz Arabiaiaknak mondások ßerint: *Az emberek között légy halló süket, látó vak, szolló néma.*

A' Florentiai Historiában beszéllik, hogy midőn a' Vistonius János Vitézi, à kic Pisaban erősségül helyheztettenek vala, à boßßusággal illettetett Város-bélieknek pártütések által, à Városbul ki-üzettettenek volna, Galeatius à Vitézeknek vakmerőségét gyalázván, és ditsérvén hogy à Városiak à ßükségtül kénßerittetvén, boszszut állottanak a' Vitézeken, Pisa Városát meg-tartotta. Melly Város, hanemha az az okos tettetés lőtt vólna, mindgyáráſt az ellenségeskedő Florentinusokhoz hódolt vólna.

Nem kell azért javallani a' Stoicusoknak keménységeket, a' kic sohult-is semmiben az erőss férfiunak magát tettetni nem javallyák. Mertugyan-is hogy sok jeles emberek a' tettetéssel éltenek légyen, sok Historiák bizonyittyák: Abrahám tettette feleségét nénnyének, és Jákób magát tettette Esaunak, Dávid tettette magát bolondnak, és à Christus maga *tetette mintha tovább menne, Szent Lukátsnál az 24 Részben.* Tudva vannak à nagy Athanasiusnak maga tettetési, mellyeckel ő nem egyßer

bóldo-

bóldogul élt. Ditséretesen éltenek ugyan azokkal a' Romai Tanácsok, hogy a' Tiberius Császárnak mély tsalárkodását, ravaságit, leselkedését, tudni ne láttatsanak, magok kárával, másoknak semmi haßnával, és hogy az Imperatornak fel-indult elméjét inkább meg ne haragitanák, és nagyobb gonoßra való alkalmatosságot nékie ne adnának.

Es kérlek kitsoda parantsolhat okosan ebben az időben? a'vagy ki élhet bóldogul, hogy ha mindent valami eleiben gördül, minden ßerencséjének, ditsőségének, a'vagy vérének veszedelmével-is, kimondani kénßerittetik? Kitsoda az, à ki midőn à Közönséges társaságrul vagyon à dolog, vagy feleségérül, gyermekérül, vagy jóßagának meg-maradásárul, hogy azt à mi ártalmás el nem titkolna? Immár ha valaki más ellen fegyvert kéßit, kénßerittetem-é én el-árulni azt mikor kérdenék, hogy az ki-vonatván titkos helyébül meg-ölettetsék? Bizonyára a' ki nem bolond, tanácsával senki ezeket nem javallya.

Továbbá jóllehet némelykor az okos férfiúnak magát tettetni meg-lehet, és ßükség-is, midőn vagy à maganos, vagy à közönséges dolog azt kivánnya; mindazonáltal semmiképpen nem kell azokat ditsérni, à kic igen gyakorta élnek a' tettetésel, ugy hogy azoknak hűségektül, semmi bizonyoßt magadnak nem igérhetsz, mellyhez képeßt nem tudod, ha azt értik-é rajta a' mit

monda-

mondanak avagy egyebet. Ezek azt mutattyák mintha akarnák azt, à mit nem akarnak, nem akarnák azt, à mit akarnak, kivánnak à mit utálnak, útálnák à mit kivánnak: ők istentelenek lévén az istenteleneket kárhoztattyák, à jámborságot nem tudván à jámborokat ditsérik, minden istentelenségnek rabjai lévén kegyeſſeknek mutattyak magokat, à mit ſájockal mondanak, ſivekben máſt gondolnak, mellyeket ſok-féle módon fedeznek-el, és ſenkinek ki nem jelentenek, à kiket midőn azt gondolnád hogy meg-fogtad, el-mulnak, és mentűl inkább ſoritod, annál inkább el-mulnak, éppen à kigyónak ſiksága ſerint.

De még-is mind ezeknél utálatoſabbak amaz hamis Politicuſok, à kiknek tsalárd tettetéſeckel a' gonoſs akarat, és az artáſra való ſándék, egyben vagyon kőttetve.

A' Dolgot meg-világoſittya amaz Pogius játékából ki-vétetett mentő beſéd.

Egykor à kakaſnak inditásából és hadnagyságából, à tyúkok edgy magas fára fel-mentenek vala, midőn a' meg-éhezett róka oda járulván, à kakaſt édeſen köſzönti, és mond: mit csinálſz te illyen magaſs helyen? avagy még nem tudod te ama' jó új hirt mélly minden élő állatoknak igen jó? Mond à kakas: ſemmiképpen nem tudom; ha tenéked bántáſod nélkül meg-lehetne, igen akarnám à te ſzádból meg-érteni. Mond à róka: akarom hogy tenéked-is illyen nagy örömben légyen részed.

Minden élő állatoknak gyűlése vólt, és abban azoknak örőcké való edgyeſségekrűl és békeſségekrűl végezés lőtt: ugy hogy ennek utánna edgyik à máſiknak tsalárdságától és boſzſzú-tételétűl ne féllyen. Minekokáért â te feleségiddel és fiaiddal ſáll-le, hogy ezt az örőmet kőzőnségeſsen gyakorollyuk. Vőtte eſzében a' kakas à meſterſéget, és à meſterséget meſterséggel meg-jádzodtatván, mond: Igen kedves és őrvendetes hirt mondaſ énnékem. Mellyeket mondván, nyakát fel-tartván, és lábaira magaſſabban felágaskodván, és tettetvén hogy ő meſzſze csudálkozáſſal nézne; kérdi à róka mit látna? két nagy kutyát látok (ugymond) à kic fel-tátott ſájjal ide kőzelgetnek. Itt à róka mond: legyetek egéſségben ti, énnékem el kell ſaladnom mig à kutyák el-jűnének. Es igy majd el-fut. Ackor à kakas mond: miért futſ innen ha az élő állatok kőzt való békeſségrűl ollyan végezés lőtt? mit félſz? Kinek viſzſza tekintvén à róka mond: de én nem tudom ha ezek à két kutyák ott vóltak-é à gyűlésben, és ha hallották-é mit végezett à Tanács? Igy jádzodtatik-meg à meſterſég meſterséggel.

Ebben à Pogius rókátskájában ki-ábrázoltatva látom az hamis Politicuſoknak terméſzeteket, à kic ſeretik à tettetes barátságokat, à mellyek tsak magoknak nye-

nak nyereségesek, és másoknak halálokkal edgyben-kőttettettek.

Hogyha ezeket az embereknec csudáit közelebb akarod szemlélni; meny-bé némelly Fejedelmeknek rendeletlen s-annál erkőlcstelenebb Udvarokban: holott meg-látod hogy az hitetlenség à hitet ki-rekesztette, az egyenes szivet à két-szinűség meg-tapodta, à tőkélletes edgyűgyűséget az álnok ravaság ki-űzte. Azok közőtt az egyszer adott hitet, bár ezer eskűvéssel meg erősittetett légyen-is fel-bontani, győnyőrűséges dolog. Ha ki az igaságot szereti, edgyűgyűbb elmejűnek tartyák mint sem az Udvart és Udvari szokást illetné. Meg-csalni, társát el-ámítani, gonosz mesterséggel pénzt készíteni, à magáét el-tékozlani, másokét el-ragadozni, barátinak hamissan való bé-vádolásival elébb menni, másoknak kárával magokat s-javokat öregbiteni, à Szentséges dolgokat az hamis dolgoknak segitségére hivni, mind ezek az Vdvari-aknak dítséretek. Mikoron ajánlya hoszszú beszéddel szolgalattyát, és lágy beszéddel arany hegyeket igér, mind másokat gondolly, mert szájával barátod, de talám szívével ellenséged. Lészen ollyan à ki fél óra alatt ezerszer mondgya teneked: *Servitore*, az az *Teneked Szolgád*, de csak *servit ore*, *Servit ore* az az, csak szájjal szolgál. Immár miért említcsem ezeknek

az hypocritáknak fineskedéſeket, melly alatt ezek az iſtentelenségnek fő Meſterei nagy vétkeket akarják elpaláſtolni. Ők az igaſságot hántorgattyák, és merő azon kegyetlenség, hántorgattyák a' ſzükséget, de merő azon bujaság. Mondgyák hogy ő nékik fel-tött czéllyok à közönséges jó, de kereſik csak à magok javát. Hánnyák-vetik a' külső dolgokban való gondviſeléſnek bőlcseſségét, de az merő fősvénység. Mutattyák méltóságoknak meg-tartásának ſzinét, de az merő ördögi kevélység. A' jóságos-tselekedetnek költenek ſok neveket, de azok alatt lappanganak több vétkeknek tsudái.

XLVII. RESZ.

A' mit a' Fejedelem igér meg-kell állani.

A' Spanyolok közőtt mondgyák hogy Pelda-beſzédben vagyon ez, hogy ha valaki akarattya ellen valakinek valamit igér, mondgyák ezt: *Verba honoraria*, az az, tiſzteſség tételre való beſzédek, kiváltképpen ha à Fejedelemtől mondatnak, midőn annak betsülletihez nem igen férnek.

A' ki meg nem adgya a' mit igér, a' meg-feddést meg-érdemli, ha el-feletkezett: annál inkább ha el nem feletkezett. El-felejteni nem illik a' baráthoz, meg nem adni penig mikor eſzében jut, ellenséghez illik.

De azt

De azt mondgyák à kic fogadáſokat meg nem állyák: *Urakhoz illik igérni, de meg-állani paraſztokhoz illik.* En penig azt mondom hogy ha *az Urakhoz illik igérni, meg nem állani a' paraſztokat illeti.*

XLVIII. RESZ.

A' Fejedelemhez hogy hitit meg-ſegje, nem illik.

A' Fejedelmeknek hit ſzegéſek à mint hogy az Iſten és emberek előtt gyűlölséges, ugy igen gyakorta az Iſtennek és embereknek boſzſzú-állását megérzi.

Bonfinius Antal beſzélli à Magyarok dolgairúl irt 26. Könyvének 3-dik Fakaſzſzában, hogy Láſzló Magyar Király Amurates Török Csáſzárral ſövetséget vetvén, à Magyar, à Török ellen, fel-bontván à ſzövetséget hadat inditott; és midőn à Csáſzár látná hogy az ő Vitézi az útközetben nagy veſzedelemmel ſaladnának, a' Kereſztyéneknek hit ſzegéſeknek boſzſzú-állására, és az ő túllők ſzerzett békeſség fel-bomlásának büntetésére, kebelébűl edgy Levelet ki-vőtt, melyben à Magyarokal tött ſövetségnek módgya le vala irva, és ſemeit az egekre fel-emelvén, ezen beſzédeckel, à mellyeket ide irok ſzólitotta-meg à Chriſtust: *Oh Jéſus Chriſtus! ezek a' ſzövetségek a' mellyeket én velem a' te Kereſztyénid kötöttenek; a' Te Szent*

nevedre szentül meg-esküdtenek, és a' te nevedben adott hiteket meg-rontották, hitetlenül az ő Isteneket meg-tagadták. Most azért oh Christus, ha Isten vagy (à mint mondgyák) *és mi tévelygünk, az én rajtam és te rajtad tött boszszúért álly boszszút.* Csak alig mondotta vala ki ezeket à szókat, midőn hertelen meg-változván az harcznak állapottya, à Törökök meg-bátorodván új harczot kezdenek, és à Magyarokat meg-futamtatván, László Királyt-is el-ejtvén, emlekezetesſen győzedelmeskedtenek.

Carolus Audax Burgundiai Herczeg, midőn Lotharingiát el-foglalta vólna, 250. Helvetiusokat hitivel meg-tsalván, fel-akaſztatott, és annakutánna Granſeum Várát meg-ſallotta, melyben 300. Helvetiusok vóltanak: à kic midőn az éhségnek és a' puska-pornak nem léte miatt kételen magokat meg-adták vólna, ollyan alkalmatoſsággal, hogy jóſságocskájockal őket elmenni engednék, az hitetlen ellenség némellyeket ő kőzzűllők fákra fel-akaſztatott, némellyeket kőtéllel fel-aggatott, némellyeket penig rendel à kőzel lévő tóban bé-meritteteti; mindazonáltal nem bűntetetlen ment-el, mert az után harmad nappal az Helvetiusok ellene erőſs haddal fel-támadván, őtet meg-futamtatták, és meg-vervén à Burgundiai Tábort, nagy nyereséget, ugymint tiz ſáz ezer aranyat érő prædát nyertenek.

XLIX. RESZ.

Hogy a' Fejedelemnek a' kegyelmeſséget keménységgel kell meg-elegyiteni.

NInesen más jóságos-tselekedet à melly inkább illenék à Fejedelemhez, mint à kegyelmeſség. Ez az à győzhetetlen báſtya, melly az egéſz Birodalmat bátorságoſsá téſzi. A' roſs Fejedelmet gyűlölik, mert félnek tűlle; és azt akarja hogy féllyenek tűlle, mert gyűlölik. A' kitűl penig félnek az alatta-valók, gyűlölik azt, és a' ki valakit gyűlöl, annak veſztét kívánnya.

Néha az halálos bűntetéſt-is, azoknak a' kik ſupplicálnak, a' Kereſztyéni ſzelidségre tanittatot Fejedelemnek meg-kell engedni. Nem-is kell mindenkor a' bűnöſöknek bűntetéſeckel; hanem azoknak a' bűnön való bánkodáſockal, meg-elégedni; minthogy dicsőſségeſſebb à Fejedelemnek a' bűnt, mint ſem a' bűnöſt el-törleni.

Gyalázatos a' Fejedelemnek a' ſok halálos bűntetés, mint ſzintén gyalázatos az Orvoſnak a' ſok halott.

Es a'vagy nem jobb-é kegyelmeſség által adni a' Köſſégnek pihenéſre való alkalmatoſságot, mint ſem a' kegyetlenség által a' pártütéſre?

Minden Birodalom a' jó-akarat által inkább erőſítetik, mint ſem a' ſok bűntetés által. Mert a' jó akarat ſemmi nem egyéb, hanem a' ſzeretettűl az emberbe bé-

nyomat-

nyomattatott ollyan nyom, mellyet midőn az alattavaló lát, ottan mindgyárást az őtet szerető Urának engedelmeskedik.

A' népnek szeretetivel erősíttetik a' Birodalom. A' ki azon igyekezik hogy mesterséggel az elméket meg-csinállya, könnyen igazgathat.

A' jó igazgatásnac országában a' kegyelmesség ollyan pénz, mellyel a' Fejedelmektűl mindent vásárolhatni.

Mindazőáltal szükség, hogy a' Fejedelemnek kegyelmessége légyen meg-mértéklett, és mint az eczettel csinált méz, az engedelmességnek lágy édességébűl, és a' keménységnek savanyúságábúl légyen őssve egyelitve.

A' Királynac felettébb-való kegyelmessege, nem a' Királynac jóságos-tselekedete, hanem az Országnac mérge.

A' felettébb-való nagy jóság, nem igen nagy jóság.

Nem jó az, a' ki még a' gonoszoknak is nem roszsz.

A' meg-átalkodott embereknek gonoságát nem kell el-szenvedni, de meg-kell büntetni; mindazonáltal ahoz illendő képpen; hogy igy se a' felettébb-való keménységgel meg ne keményedgyenek, sem a' felettébb-való engedelmességgel az alatta-valóknak elméjek meg ne szakadozzanak.

A' szerencsés szigetekben, mellyeket Canariaiaknak neveznek, találtatnak ollyan czitromok, mellyek kőzzűl edgyik a' másikat bé-kapcsollya: és edgyiknek keserű, masiknak penig édes bele vagyon, a' mint Bedraddinus;

dinus abban a' Kőnyvecskében bizonyittya, mellyet az elmének, à testnek érzékenységi által vőtt enyhűlésérűl irt.

Illyen két-féle gyűmőlcsőt, tudniillik à keménysęgnek savanyu gyűmőlcsét, nem csak à Fejedelmekben, de még az ő helyekben lévő tißtekben-is megkivánta Trajanus Imperator: à ki azért, ezeknek jelűl ezt ßokta vala adni: *Párnára esett menyűtőkő*, illyen mondással, *Lágy keménység.*

Ez à lágy keménység, annak à Fejedelemnek a' ki à Kőzőnséges-társaságnak meg veßett erkőlcsét megakarja jobbitani, tellyességgel szűkséges; hogy igy midőn à meg-veszett tag mélyebben vágattatik, az egész test el ne rontassék, mellyet gyógyitani, nem el-veszteni kell vala.

1638. esztendőben, edgy Kozákon à felettébb-való keménységbűl ßármazott halálos bűntetés miatt, az egéß Nemzetség fel-háborodott. A pártűtés meg-újjíttatott, és ollyan dűhősséggel való hadi kéßűlő fútattatott, melly sok eßtendők alatt, sőt ma-is kegyetlenkedik.

Ha Alban' Herczeg à Belgiumi Gubernátor, à kegyetlenséget kegyelmességgel meg-elegyitette vólna, nem kővetkezett vólna az el-ßakadás, melly az Hollandusoknak szővetséges rendeit szűlte, és Belgiumnak leg-nemessebb Tartományit, à Spanyol Birodalomtúl el-vonta. Annakokáért à Népnek Igazgatóji, gyakorta meg-emlekez-

zenek arrúl à jelrúl, a' melyben gyönyörködik vala az Henricus Auceps Imperator: *A' Fejedelem a' büntetésre légyen rest, a' jutalomra penig szerény.* Továbbá à Fejedelem légyen ollyan mint à méh, melly mindenüvé mézet bocsát, fulánkját penig hanemha kénszerittetik, ki nem bocsáttya.

L. RESZ.

A' Fejedelemnek reá kell vigyázni, hogy kiváltképpen a' nagy Városok, okossan igazgattassanak.

ANtisthenes ugy tartotta, hogy az à Város vólna rosszúl rendeltetve, és veszedelméhez leg közelebb, melyben à jók à gonoszoktúl meg nè külömböztethetnek.

Az V. Carolus Imperator, à ross Városhoz vetett az óráknak, templomoknak, és utczáknak rossúl való igazgatásából és rendeléséből.

Másoknak vólt ollyan vélekedések, hogy à ruhákban és vendégségekben való bujálkodás vólna à roszszúl rendelt Városnak jele.

Némellyek ugy itélik, hogy azok à Városok volnának gyalázatra méltók; a' mellyekben sok Orvosok és Prokátorok volnának: ezt hozzá-adván, hogy az, a' Közönséges-társaságban a' fenyitéknek romlásának bizonyos jele volna. Es azt az ő vélekedéseket erősítik az Antonin° Pius Imperatornak rendeléséből, a' ki azt parancsolta, hogy az apró Városokban az Orvosok öten, a' na-

a' nagyobbakban heten, à leg-nagyobbakbã penig, az az, az Anya-városokban tízen legyenek. Abban az értelemben vagyon Gvazzus, a' ki à Városi társalkodásrúl igy ir: Roß jele és jövendöléſe vagyon annak a' Városnak, a' melly az Orvoſockal és a' Törvény tévőckel bővölködik. Mert edgyiknek eredeti vagyon à tulajdon jóságának nem léte miatt, à máſik peniglen à réſegségbűl és tunyaságbul véſen magának eredetet.

En peniglen azt a' Városſt nem ditsérhetem, a' melyben jó igazgatas nintsen. *A' nagy Város nagy gonoſz, ha az igazgatás gonosz.* Minekokáért à' Fejedelmek azon igyekezzenek, hogy à Városok à Közönséges-társaſágnak fő tagjai, kiváltképpen való okoſsággal igazgattaſsanak: Igazgattatnak peniglen ha azokhoz illendő Igazgatókrúl gondot-viſelnek. Az à Város ditséretes, à melyben meg-vagyon amaz három jó P. tudniillik a' mint mondgya V. Carolus Imperator, *bonus Paſtor, bonus Prætor, bonus Præceptor:* az az, *jó Pap, jó Bíró, jó Tanító.*

LI. RESZ.

A' Fejedelemnek igazgatásának inkább ſeretetbűl, mint ſem félelembűl kell lenni.

A' félelem a' jó-akaratnak hitetlen meſtere, és az engedelmeſségnek kételenségbűl való ſolgája.

Annakokáért à Jobbágyok, roſſúl igazgattatnak vagy főképpen, vagy tsak à félelemmel.

Szükség az hogy a' kitúl ſokan félnek, az-is ſokaktúl féllyen. *A' ki jelen-létedben túlled fél, távuly létedben árt.*

Az Igazgatóknak nagyobb bátorságok vagyon à ſeretetben, mint ſem à félelemben.

Ennek à dolognak jeles Peldája látſſik meg Eberharduſban a' Wirtembergai Hertzegben, à kit a' mint Nauclerus bizonyittya, az ő Jobbagyi, minthogy őket ſeretettel inkább mint ſem félelemmel igazgatta, igen ſerettek, és ebben a' dologban ő-is igen akart ditsértetni. Mert midőn egyſſer à Német-orſzági Fejedelmeknek nevezetes gyűléſekben vólna, és midőn máſok az ő Tartományoknak jóságát ditsérnék, ő ezzel az edgyel máſokat felyúl haladni ditsekedik vala, hogy akar melly Jobbágyának őliben, még à kietlen puſztában-is, bátran merne alunni.

Immár à minthogy a' jó Fejedelmeknek nem kell a' maga Jobbágyitúl félni, ugy ellenben a' jó Fejedelemtúl-is à Jobbágyoknak nem kell félni.

Midőn Nagy Sándor kérdette vólna Cynicus Diogeneſtúl hogy ha ő túlle félne-é? felel Diogenes? *Mi vagy jó vagy-é vagy gonoſz?* felelvén Sándor mond: *Jó vagyok*; monda Diogenes: *Ki félne a' jótúl?* és igy meg-tanitotta azt, hogy à Királytúl nem kellene félni, hanemha magát gonoſſnak mondaná.

LII. RESZ.

A' Fejedelmeknek az ő alatta-valóktól való félelmeket okoſſan kell el-paláſtolni.

HOgyha à Fejedelemnek alatta-valói kérkedékenyek, vakmerők, és engedetlenek, magára vigyázzon, hogy azoktúl való félelmének ſemmi jeleit ne mutaſſa, és a' félelembűl, à meg-átalkodtakhoz felettébb-való engedelmeſséget ne mutaſſon. Erős zabola kell hát. Oroſlány bűrt kell magára venni, és à Juh bűrt le-kell vetni, hogy igy az ebektűl el-ne ſaggattaſsék mint à Juh, a' ki az ebeket meg-zabolázhatta vólna mint az Oroſlány.

Nézzék-meg a' Fejedelmek Caroluſnak az Angliai királynak peldáját, a' ki az ő hervadó elméjének lágysága, félelmeſsége, és hajlandósága miatt, a' kevély és kérkedékeny Parlamentűl meg-utáltatván, és haddal űldöztetvén, meg-fogattatott, és 1649. eſztendőben Bóldog Aſſzony havának harminczadik napján, Királlyi nyaka bárd alá vettetvén, meg-ölettetett. A' mint ellenbé a' Tyrannus Cromvvellius a' ki az igazgatásban ő utánna következett, fegyvere, s-keménysége miatt máſoknak félelmére lévén, kemén' igazgatásával, méltóságát életének utolſó határáig éppen meg-tartotta, és valójában megmutatta, hogy az ő alattavaló pártoſoknak elméjeket nem erőtlen és férfiúi rend alatt való lágysággal, hanem erőſs keménységgel kell az ő tiſztekben meg-tartani. Mert

a' mint Tacitus, a' Politicuſoknak Fejedelme mondgya, ha a' Fejedelem avvagy a' felettébb-való engedelmeſségtűl viſeltetvén, magát és méltóságának meg-ſértődését elmulattya; avvagy az haſznos keménységet az hijában-való kegyelmeſségnek ſine alatt le-hadgya, és magát alázatoſnak mutattya, méltán utáltatik-meg, mivelhogy maga magát elsőben meg-utálta. Igaz a' Senecának ama' mondáſa: *A' méltóságot töröld-el, és a' Birodalomnak minden egyben-való ſzerkeſztetéſe, ſok felé ſzakad.*

Nem illik azért az okos Fejedelemhez, hogy a' nagy Uraktúl és más alatta-valóktúl való ijjedségének jeleit mutaſſa.

Az okos Fejedelmek mentűl inkább félnek, annál inkább nem tettetik félelmeket.

Sőt inkább azoknak kell a Fejedelmektűl félni, a kic azt akarják, hogy a' Fejedelem ő tűllők féllyen. Mert a bátor Fejedelmek, félelemmel és fenyegetéſekkel, nem akarnak meg-győzettetni, azt mondgya Tacitus, az eſztendőnként eſett dolgokat le-iró Hiſtoriájának 29-dik Könyvében. Ugyan-is gyakrabban magoknak készítenek veſzedelmet azok, a kic az ő Uroknak félelmére akarnak lenni, kiváltképpen ha a dolog abban forog, hogy a fenyegetéſek a mellyekkel fenyegetőznek, és az ijjezgetéſek mellyeckel ijjeſzte-

jeßtenek à Fejedelemnek ßerencséjét el-rontani, és à kőzönséges békeſséget meg-zavarni láttatnak.

Ollyan vólt Frantzia-orßágban Szent Pálrúl nevezteteti Conſtabiliai Gróffnak bolondsága, mellyel elsőben magát à Királynak gyűlőlségében ejtvén, végezetre magának veßedelmet ſzerzett. A' mellyet le-ir Cominæus *Magyarázattyának 3-dik Könyv. 11 és 12 Részében.*

Ugyan à történt Henricus Gviſiuſon-is, à kitűl az III. Henrich Francziai Király mind addig félt, mig az ő parantsolattyábúl amazt à Bleſai Gyűlésben meg-ölettetni nem látná.

Piccinius Miklós midőn maga érdeméhez bizvánn Philippuſtól a' viczé Iſpántúl Placentiát jól viſelt dolgainak jutalmáúl kérné: fenyegetőzvén edgyſzer-s-mind, hogy félben-hadná ſzólgálattyát, ha akarattyának nem engedne; a' viczé Iſpán inkább akart az ő Veivel Sfortia Ferenczel (a' ki ackor ő néki ellensége vala) megbékélleni, mint ſem az ő kérkedékeny barátttyának engedni.

Colignius Gáſpár az ő vélle edgyet-értő pártoſoknak nevével máſodik Ferentznek à Frantziai Királynak ſupplicatiót adott, melyben le-irva ſenki neve nem vala; proteſtalván nyilván, hogyha kivántatnék ſzáz ötven ezer emberek magok kezeckel ennek alája irnának. Mely kevély maga hányás, nem hogy a' Királynak és az Orſzág Igazgatójinak valami félelmet ßer-

met ſerzeni láttatott vólna; de még ellene való haragjokat öregbitette, melly annakutánna Carolus a' Báttya helyett parancsolván, Coligniuſnak veſzedelmet és halált nemzett.

Több illyen keſerves peldákat ád elönkben Frantzia-orſzág, à mellyeket Thuanus, Gramondus, és több Frantziai Dolgoknak le-irói emlegetnek.

Az újjak közzül való ama' Bironiuſnak peldája, à ki minthogy IV. Henrichnek à Franczíai Királynak alattomban félelmére akart lenni, ezért à vakmerőſségéért fejét el-veſztette.

LIII. RESZ.

A' Fejedelem, az igaſságnak leg-fővebb követője légyen.

HOgy à bóldogság az igaſságnak terméſet ſerint való magzattya légyen, illyen értelmes mondáſával világoſitotta Numenius Stoicus: *A' Király az Iſtennek munkája, a' Törvény a' Királynak munkája, az Igaſság a' Törvénynek munkája, a' Bóldogság az Igaſsának munkája.*

Ellenben peniglen az hamiſságért (azt mondgya Tholoſanus Gergely à Közönséges társaſágrúl irt 10-dik Könyvének 2-dik Részébe) a' birodalmok edgyik Nemzetségrúl à máſikra által-vitetnek. A' Királyi Házak és hires Familiák vagy Nemzetségek el-oltatnak, és

gyakor-

gyakorta à Kőség à Fejedelemmel edgyütt el-romol. Ezt bizonyittya Sophocles mikor azt mondgya: *Az holott a' boſzszúság-tetelek erőt vésznek, és a' ki a' mi tetſzik azt cselekeſzi; tudgyad hogy az a' Város hanyat homlok majdel romol.* Annakokáért à Királyok és Fejedelmek minden hamiſságnak nemétűl, ugymint az ő méltóságoknak bizonyos veſzedelmétűl magokat meg-tartóztatſák; és azt magockal el-hiteſsék, hogy az igaſságnak ſerpenyője ſem ſzeretettel, ſem gyűlőlőſséggel; hanem tsak az igaſságnak egyenes mértékével arányoſztatik.

Erre az egyenes mértékre néztenek régen à Pariſi Tanács-háznak Biráji: A' kic midőn à XI. Lajos Franczziának Királlya némely hamis Törvényeket parantsolt vólna ki-hirdettetni, à Király akarattyának álhatatoſſan ellenében állottanak, minden fenyitékeket, és fejeknek veſzedelmét is ſemminek vélvén, à melly ha à Királynak nem engednének, reájok következédő vala. Mertugyan is Lancaſtrius à Tanácsnak Bírája, à Bárſonyruháckal fel-ékeſitteteti Bíráknak ſokaságától környűl-vétettetvén, à Királyra mégyen, nem hogy a' bűntetéſt el-engedtetni kivánná, hanem hogy halálát fenvedne; midőn igy ſóll, hogy ő és az ő társai inkább akarnának meg-halni, mint ſem à Törvénnek ki-hirdetését el-fenvedni. Melly jeles álhatatoſ-

ságoktúl és erősségektúl à Király meg-ijedvén, à Törvényt el-töröltetni, és az iráſt el-ſaggattatni parancsolta, igérvén arra magát, hogy ennekutánna à Tanátsnak akarattya ellen ſemmi Törvént nem ſabna. *Bodinus* irja.

Az igaſságrúl való nagyobb gondviſelés látſzott meg Szent Lajosban Franczia Királyban, à ki hogy nem tsak minden igaſságtalanságtúl, de az hamiſságnak még csak árnyékátúl-is leg-távulyabb eshetnék, több ſok Szent parancsolati között, fiának ezt-is parancsolta, hogy à kétséges dolgokban, à mellyek ötet magát és az ő alatta-valóit néznék, mindenkor maga ellen mondana ſententziát.

LIV. RESZ.

A Fejedelem a' vétkeknek meg-büntetője légyen.

JAj annak à Közönséges-társaságnak, à melynek belső Réſzeiben à bűnöknek büntetetlen hagyáſa, à Fejedelemnek kárhozatos hunyoritáſa miatt bé-tsúſzott.

Roſz dolog az, mikor ollyan Fejedelem vagyon, a' ki alatt ſenkinek ſemmi nem ſzabad; de roſzszabb dolog mikor ollyan Fejedelem vagyon, a' ki alatt mindeneknek minden ſzabad.

Az majdan el-romlandó Orſágnak à Politicuſok értelme ſzerint, e' négy eleve el-látott jelek ſzoktanak

előtte

előtte járni: à rettenetes Bujaság, à Valláſnak változtatáſa, à Nagy-rendek között való pártolkodáſok és egymás ellen való viſzſzálkodáſok, à bűnöknek ſzabadsága és bűntetetlen hagyáſa.

Azt mondgya Scipio: *Nem itélem bóldog Közönséges társaságnak azt, melynek kő-falai fen-állanak, és az erkölcsök benne meg-romlanak.*

LV. RESZ.

A' vádoskodókat és más után ólálkodókat, a' Fejedelmeknek meg-kell zabolázni.

GYakorta à Fejedelmek midőn à vádoskodóknak igé pártyokat fogják, az hamiſságnak igen kedveznek. Mert ſokan avvagy boſzſzúságért, avvagy à magok haſznokért az árulkodáſra fel-indittatnak.

Az Heringeknek halászásában, egy tengeri Fenevad, mellyet az halászok *Hillének*, és Olaus-magnus *Heliuſnak* neveznek, midőn nem örömeſt látná hogy az Heringek az hálóban bé-keverődzöttenek vólna, mint egy pőröllyel az halász hajót meg-úti, intvén az hajóſokat, hogy az hálókat a' mellyek már teli vólnának emelnék-fel, hogy igy ő-is lenne része az Heringekben, à mellyek az halászok kezekből el-ſzaladnának. *Tulpius Miklós irja ezt egy barátyához irt Levelében.*

Igy némely hamiſs vádlók, máſokat à Fejedelmek-

nek itélő ſzékek előtt el-vádolnák, intvén és javalván hogy őket Törvényben idézzék, tömlőtzben veſsek, halálos ſententiával meg-büntesſék; mindazonáltal nem az igaſságnak és à közönséges jónak ſzeretetibűl; *hanem hogy a' meg-fogattattaknak gazdag prædájockal meg-gazdagittaſsanak.*

Annakokáért ne könnyen hidgyenek à Fejedelmek à vádoskodóknak, hanemha nyilvánvaló és erős bizonyságockal lésznek meg-erősittetvén.

Jobb a' mentség mint ſem a' vádlás az hol nintsen bizonyság.

Az igen kemény vádló Cephidus, Julianus Imperator előtt Numeriuſt lopáſſal vádollya vala. Midőn peniglen à mellyeket bizonyság nélkűl mond vala, tagadná; a' vádló meg-haragúván fel-kiált: Kitsoda lehet valaha bűnös ha tsak tagadni elég? A' kinek felel Julianus, igen helyeſen beſzédit magára viſſza-fordítván: Vallyon-s-kitsoda lehet ártatlan ha tsak vádolni elég?

Marcus Cato tökélletes ember léven, à ki à Romaiaktul okoſnak neveztetett, à Romaiak előtt nagy gyűlőlségben vólt. Mert 46-ſzor vádoltatott bé, és mint egy bűnös perben forgott és mindenkor meg-ſzabadúlt.

Az Athénásbéli Ariſtophanes, a' mint Aeſchines bizonyittya, az ő gonoſz-akaróinak gyűlőlségek miatt, kilenczven ötſzör idéztetett törvényben, és mindenkor győzedelmeſſen ment-el.

LVI. R.

LVI. RESZ.

Az hizelkedőket a' Fejedelmek Udvarából ki kell űzni.

AZ hizelkedés Udvari kurva, melynek nyájaſságától à Fejedelmeknek kintsek gyakorta hamarébb kiűrűlt, mint ſem az ellenségnek erejektűl.

Mert az hizelkedők nem à Fejedelem haſznát, hanem à magok javát, melly à Fejedelemnek kárával egyben vagyon kötve, keresik.

Az hizelkedésnec kezdete a' gonoſz kivánság, közepe hijában-való ditsérés, vége peniglen a' maga haſzna.

Mert erre az edgy czélra, tzéloznak az hizelkedőknek annyi ékes beſédek.

Az hizelkedésnec kenete, az ajándékoknac el-vétele.

Az hizelkedőnec dicsérete ſzines tsalárdság. Ditsér az hizelkedő, de nem igazán ſzeret.

Mert nem tégedet hanem a' tiédet keresi. A' kutya mozgattya a' farkát, nem te éretted, hanem a' kenyérért.

Ezt az ártalmas és à Fejedelmeknek veſzedelmekre, à pokolnak torkából ki-bocsáttatott mirígyet meg-iſmérvén à néhai Albert Bavariai Herczeg; à Mélt. Electornak Ferdinanduſnak moſtan Boicanak Igazgatójának ősének ősе, à több parantsolati és jövendő dolgainak s-tselekedetinek Regulái közőtt az ő fiának Erneſtuſnak, a' ki annakutanna Coloniai Elector vólt, akkor peniglen tanulásnak okáért Romában lakott, ezt-is hogy meg-tar-

taná, ezen ſóckal parantsolta: Parancsollyuk ugymond hogy ſenki à mi fiunkal ne beſéllyen azok kőzzűl az emberek kőzzűl, à kik az ő beſédeckel, ſúgáſockal, vagy akarmi más módon is az ő gyenge elméjét meg-veſztegethetnék. A' kik kőzőtt leg-elsőbbek a' veſzedelmes hizelkedők, à kiket, ugymint kik ſzemlátomáſt mérget ſúnak, felette igen el-kell távoztatni. Ezek à Mélt. Albertnek ſzavai.

Az honnan a' józan elméjű Politicuſok javallyák, hogy az illyen roſz embereket à Kőzőnséges-társaságban ſemmiképpen el nem kellene ſenvedni.

Őt-féle embereket kell à Kőzőnséges-társaságbul kiűzni (azt mondgya való Socrates) *Az hizelkedőt a' Palotábúl, a' ſzép kurvát a' Bordélybúl, a' telhetetlen Papot a' Templombúl, az hamis Birót a' Törvény ſzékbűl, a' tsalárd kalmárt a' Piaczrúl.*

XVII. RESZ.

A' pártütéſeket és árultatáſokat hogy a' Fejedelem idejénn el-nyomja, ſzükség.

A' pártütéſekre és árultatáſokra máſok felett hajlandóbbak, elsőben à nagyra vágyakozók: *A' kiknec nem ollyan győnyőrüſéges mikor ſoc embereket látnac magoc után, mint a' mely nehez, mikor valakit magoc előtt látnac.* Seneca mondgya az hetven-negyedik Levél-

Levélben. Másodsor az alattomban-való és kétszínű emberek. *Mert nem-is lehet az ollyan elme tökélletes, a' mely változó és minden felé hajló.* Cicero mondgya à barátságrúl. Harmadsor az álnok barátok. Azt mondgya Marcus Tullius Verres ellen irt első Levelében: *hogy nintsenec alattomban-valóbb intselkedéſec mint azoc, a' mellyec a' barátság ſzin mutatáſa alatt vannac el-titkolva.* Marcus Tulliuſſal megedgyez ama' Görög iró Xenophõ, à ki azt mondgya: *Senkitûl a' Királyoknac többb intselkedés nem vettetic, mint azoktúl, a' kic tettetic magokat igen ſzeretõknec lenni.* Negyedsor a' változó és nyughatatlan elmejû emberek. *A' kiknec* (à mint Saluſtius első Hiſtoriájában ſóll) *ackor vagyon nyugodalmoc, mikor pártütéſec vannac, és ackor vagyon nyughatatlanságoc, mikor békeſség vagyon. Minthogy ezec, azt gondollyác hogy azokat a' Tiſzteket, a' mellyeket a' Közönséges társaság békeſségben lévén el nem érhetnec, veſzedelemben forogván az, el-érhetic* Cicero Catílina ellen irt 2-dik Oratiojában. Ötödſzör à pénzt ſeretõ emberek. Az honnan 5-dik Carol Imperator (ha hinni kell Thuanuſnak Hiſtoriájának, 3. Könyvében) Ferdinand' Gonzágát minthogy elõtte fõſvénységnek gyanúságában eſett vólna, à Mediolanumi Tartománynak igazgatásátúl meg-foſztotta, és annak felette fiának Philippuſ-

lippusnak javallotta, hogy az ő tanátcsával à nagy dolgokban élne: mert ő annak okosságában és tanács adásában semmit nem kételkednék, de mindazonáltal edgy Tartományának-is igazgatását, se penig valami tisztet reája ne bizna.

Annakokáért ha mikor efféle emberek főfvénységből vagy nagyra való vágyakozásokból, avvagy egyéb gonosz indulatoktúl el-ragadtatván, à Fejedelem ellen egyben-eskűsznek, avvagy pártütést inditanak; à Fejedelemnek tisztire tartozik, hogy minden késedelem nélkül, minekelőtte az alattomban gerjedő tűz egésszen ki-ütné magát, ahoz illendő eskőzőckel à gonosznak ellene-állyon. Nem-is kell azoknak kezdetit megutálni, hogy vagy semmire kellőnek, vagy messzére valónak látszik, *Az első történetnel vagy félelmet vagy bátorságot nemzenek, a' mint Tacitus szóll.* de lassan lassan ugy megnevekednek, hogy azoknak annakutánna semmi módon elejekben nem álhatni. A' Romaiak későn akarták magokat ellenében-vetni à Császárnak, a' mikor már fegyverrel à Törvényeket ki-forgatta vólna. *Sietni kell annakokáért minekelőtte a' kevés pártütőknek erőtelen egyben való eskűvések meg-nevekednek.* Tacitus mondgya Hist. 1. Könyvében. Hathatós orvoság ugyan, a' pártütőknek fejeit egymástúl sok részekre el-szakasztani; de nagyobb okosság à károkat meg előzni, mint semmának utánna azoknak orvoságot keresni.

LVIII. R.

LVIII. RESZ.

A' Fejedelmeknec, az érdemeſeknec jó-akarattal való meg-jutalmaztatását el nem kell mulatni.

A' Közönséges-társaság két támaſzokon áll, á' jutalmó és bűntetésen, akar mellyik nélkül bűkös lévén, ſántikál. A' Fejedelének hajlandóbnak illik lenni az érdemeſeknek meg-jutalmaztatására, mint ſem az érdemetleneknek meg-bűntetésére. Meg-tagadtatván à jutalmok, az engedelmeſségek meg-lankadnak; meg-adattatván, meg-élednek. Mert az háládatlan Fejedelem alatt ſemmi nagy dólog nem viſeltetik, és ſemmi emlekezetes jó-tselekedétek véghez nem mennek. A' Fejedelem többire nem azért tiſteltetik hogy Fejedelem, hanem azért hogy a' néki tött ſolgálatot meg-jutalmaztattya, és jutalmat oſzt, nagynak nagyot, kitsinynek kicsinyt. A' mint III. Philep Spanyol-orſágnak Királlya à Lermai Hertzegnek eſztendőnként való jövedelmet, hetven ezer aranyat ajándékozott, à XIII. Lajos Frantziai Királynak, à IV. Philep Királynak Néñyével való házaſságának műkálkodáſáért. A' Cardenás-béli Guteri' hogy à Romai Csáſárnak Ferdinanduſnak Iſabellát ſerzette vólna, két Kerített-városokat hozzá-tartozó ſzomſéd uraságockal, jutalmúl vött.

Hogyha à Fejedelem à méltó jutalmat el-mulattya, az illyen el-mulatás à Fejedelemnek és à Közönséges társaságnak kárára esik.

Midőn Sckenk Márton à Spányol-országi hadban a' Batavusok ellen csarázó híres Kapitány, gyakran az ellenkezők ellen dítséretessen viselte volna magát, kiváltképpen az Herdenbergai hartzban, Breda és Noviomagum meg-vételében, és midőn sólgálattyáért meg nem jutalmaztatott vólna, à Spanyoloktul meg-utáltatotnak ítélvén magát, az Hollandusokhoz szakadott, kic mellet hadakozván, à Spanyoloknak nagy karokat szerzett.

Szulimán Török Császár sokta vala mondani, hogy à Fejedelem egy szólgával csak egy dolgát viteſſe véghez. Mert à szolgának (azt mondgya vala ő) hűsége mind addig tökélletes, mig az ő urának jó-akarattyát el-érheti; azt el-érvén, nem az ő urának javára, hanem a' maga tulajdon haßnára igyekezik.

Mindazonáltal meg-kell vallani, hogy az illyen hűtlenségnek oka, néha à Fejedelmektül vetten eredetet, à kiknek háládatlansága tselekszi, hogy à szolgák dolgokat oda fordítsák, az honnan az ő hűséges szolgálattyoknak jutalmazó haßna származik. Mert midőn à Fejedelmek csak mikor eső van ackor élnek köpönyeggel, és a' tüzelő-hellyet, à mellyel téli időkben melegétik vala magokat, nyári idők következven hátra hadgyák; az az, midőn magok szükségének s-haßnoknak határán kivül

szolgá-

szolgájoknak szolgálattyokkal élni nem akárnak. Ők-is a' reájok bizott dolgokat sokszor ugy viselik, hogy az ő Urok, szolgálattyok nélkül soha el ne lehessen: avvagy mint midőn az haláß magát már gazdagnak lenni tapasztallya, kárhoztattya a' kedvetlen halászatot, eltépi szaggattya hálóját, fel-égeti csónakját; ugy a' kic Udvarban laktanak, inkább kivánnak az hívalkodásra hanyatlani, és à meg-szerzett jószággal élni, mint az ő Fejedelmeknek hasontalan szolgálattyokra fáratságokat vesztegetni.

LIX. RÉSZ.

A' Birodalomnac mértékletes kivánása meg-engedtetic a' Fejedelemnec.

CSudálkozásra méltó dolog, hogy némely Fejedelmek bár virágzó Országoknak Urai legyenek-is, avval mindazáltal jól meg nem elégedvén, mindenkor új hadrúl való tanácsokat forralnak, mindenkor à magok nyugodalmát és à másét meg-zavarják, és hogy mindenkor à külső Nemzetségeknek az ő hatalmok s-jármok alá-való hódoltatásokrúl gondolkoznak: holott peniglen tudgyák, hogy az idegen Nemzetségen gyakoroltatott Birodalmok, avvagy kevesé tartanak, avvagy nagy veszedelemnek, s-költségnek tétettenek alájok. *A' másutt született Urat, senki örömest el nem szenvedi.*

Bizonyára a Spanyoloknak Királlya, az Olasz-országi Tartományoknak uraságat, nem egyébbel, hanem Politiai mesterséggel, meg-becsülhetetlen penznek erejével, és mindenkori Vitézeckel, Kastélyokbá való erősségeckel tartya-meg, még sem tselekedheti azt, hogy hol a Frantziától a' Spanyolok el-fáradhatatlan ellenségitől, hol az Olasz-országi Fejedelmektől vagy látható erővel, vagy titkos mesterséggel ne saggattassék.

Mindeneknél bátorságosabbac a' közép dolgoc, és nem mindeneknél kevesebbé mennek elő azoc, mellyec kevesebbé nőnec.

Példát látsz az Helvetiusok Közönséges-társaságában, melly oly kevélység nélkül való, mint békeség szerető, határinak óltalmozója inkább, mint sem azok terjesztésének kivánója. Eddig-is nem annyira hegyeitől, mint az edgyező értelemnek módgyától környül-vétettetvén, az idegenek nagyra való vágyódását meg-fogta, midőn a' magáét meg-tartóztatta.

Az hatalom nem mindenkor éregbittetic, mikor kiterjeszthetic.

Némely Fejedelmek olvassák ezt talám, de nem hisik, kiknek minden gondgyok az, hogy a' majorokhoz majorokat, Mező-városokhoz Mező-városokat, Kerített-városokhoz Kerített-városokat, Tartományokhoz Tartományokat, hijában-való, s-rövid időn el-múló Bóldogságoknak halmára rakjanak.

Gondol-

Gondollyák-meg azok a' negédes Fejedelmek, hogy az az egyedûl uralkodó Felség mellyet ollyan égõ kivánsággal kivánnak, semmi nem egyéb, bizonyság s Bíró léven errûl à bõlts Maximilianus Bavariai Electror, hanem három sohajtás: *meg-nyerésnec, el-veszténec, meg-tartásnac* sohajtási. Es micsoda könnyebb à sohajtásnál? inkább mitsoda nehezebb? A' Monarchiának nehéz terhe alatt nyögnek à Királyok és Fejedelmek, és mindazonáltal nagyobra vágyódnak.

Sohajtanak a' Királyok a' máftul nyert becsûllet-nek terhe alatt, és még-is kivánnyák à nagyobb betsûletnek terhét. Es mivelhogy mindenkor nagyobra vágyódnak, azért mindenkor nyögnek, és soha sem pihennek-meg.

Továbbá hármak, à mellyek à Monarchiának terhét igen nehezítik, mert azt igen gyûlölségessé tésik. 1. A' szabadságnak mindennel vélle termett kivánsága. 2. Maga à Monarchiának hatalma, kire könnyen irigykednek mások. 3. A' Monarchiának rész-szerint megpróbált, rész szerint félelmes maga viseletlensége, maga alatta-valói és szomszédi iránt. *Herodotus* 3. *Köny.* irja.

Foglallyák-bé azért a' Királyok és Fejedelmek a' magok kevély kivánságokat, közép iránt való hatalomnak rostélyával, es inkább gondolkozzanak à mesterségnek erejével meg-tartandó, mint sem az had-viselésnek nyilaival ki-szélesitendõ Birodalomról.

LX. RESZ.

A' máſoc igazgatáſa, nem rekeſztetvén ki a' Fejedelemnec máſoktul való igazgattatáſa, illendő a' Fejedelemhez.

LEg-bátorságoſſabb igazgatáſa à Népnek, nem rekeſztetvén-ki à máſoktúl való igazgattatás-is, és leg-jobban igazgat az, eselekedő-képpen máſokat, à ki ſenvedőképpen igazgattatik-is máſoktúl. Ellenben à mint eſtelenúl, ugy bóldogtalanúl igazgatnak azok à Fejedelmek, a' kic az ő munkálódó igazgatasoktúl el rekeſztik az ő máſoktul való igazgattatáſokat; azért hogy à magánoſon uralkodó Felségnek lelkével tellyeſek lévén, ugy kivánnak uralkodni, hogy magok tanátcsa igazgatásával, máséval ſenkiével ne éllyenek.

Illyen vólt Siciliának Királlya Hieron, à kit nem más okért mondanak meg-ólettetnek, hanem hogy à jóra intőknek tanácsokat meg-vetné, à tanácsnak méltóságát lába alá tapodná, és à Törvényeket kiket akarna, kivánſága ſerint, meg-rontaná.

Azon véteckel vétkezett Julius Cſáſár, à ki nem csak à Polgári meſterſégben, hanem még Dictatori állapotyában-is, a' Tanácsnak tanátcsával ſoha nem élt. De meg-kell vala néki emlekezni, hogy Tarquinius Romai Kiraly azért vettetett-ki, hogy meg-vetette a' Tanácsnak méltóságát, és maga kényén s-akarattyán viſelt mindeneket.

Ebben,

Ebben a' Kőbálban útközött a' XI. Lajos Frantziai Király, à ki semmi dologrul a' Tanátcsal tanácsot nem tartott; de oştán maga kárával éşre térvén, a' maga fiat Caroluſt ugy kiványa tanittatni, hogy a' Deáki tudományban semmit többet meg ne tanulna, e' rövid mondáſon kivül: *A' ki nem tud ſzineskedni, nem tud uralkodni*, hogy igy a' ſzükségtül kénşerittetvén, ſzoknék máſok tanatcsával inkább mint sem magaéval böltselkedni, és dolgait viſelni.

Nem ſokat böltselkednec à kic tanácsot magoktul kérdnec. A' ki maga ád magánac tanácsot, maga bánnya-meg.

Igazán téşen intéſt a' bölcs Syrach Eccl. 32. Réşében, *Fiam tanács nélkül ſemmit ſe tselekedgy, és a' meg-lött dolog után meg nem bánod.* A' bölts Salamon-is Peld. 3. Réş. *Ne légy bölcs te magadnál.* Ugyan-is vakoskodunk a' magunk tetşeſi körül (a' mint Curtius 7. *Könyv.* mondgya) és *akarki is a' maga dolgaiban tompültabb, mint a' máséban; mert za varoſoc azoknac tanácsi, a' kic magoknac tanácsolnac.*

Igen jeleſen ſólván ehez a' dologhoz amaz Iſtenes Arany ſajú Sz. János kilentzedik beşédében a' Szent Pál ditseretirül. *Jóllehet* (azt mondgya) *felette bölts légy, és eleve el-lásd azokat mellyec ſzükségeſec, mindazáltal tsac ember vagy, és tanácsos nélkül ſzükölködöl: és gyakorta történic-meg, hogy a' bölts ne lássa-meg a' mi ſzükséges, az alacsonabb penig, és oſtobább, világoſſan és okoſſan ele-*

ſan eleve meg-láſſa azokat. Ama' bölts Mojſes a' ki annyi tsudákat cselekedett, nem vötte eſzében a' dolgot mellyet nagyobb réſzént az emberec meg-gondolnac, az ólpa penig oſtoba és paraſzt ember lévén, mindgyárt észre vette. Azért ſzükséges mindeneknec a' tanács, ha ſzintén Mojseshez haſonlitathatnac-is, mert vannac ſoc dolgoc, mellyeket a' nagy es hires emberec nem tudnac, mellyeket mindazáltal az alatson és el-vettetett emberec tudni ſzoktanac.

Azért ſem a' tanácsnak, ſem a' tanátsoſoknak ſzükſéges vóltok nem tagadtathatik.

El-veti ott úttyát a' munka, a' melynec útat nem mutat az okoſság.

A' jó tanács többet haſznál mint ſzáz kéz.

De hogy a' jó tanátsnak és tanácsoſoknak, a' roſzſaktul való meg-külömböztetésében ne tétovázzunk, egynéhány Regulák ſükségeſek:

1. Ne légyen a' tanács konty alól ſármozott.

Mi vólt utálatoſſabb régen mint aſſonynak ülni à Romai Tanátsban.

Az Aſszonyoknac hoſszú a' köntösöc, de rövid az elméjek.

2. Mint az ó és avas borok inkább haſználnak à természeti teſtnek, mint az újjak; ugy à koros Tanácsok többet haſználnak a' Közönséges-társaság Teſtének, mint ſem az iffiú Tanácsok. *A' vén bor egéſséges bor, a' vén ember haſznos Tanács.*

3. Az a'

3. Az a' leg-jobb tanács à kinek fel-találója, nem kûlömböz attúl à ki azt véghez-viſi.

Senki nem ád jobb tanácsot, mint a' ki azt maga meg-tselekedni kéſz. Livius.

4. Sok légyen à tanács, de nem ſokaké.

Sokat kéze, keveſsec Tanátcsa. IV. Lajos Csáſár Symboluma.

Minec kelleſséc lenni, arrul ſokackal beſzélgeſs; de mi tévő légy, igen kevéſſel, s-hiv embereckel, vagy penig magad magaddal. Vegetius.

5. Meg-ért tanács az, à melynek mellette van à félelem és à kéſedelem.

A' tanácsban tekenős béka, a' véghez-vitelben ſas légy.

Az hertelen tanácsnac kövétője a' bánkodás.

6. A' hol ſok à dolognak meg-fontoláſa, ott vagyon à leg-jobb tanácskozás.

Minden dolognak hármas meg-gondoláſsal kell meg-előztetni: *ha Szabad é? Illik é? Haſznos é?*

7. A' jó tanácsot a' jó tudomány és à jó lelki-iſméret ſzerzi.

Azok à jó tanácsok, à kiknek nincs több tudományok à javalláſra, mint lelki-iſméretek à jól javalláſra.

8. Addig bátorságoſok à tanácsok, à mig el-vannak titkolva.

Nintsenec jobb tanácsoc, mint a' mellyeket nem túd

addig á te ellenkeződ, mig véghez nem viszed. Vegetius.

Baleares nevű Spanyol Szigetekben régen az à szokás vólt, hogy valamennyiszer valami titkos dolgokrúl akartanak végezni à Tanács-béliek, à mezőre menjenek-ki, és ott vermet ásnának, mely felé fordittyák vala à fájokat, és egymás tetszését és tanátcsát, egymásnak ugy közlik vala: el-végezvén à tanácskozást, azon vermet földel bé-töltik vala, és a' több mezővel egyenessé tésik vala. Tudniillik azzal jelentvén, hogy à tanácsokat halgatással kellene el-temetni.

9. Szintén olly rosz à gonosz tanácson meg-nyugodni, mint à jót bé nem venni.

E' mondásnak igasságát nagy magok gonoszszával tapasztalták két Lusitaniai Almejda nevű Urak, Ferencz és Lőrincz, amaz Atya, ez annak Fia.

Ferencz Indiának viselt dolgai dicsőségével hires gondviselő Birája, haza hivattatván a' Lusitaniai Királytúl, midőn à jó reménségnek hegyétúl à mint hijják, már nem messze vólna, el-végezte hogy itatásra meg-szállyon. Edgy à Lusitanusok közzűl oda közel lévő Mezővárosban, melly négy ezer lépésnél tovább nem vólt, bé-ment. Ezt à Város-béliek jól tartván el-bocsátották, es barátságnak jeléül edgy nagy kossal meg-ajándékozták. Ezen embert Almejda más tizenkét társaival à Városban viszsza-küldi, hogy

venné-

vennénék juhokat és ökröket. Ezeket à Lakosok vendégségben hivták, és ajándékockal à minémüeket az à föld hoz, tisztelvén öket, à meg-vött marháckal elbocsátták. Az úton találnak elö edgy embert kosokkal, hog' azokat más ajándékokért el-cserélné. Itt edgy a' Lusitanusok közzül mond: Ezt erövel vigyük-el Almeidához, hogy midön köntössel fel-ékesittetvén az övéihez viszsza-tér, azokat hozzánk sorossabb barátsággal kösse. Erre hogy reá-ütnének, nagy kiáltást tött. A' Város-béliek gyorsan öket meg-elözik, az embert a' Lusitanusok kezekbül ki-tekerik, öket kö darabockal és köveckel gonoßúl büntetik, és nyájoktúl meg-fosztyák. Ezek viszsza-térvén, hogy à dolog az ö ravasságoknak ne gondoltatnék, sockal külömben mint sem a' dolog vólt Almeidának megbeszéllik, annyira is vitték à dolgot az ö gonosz javallásockal, hogy Almeida az ö gonosz tanácsoknak engedvén, el végezné hogy arra à Nemzetségre haddal menne. Annakokáért éjfelkor száz Vitézekkel kimenvén, hajnal elött a' Városban érkezik. A' Város-béliek mind egyre nagy fel-szóval segitséget kiáltanak, ößvefutnak igen sokan, nyers bürböl tsinált sákockal, mellyekben sok köveket gyüjtöttek vala, hogy à Lusitanusokat à kic már prædával meg-tértek vala, el-nyomnák. Viselnek vala kezekben azon kivül meg-

ſzámlálhatatlan dárdákat nem hoſzſzakat, mellyekre elől három tenyérni hoſzſzu horog formán hajtott hegyes vas vólt tsinálva. Es minthogy felettébb gyorſak volnának el-hajitván à kőveket és dárdákat, könnyen viſzſza-ſzaladhatnak vala, és iſmét azon gyorſasággal à Luſitanuſokra üthetnek vala, a' kiket à nap melege el-ſütött, és à lankatság meg-emésztett vala, annyira hogy mélyen halván-bé lábok à nagy fövenyben, még talpokon-is alig álhatnának. Almeidának torka dárdával által-verettetvén el-eſett, térdre álván, s-kezeit fel-emelvén, és az-égre nézvén, az adakozáſſal, jámborsággal, és halhatatlanságot érdemlő viſelt dolgokkal tsudálatos férfi. Csudálkozáſra s-ſiralomra méltó dolog illyen férfinak, à kinek a' Granatumi hadban ollyan hires tselekedeti voltanak, à ki Indiában nagy Seregeket meg-győzött, a' ki az Ægyiptumi Királynak kincsét el-prædalta, a' ki ſok Királyoknak ſzájokban zabolát vetett, az övéinek vakmerő javalláſoktúl és bátorságoktúl ennyire vitetni, és kevés, mezitelen, fegyveretlen emberektúl, kik à vadaknak kegyetlenségektúl nem meſſze vannak meg ölettetni, és az ő láboktúl meg-tapodtatni. Azon hartzon à Luſitanuſok közzúl ölettettenek-meg hatvan őten, kic között vóltak Hadi-vezérek tizen edgyen, à kik igen nagy dolgokban az ő vitézſégeket meg-mutatták vala. Azt tartották felöllök, minthogy ſerentsés elő-menetelekben magokat negédeſſen viſelték,

és az

és à győzedelemmel igen kegyetlenűl éltenek, hogy azt a' bűntetést, Istennek igaz ítéletibűl fenyvedték légyen. *Osorius 6. Könyv. az Emmanuel dolgainak.*

Ferenczнek fia Lőrincz, à jó tanácsnak bé nem vételéért mint az Attya-is à rosznak való engedésért bűntetést szenyvedett. Ő nagy győzedelemmel hires lévén, elvégre à Chaulai révnél az Ægyiptomi Præfect' Campsor hajója ellen csatázván nyillal által-lőtetett. A' kik mellette vóltanak, midőn kérnék hogy mivel ellenkező háborúja volna à tengernek, melly miatt közel sem vitethetnék az ellenség hajóihoz, térne viszsza. Melly tanácsot ő ifjúi bátorságtúl indittatván, nem akart meg-fogadni, és más nyillal-is meg-sebesítetvén, mindazaltal à viadaltúl meg nem szűnt, mig az ellenségnek őt nagy hajóit el nem nyerte, à többit el űzte. Az Hajós-mesterek midőn őtet látnák hogy sebes; és à Vitézinek nagyobb részét hogy à sebektűl meg-akadályoztattanak, kérik vala őtet, hogy az ellenségnek, szélyel-verettetett hajóival ne útközнek-meg, hanem azokat s-a' többit-is távolyrúl álgyúckal annyira szaggatná-meg, miglen mind elnyomná; azon tanácsot Lőrintz meg-utálta, midőn azt mondaná, hogy az ellenségnek hajói nagyok, és minden-féle jósággal el-vólnának készítve, és hogy jobb volna azoknak mind el-fogattatni, mint sem el-merittetni. Következő nap midőn az ellenségnek hajói magok erejét össve-szedték vólna, à Lusitanusok éjfél után titkon meg-

ereſztik vitorlájokat, az ellenség ûzi ôket, és à Tartomány-béli Gondviſelônek hajóját, melly à Sereget maga elôtt hajtya vala, ki-lôtt nyilackal meg-akadályoztattya, és azt magát ſok hajók környûl-véſik. A' melly, nagyobb ſzerû álgyúnak golyóbiſsától meg-lyukaſztatván, az hajó-fenékre ſok víz ſallott, melynek terhétûl megnehezedvén, kormánnyal ſemmiképpen nem igazgattathatott. Meg-intették Lôrinczet az ôvéi, hogy az el-ſaladáſra kéſzített könnyû ſerû hajóban ugranék, hogy igy az ôvéihez ſaladhatna. Melly haſznos tanácstúl ô igen meg-bántódván, nem tartotta ditséretes dolognak, azt à veſzedelmet el-távoztatni, melyben az ô edgyût hadakozó társait el-hagyná. Vóltanak ackor az hajóban hetven meg-ſebeſsittetett emberek, és csak harminczan egéſségeſek. Az ellenség midôn látná mitsoda bátorsággal kôſsítenék magokat à Luſitanuſok, az ellenek álláſra, csak távolyrúl viſelik vala dolgokat, gyakorta-való álgyúk lövéſivel mindeneket bé-tôltvén: A' mind biztató, s-mind ezeket ſzemlélô Lôrincz jelen vala, minden dologban ott forog vala, és à jó Elôl-járónak tiſztit el-kôveti vala. Végezetre midôn czombja az golyóbiſnak ûtésétûl el-ſakadozott volna; magát ſzékben az árbotz-fához helyheztetni parancsolta, és onnét hatalmas erôvel parantsolván, az ôvéit inti vala, hogy magok jóságát cselekedeteckel mutatnák-meg. Mindôn ezeket fel-ſóval igy mondaná, más mellyére bocsátott golyóbis, az alatt ôtet meg-ölé.

LXI. RESZ.

A' ſzenyvedő igazgatás a' tselekedőt ki nem rekeſztvén, javaltatik a' Fejedelemnek.

AZoknak à Fejedelmeknek igazgatáſok ſenyvedő ki nem rekeſztetvén à cselekedő, à kic igazgatnak és igazgattatnak: Azoknak penig ſenyvedő, kirekeſztetvén à cselekedő, kic az igazgatásban avvagy tudatlanok, avvagy meg-unatkoztak lévén, nem igazgatnak ők másokat, de ők igazgattatnak másoktúl, és minden dolgokat az ő vicéjék által viſelnek, és igy az ő vicéjekben és ſolgájokban hiresednek és gazdagodnak.

Akarni, mindent cselekedni, máſok kezeivel, gondotviſelni máſok gondviſelésével, hallani máſok fülével, reſt és à Közönséges-társaságot el-vesztő Fejedelemnek jele.

Szegény Orſág az, az hol à Fejedelemnek ezek a' ſzavai hallatnak: *Láſsátoc hogy mindenec igazán igazíttaſſanac. Cselekedgyetec ugy mentúl jobnac tetſzic tinektec. Ezek ti reátoc bízattattanac.*

Ez illyen Fejedelmek haſonlók edgy Pap-Urhoz, a' ki minden dolgait vicéje által vitte véghez, a' ki felől edgy Valaki illyen játékot ſzerzett:

Az éjjeli órákra vicéd által kelſz-fel. Nappali óráidat vicéd által énekled-el. A' tiéidnek lelkeket vicéd által le-

tal legelteted. A' lelkeket kőteleibűl vicéd által óldod-meg. A' menyországot-is vicéd által látod-meg.

Igen jól igazgat az à Fejedelem, à ki *igazgat* és *igazgattatic: igazgat* parancsolattal, *igazgattatic* tanátcsal.

Igazgatni és *nem igazgattatni* à maga el-hitségnek: *igazgattatni* és *nem igazgatni* erőtlenségnek: *igazgatni* és *igazgattatni*, à tőkelletes jóságos-tselekedetnek munkája. Ezt à kettőt annakokáért az eszes és bátor szivű Fejedelem ugy egyben-foglallya, hogy edgyiket à másiktúl, káros el-válással el-választani ne engedgye.

A' melly dologban ditséretessen viselte magát Báthori István Lengyel-ország Királya. Ki midőn az ővéitűl meg-utáltatott volna, illyen zabolához nem szokván, à minémű bátor szivű vala, nemessi módon meg-izente az ő Királyi-bottyának betsűllésétűl meg-unatkosztáknak, hogy ő szabadságban szűletett ember vólt, minekelőtte Lengyel-országban jőtt vólna-is, sem ruházat, sem élés nélkűl szűkős nem volt, ő tűllők hivattatott, kérve jőtt-el, és hogy az ő kezeckel tétetett à Corona fejében, azért ő nem tettetes és irott Királlya Lengyel-országnak, hanem igaz és valóságos: ugymint à ki mind uralkodhatik, s'akar-is uralkodni, ki-is őket mint uralkodásnak tanítómesterit, el nem szenyvedi.

LXII. R.

LXII. RESZ.

Az első Fejedelemnek szolgai, okossan tartatnak-meg a' következendő Fejedelemtől.

HA az első Fejedelemnek Tanácsosi és szolgai, okosággal, hűséggel, és erkölcsöknek egészségével tekintetesek, nem okossan vetetnek-ki à következendő Fejedelemtől: azért mert a' dolog viseléshez azoc már hozzá szoktac, és az első igazgatásban-is tudósabbac, mint sem à kic ackori időben tétettettek Tisztecké. *Ne hadd el a' te régi barátodat, mert az új nem lészen ollyan. Ecclesiast.* 19.

XI. Lajos Frantzia-országnac Királlya, hogy az Attyától maradt Tanátsinac nem igen hinne, és azonok hasznos intéseknec és tanátsoknac nem engedne, annyira jutott, hogy közel volna a' veszedelemhez, s a' Királyi Coronánac el-vesztéséhez: támadván ez okon szörnyű had, melly *közönséges jónak* neveztetic vala. Az honnan Lajos maga veszedelmével tanúlván, halála előtt Carolus fiát a' régi Tanácsinac el-változtatásokrúl nagy Oratióval el-intette.

LXIII. RESZ.

A Fejedelmeknec szükség az alkalmatlan Tanácsosokat és el-fordult Birákat ki vetni.

MIvel hasznossabb, tisztre nem emelni azokat, a' kic következendő hogy vétkezzenek, mint sem

minek-

minekutánna azok vétkeztenek őket tiſztektűl meg foſztani; à Fejedelem okoſságahoz illik, à Tiſzteknek (kivált a' Tanácsosoknak) választása előtt, elméjének jól vezérlésébűl, meg-ért ésſel, az alkalmatoſokat az alkalmatlanoktúl meg-válaſztani.

Továbba az alkalmatlan Tanácsok közzé méltán ſámláltatnak elsőben azok, à kik magoknak roſs tanácsot adnak. Mert a' ki maga tulajdonához roſſúl lát, ſoha az jól nem tanácsol a' mas dolgában.

Viſſontag à Tanács-béli állapotról némely Politicuſoknak itéleti ſerint (jól-é vagy roſſúl?) el-tiltatnak az idegenek, négy okokert: 1. Mert az illyenek ſokták megzavarni à Közönséges-társaságnak állapottyát. 2. Mert ők ritkán az egéſs Közönséges társaságnak erkőltsében és ſokasában tudóſsak. 3. Mert jóllehet gyakran tudóſſak, de gyakran mintsen hűségek és igaz indúlattyok: és többire a' magok haſznára, és à Fejedelem kivánságára látſz tőllők valamit elő-hozatni. 4. Mert à dologgal próbáltatott-meg, hogy az idegentúl való tanácsok többire ſzerencsétlenek. Igy értenek ugyan ők, de nem felettébb okoſſan azért, hogy az ő kemény értelmeket ſemmi kikötéſſel nem lágyittyák.

Harmadik rend azoké, kiknek igyekezetek, minthogy valami gonoſsággal meg-vagyon morskoltatva, meg-is mindazonáltal azt ollyan meſterséggel el-fedezik, hogy à leg-ſemeſſebb Fejedelmek-is azt alig vegyék eſſekben.

ben. És bizonyára a' Közönséges-társaságnak nem kitsíny gonoszszának kút feje, hogy à Fejedelmek à tanátsokra ugy reá nem vigyáznak és halgatnak, hogy mitsoda czélra czéloznak mindeneknek kivánsága és voxa. Mert gyakran azok az ő tanácskozásokban nem à közönséget (à melyre à Fejedelem igyekezik, és az igasság javall) hanem à magok tulajdon haßnát keresik.

Szegény annak a' Fejedelemnek állapottya, a' ki tulajdon itéletitül meg-fosztatott, külömbözö értelmü Tanácsosinak meg nem edgyezö tanácsoktúl ide-s-tova vonattatott, edgyiknek is hüségét és titkos végeit, mellyek kegyelmeséggel, gyülölséggel, maga nagyzással, fösvénységgel veßtegettettek meg, meg-külömböztetni, s-által látni nem tudgya. Ezt à jó tanácsoknak pestisét, még à leg-okassab Fejedelmek-is, eléggé meg nem zabolázhatták.

Peldáckal à dolog meg-világosodik. XI. Lajos Frantziai Kiralynak, à Burgundiai Fejedelem Carolus ellen javallya vala az hadakozást Comes S. Pauli, igen tettetes erösségeckel ugyan, de à Tanács-adónak inkább, mint sem à Kiralynak haßnossabbackal. Kinek à békeséges állapotban kevés tekinteti vala, az hadban penig nagy hatalma, mint kinek 400. fegyveres vasas Vitézeknek sólgya, és eßtendö forgása alatt harmincz ezer Frantziák fizetése leszsz vala.

Olasz-országban à Tarus mellett meg-lőtt harcz után, à Frantzia Királynak Carolnak gyűlésében kérdettetik vala: Békeség-é vagy Had tetszenek? Es jóllehet à Frantziák ízerencséjével ellenkező minden dolgok Békeséget javallanának, Trivultius mindazaltal és à Ferrariai Fejedelem az Hadat válaßták. Ama' Sfortia Lajoshoz való gyűlölségétűl. Ez à Velentzésektűl el foglalt javainak vísza-nyerésének reménségétűl izgattatván.

Ambr'György Cardinál XII. Lajosnak à Frácziai Királynak fegyverét, melly az VI. Alexáder Pápának és Borgia Császárnak veßedelmére készíttetett vala, az ő tanácsival el-távoztatta, hogy már magános jó-akarattal kötelezze magához à Papát, és az Ecclesiai rendet meg-óltalmazó jóakarattyának híre által, ßerezhessen magának à Pápaság méltóságára való útat. *Gvic. Hist. 5 Könyv.*

A' Belgák támadásának kezdeti között, midőn a' Spanyol Udvarnál à Batavusok vißßa-hozatásának módgyárul, à kic a' Spanyol Királytúl el-ßakadtanak vala, a' Király előtt vißßalkodnának, à Fő-fő Rendek két külömbőző értelemre hasadnak vala. Rodericus Ferianak Hertzege, és Bernhardus Freneda Békeséget, az Albanus Hertzeg, és Granvellanus Cardinal Hadat tanácsolnák vala. De mindnyájan arra tzéloznak vala, hogy ki ki à maga Birodalmát (ki-rekeßtvén az ellenkező felt) meg-tarthassa. Ugyan-is az Udvarban uralkodó Ferrai Hertzegnek tanátcsa Békeséget javall vala, hogy valamiképpen

képpen ha à Békeſség Haddal meg-zavarodnék, à dolgoknak igazgatàſa ne fordulna maſon meg, à ki az hadi dolgokhoz jobban ért, és igy az ő hatalma à melly csak à Békeſséghez támaſzkodik vala, vagy tellyeſséggel el ne veſſne, vagy nagy réſzént meg ne csonkúlna. Haſonlókat gondol vala, az Udvari dolgokat jól meg-tanúlt, és csendes elméjű ferfiú à Freneda. Az Albanus-Hertzeg penig Fegyvert kiván vala, mint ki nyughatatlan elméjű ember lévén, tudgya vala bizonyoſſan, hogy az hadi tellyes hatalom az ő keze alá bocsáttatnék.

Eddig az alkalmatlan Tanácsokrúl. A mi az elfordúlt elméjű Birákat illeti, bizonyára ſzükséges s-haſznos dolog à Közönséges-társaságnak azokat vagy ſoha Törvény-ſzékben bé nem ültetni, avvagy ha egyſzer bé-ültettek, mentúl hamarébb le-vetni.

Ugyan-is meg-veſztegettetvén az Igaſság, à megveſztegettetett és máſokat meg-veſztegető Birák által valamelly Orſzágban, ſzükség minden bóldogságnak ebben meg-veſztegettetni. Mert mivel az Igaſság az Orſzágoknak és Birodalmoknak fundamentoma: ha ez az el-fordult elméjű Bíráknak tsalárdságok és hamiſságok által el-romol, kérlek micsoda Támaſzon áll-meg à romláſra hanyatlott Közönséges-társaságnak bóldogsága.

El-fordultak penig azok a' Birák, kiknek holott

az ajándékok el-fogására száz kezek vagyon, mind-azonáltal csak edgy à fülök az hallásra.

A' ki meg nem halgatván az edgyik felt valamit állit, ámbár igazat állitott légyen, mindazonáltal maga nem igaz.

El fordult elméjű Birák azok, à kic az embernek életérül s-halálárúl igen sietö s-hebehurgya értelemmel voxot mondanak. A' kic ellen à parantsolatot-ki-adó Csáfár azt szokta vólt mondani, az embernek életérül s-lelkérül, melly az Istenségnek valami részetskéje, à ki voxot akar mondani, sokaig sokat-is-kell várni, és mint hogy meg-változhatatlan dolog, nem kell a' körül semmit hertelen igyekezettel tselekedni.

Soha nem kell azt késönek itélni, a' melly minden dolognak vége.

Dicsérendö ebben a' Mauritius Imperator, a' ki valamelly embernek meg-ölésében igen késedelmes vólt. Hogy tudniillik à vétkeket, azokat való meg-bánással inkáb, mint sem büntetéssel meg-gyógyúlni állittya vala.

Esztelen Bíráknak itéltetnek azok, à kic vagy à Felperesnek, vagy az Alperesnek annál többet kedveznek, mint sem ügyöknek igasága engedné.

A' Felperesnek a' pernek kezdetiben, az Alperesnek a' végén, mind kettönek a' közepin kell engedni.

Viszsza-fordúlt elméjű Birák vegezetre azok, kic

midön

midőn magokat à jónak és igaznak ſzerelmétűl el-fordittyák, az igaſságot magát fordittyák-el. Ezek hallyak (es ijjedgyenek-meg) *a' Bőltseſſégnek 6. Réſzben* ama' fenyegetődző ſzavait: *Hallyatok meg Királlyok és ércsétek-meg: tanullyátok meg a' föld határinik Biráji: figyelmezzetek ide a' kic nagy ſokaſág gal birtok, és tetſzetek ti magatoknak a' Nemzetségeknec ſokaſágában! mivel adatott tinéktek az Urtól hatalom, és erő a' Magaſſágoſtúl, a' ki meg-kérdezi a' ti munkátokat, és gondolatotokat fel-nyomozza; mivel midőn az ő Orſzágának ſzolgai volnátok, igazán nem iteltetek, nem is óltalmazzátok-meg az igaſſágnak Törvényét, nem-is jártok az Iſten akarattya ſzerint. Rettenetesſen és hamar meg jelenik tinéktek, mivel kemény itéletek léſzen azoknac kic illy Elől-járók. Az alatsonnak ugyan is könyörületeſſég engedtetik, az hatalmoſſak penig hatalmoſſan ſzenyvedik a' kinokat.*

LXIV. RESZ.

Nagy okoſſág ha a' Fejedelemnek a' tiſzteknek oſztásában nagyobb gondgya vagyon az Haza fiaira, mint ſem az Idegenekre.

JOllehet à Nemzetségeſſęgnek lelke, à melly tudniillik ditséri vagy gyalazza à Nemzetséget nem igaz okbúl, à Fejedelmi emberben ſoha ditséretes nem vólt, (mivel à jó embernek, mint à jó bornak-is nem ſzűkség viſgalni

gálni eredetit, és a' Felséges Chriſtina Sveciai Királyné Aſſzonynak értelme ſzerint, csak két Nemzetség légyen e' Világon, edgyik à jóké, máſik à gonoſzoké) okoſſan állittyák mindazáltal à külsö dolgokat forgató Politicuſok, hogy midön à tiſztek oſztásárul vagyon a' dolog, a' Fejedelem, az Idegeneket ne tegye eleiben az Haza fiainak; mert ſemmi nintsen ennél à rendeletlenségnél hatalmaſſabb az irigységre, à Városi társaságbélieknek boſſzonkodására, és à partütésnek veſzedelmére: à mint a' fellyebb való ſzáz eſztendöben történt Caſtella-országban V. Carolus alatt, à ki hátra hagyván az Haza fiait, a' jövevényeket emeli vala fel abban az Orſzagban. Ugyanis azt tartyák az honn-ſzülettek, hogy a' nékiek boſſzúságokra vagyon, ha Idegenektül kell nékiek halgatni, és ha azok között oſztatnak-fel a' kivalképpen-való tiſztek. Mitsoda is ez egyéb? hanem azt mutatni, hogy a' magok Orſzaga ſzükös à tiſzt-viſeléſre érdemes emberektül?

Nékem tetſzik okos itileti Perezius Antalnak; a' ki à *közönséges jusban* errül az dologrúl igy ſzóll: Ha az Orſzágnak fundamentomos Törvényi az Idegeneket meg-vetik, meg-kell tartani azt, és meg-kell abban állani. Ha penig arról ſemmit nem végeznek, nha elö kell azokat venni, a' kikben kiváltképpen-való jóságos-tselekedet és okoſság vagyon; de azt módgyával, hogy végtere valamiképpen az Orſzág Idegenek hatalma alá ne eſſék. Mindazonáltal ezeknek eleikben kell tétetni az

Haza

Haza fiainak, mert à rendes szeretet magán kezdetik. Kemény és kegyetlenséghez közelitő dolog vólna, száraz lévén a' magad mezeje, mások haßnára a' te örökségedről származtatni el a' vizet. *A' mint szóll Claudius Császár 6. Könyv. a' szolgákrúl.* Eddig Perezius.

LXV. RESZ.

Nem hasznos dolog hogy a' Fejedelem a' Közönséges társaságnak Tiszteit, kivált a' Törvény szolgáltatókat, el-adgya.

VEszedelmessek a' Tißteknek kivált a' Törvényt szolgáltató Tißteknek kalmárkodása, mert félő hogy à ki a' sententia mondásra hatalmát pénzen vött, magát a' sententiát ne adgya-el.

Külömbözö képpen ért Gallia, à melyben à Tißteckel való kalmárkodásbúl 20. eßtendök el forgása alatt, à Király Tárházában 46. millio Coronás arany vitetett-bé. Melly vásárlaßt rendesnek tartának a' Galluſok, à Velentzések peldájával, kic midön à XII. Lajos Frantziai Király ellen való hadra 5. millio aranyat el-költöttek vólna, hogy à meg-ürült Tárházat ismét meg-töltenék, à közönséges nagy tiszteket el-adták: az honnan 90. milliokat (ha igazat ir s-beßél à Galliai zendebonákat le-iró) szerzettenek magoknak.

LXVI. RESZ.

A' tselekedendő dolgokrúl való tanátskozásokat a' Fejedelmeknec el kell rejteni, és nem kell idő s-nap előtt ki-hirdetni.

A' valamire való dolgok felől való tanácskozásokat mind addig el-kell titkolni, valamig à dolog vagy véghez nem ment, vagy addig nem vitetett, hogy oßtan meg ne gátoltathaßék. Mert egyéb-iránt ßokan, vagy az haßnos dolognak ßerelmétúl és reménségétúl édeßitetvén, vagy az haßzontalan dolognak félelmétúl megijjeßtetvén, vagy irigységtúl s-ellenkezéßtúl fel-indittatván, az igyekezeteknek ellene-állanak; ßőt à tanácsnak egéßz erejet, annak ßerzője ellen fordíttyák.

Valamint à főld alatt való ál-lyukak az hadakozásban ha elő-mehetnek, nagy haßnot tésznek; de fel-fedettetvén a' magok ßerzőinek sokat ártanak. Igy a' Fejedelmeknek a' Kőßég közzé ki-terjedt, és titkokkal a' mint illik el nem rejtett tanácskozáßi, az ellenséget tanittyák, és azoknak haßználnak inkább, mint sem magoknak azon tanácsoknak ßerzőinek.

A' Velentzei Közönséges-társaságnak minden ditséretes rend-tartáßi között, mellyeckel az eddig a' Fő-fő rendektúl igazgatandó Birodalomnak ritka peldájával él és virágzik, semmit egyebet tsudálatoßabbat nem mond Boccalinus, minthogy a' kivaltképpen-való dolgokat a' Polgári rendbúl álló Tanácsnak (a' melly harmad-fél ßaz Nemeß-

Nemeſségnél többül áll) tanácskozására és el-végezésére bizta; és hogy mind ezekben igen nagy és à feledékenységhez haſonló igaz hűséggel öſſve-köttetett halgatáſt tapaſztalt légyen.

LXVII. RESZ.

Nem haſznos hogy a' Gyülésben a' Fejedelem a' maga értelmét hamar ki-jelentse.

MIdőn valamelly dolog, tanácskozáſra elő-vétetik, nem haſznos hogy à mit à dolog felől à Fejedelem ért, meg-jelentse mind addig, mig à Tanács Urak közzül ki ki à maga értelmét meg nem jelenti, *hogy valamiképpen a' meg-egyezésre ne kéntelenitteſſenec*, (Tacitus 4. Annal. mondgya) és hogy a' ſzóllásban való ſzabadság melly lelke à tanácsnak, tőllők el ne vétetſék. *Halgatni penig* (azt mondgya Polybius 9. Könyv.) *nem tsac nyelvvel ſzükség, hanem elméyel inkább. Ugyan-is ſokan beſzéddel titkolván csak el, tekinteſeckel és ábrázattyockal jelentettéc-meg titkos végezéſeket. Azért mert az ábrázat és az homloc a' leleknec ajtaja, melly meg jelenti az igen méllyen el-rejtett és el-titkolt akaratot.* Cicero de petit. Conſul.

Tyberius Csáſár azt ſokta vólt mondani à mint irva hadta Dio Caſsius 57. Könyv. Nem ſzükség ſenkinek tudni à Fejedelem elméjét, és ha azt meg-értik

nagy gonoszoknak-lesz oka, kiváltképpen ha à Gyülesben nehez dologrúl vagyon végezés. Az honnan Polybius à Philippusnak Macedoniabéliek Királyának viselt dolgainak elő-beszéllésében à 4. Könyv. dítséret gyanánt azt mondgya: *A' Király a' maga értelmét mindenec után mondotta meg.*

LXVIII. RESZ.

Az Országbéli titkokat nem kell á Fejedelemnec ki-hirésiteni.

MInden Birodalmoknak vannak magános fundamentomi kikhez támaszkodgyanak, és ugyan azokhoz alkalmaztatott Törvények és Regulák, mellyeknek meg-tartásában az egész Közönséges-társaságnak meg-maradása áll. És ezek hivattatnak az Ország-béli állapotnak titkainak: mellyeket hogy senki ne tudgyon, illik; hanem à Fejedelmek, és azok à kic à titkos tanácsnak részei.

Illyen Birodalom igazgatásárúl való titkot adott ki Carolus V. Császár az ő fiának II. Philepnek, és az III. Philepnek.

Azt irja Plutarchus, Cleomenes Spartanus felől annak életében, hogy mivel az Ægyiptom Országának titkait meg-tanúlta; ugyan azon Országban a' Király szolgainak parantsolattyokbúl meg-ölettetett.

A' Velenczéseknél nintsen semmi nagyobb vétek, mint à

mint à Tanáts-béli férfiackal felettébb-való társalkodás, à kiknek túdtára vagyon az Ország állapottyának titka. Mert nem hadgyák ők (és bizony igén bőlcs tanácsbúl) à kivűl valóknak à Közönséges-társaságnak titkait ki-tanúlni. Inkább akarnak lenni paraſztok, embertelenek, másoknak meg-utálóji, mint sem hogy a' Közönséges-társaságnak titkai ki-hirdetődgyenek.

LXIX. RESZ.

Hogy à Birodalomnac meg-oſztását a' Fejedelem el kerűlye.

AZ okos Királyok és Fejedelmek, többire à kűlső társaság-béli számvetési mesterségnek nemeit, (kiváltképpen az *Additiót* és à *Multiplicatiót*) mind könnyen meg-tanúllyák, s-mind örömeſt gyakorollyák, à Birodalomnak és Hatalomnak *diviſiojáu*, meg-oſztáſán kivűl.

1501. eſztendőben Ferdinándus Spanyol-országnak, és Lajos Frantziának Királlya, Neapolisi Birodalom meg-oſztásárúl végeztenek. De à dolog à végezés (vagy igazábban mondom a' fineskedés) között meg-állott. Mert az uralkodáſnak társaságot nem ſzenyvedhető kivánsága, Spanyol mesterséggel a' Galluſt az Országábúl ki-űzte, és à Conſalvus tanátcsa erősitvén à Ferdinánd Király tanácsit, a' ſzép nevezetes Ország, Galliának nagy sebével Spanyol-ország-

hoz szakadott. Ez az à Consalvus, a' ki az ő Királyának szerzett 200. Kerített-városok és 70. Mező-városok által ezt à vezeték nevet, *Magnus* az az *Nagy érdemlette.* Ki mindazáltal ellenkező feleinek irigységétül bántatván, végezetre maga házánál à bánatnak nagyságától meg-emésztetett.

LXX. RESZ.

Az orvosi mesterségrül mellyel a' túdós Fejedelmec a' Közönséges-társaság nyavalyáinac orvosságot nyújtanac.

A' fel-ingerelteteti Kősségnek ugy kell orvosoltatni a' Fejedelemtül, à mint a' földi tarka póktül meg-marattatott embernek.

Ezt à javalláſt következendő szavaival meg-világositya Danæus, a' külső társaságrül való rövid mondásiban: Az (ugymond) à ki meg-maratik à földi tarka póktül (kinek fúrása nem láthattatik-meg) ugy fekszik à földön, mint egy meg-hólt test, ugy mutatván orczáját és ábrázattyát, mintha à tűztül tüzesült vólna meg. A' szemmel-látott dolog tanította meg, hogy azt à nyavalyát semmiképpen el nem vehetni, hanem à dudás musikájával. Ez elő-hivattatván, à sippal énekelni kezdvén, szorgalmatossan reá vigyáz, mitsoda mozgáſt tejendő testével, à meg sértetett ember. Ha láttya hogy a' test nem mozdúl,

meg-

meg-változtáttya à nótát, majd más s-meg más és külömbözö nótakat fú, nem-is nyugßik-meg énekelni külömb külömb módon, valamig nem láttya hogy à beteg valami érzéſt vött, mozgatván laſsan laſsan keze és lába ujjainak végeit: az honnan à dudás gondollya azon nótát lenni alkalmatoſnak annak à nyavalyának el-űzésére. Erőſsen kezdi azért fúni azon nótát, és ſemmit-is benne el nem változtat. Ezen muſikától fel-indíttatván a' beteg, lehelni kezd, és mint-ha valami erőſs kötelecket ßaggatna-el, kezdi lábait erőſſen és kegyetlen képpen mozgatni, ugy ßárait, karjait, kezeit, és az egéß teſtét. Majd nagy zuhajjál az ágybúl ki-ugordván, és mint-ha ördögöckel vólna teſte meg-rakva, égéſz nap kezd tánczolni, lévén mellette a' kic a' tánczot ſegitsék mindennap, à kic nem ßúnnek-meg, hanem ezen dolgot gyakorollyák, valamig a' beteg ez által à mozgás által à mérget meg-emészti, és magát érzi à nyavalyától meg-ſzabadúltnak lenni.

Ezen módon à jól tévő Kgls Fejedelem és az okos külső társaság-béli ember, igyekezzék találni alkalmatos nótát és egéſséges gondviſeléſt, azoknak à nagy nyavalyáknak el-távoztatására, mellyeckel à Közönſéges-társaság tuſakodik; egyeb-aránt ha tűzzel és vaſſal akarja el-törölni à gonoßt, mellyet egyéb-aránt gyenge eſzközöckel kellene gyógyitani, nem veſzi-el nyava-

nyavalyáját à Kőzőnséges társaságnak, hanem à maga gonoszszával azt meg-szaporíttya. *Eddig Danaus.*

LXXI. RESZ.

A' Fejedelemnek az ő alatta-valóinak elméjekhez való okos maga alkalmasztatása ditséretes.

AZ a' Fejedelem él à maga igazgatásában elméjével, a' ki magát az alatta-valóknak elméjekhez tudgya alkalmaztatni.

Mert ezt meg-tartya maga az Isten-is e' Világnak igazgatásaban, à mint meg-jedzi *Lipsius 2. Kőnyv. az Alhatatosságrúl a' 9. Részben*; az hol azt mondgya: *Látod az Hetruscusoc fen-látó nyughatatlan és serény elméjeket, azokat Isten Fejedelemmel zabolázza-meg. Látod az Helvetiusok tsendés és szelid elméjeket, Isten nékiec szabadságot engedett. A' Velenczéseknek kőzép szerű elméjeket, azért adott Isten nékiek kőzép szerint való igazgatás formáját, ugymint a' Fő-fő rendektűl igazgatandó Birodálmot.*

Továbbá à Fejedelem gondollya és mint-edgy magass helyrűl ßemléllye meg, az alatta valóknak elmejeket, mellyek nagyobbak, mellyek kissebbek, mellyek nagyra ßűlettek, mellyek alatsonok és restek. A' nagyra ßűletteket beßéd altal, az alatsonokat és resteket veres által; amazokat intéssel, ezeket fenyegetéssel kell igazgatni.

Az ala-

Az alatson elmék és a' közép-sorúck könnyen igazgattatnak, különben à nagy és fen való elmék.

A' nagy elmék hasonlók à nagy hajókhoz, mellyek mint hogy nagyok könnyen el merülnek, hanemha kormánnyal igazgattatnak. Azért à Fejedelem okossan éllyen azoknak à solgáknak solgálattyokkal, a' kic nagy elmével, de nem nagy jóságos-cselekedettel vannak fel-ruházva.

LXXII. RESZ.

Az Atyafiac között lévő barátságnac fen-tartása javaltatik a' Fejedelemnek.

A' jó Fejedelmek az Atyafiackal való barátságokat nagy szorgalmatossan igyekeznek meg tartani, sérelem nélkül. Ha penig valami szerentsétlen történetbül (à mint hogy semmi nincs az emberek dolgaiban állandó) meg-sértetik, annak edgyüvé való békéltetésérül és meg újjításárúl igen sorgalmatossak. Mert valamiképpen à jól meg-edgyeztetett nedvességekbül à testnek jó egésége, ugy az Atyafiaknak barátságokbúl à Birodalmi-páltzának nagy bátorsága származik.

Innen Jakab Angliának Királlya, az ő Királyi munkájában, az Atyafiak között való barátságot az ő elsőszülöttének sorgalmatosan javallya. Cyrus-is Cambysesnek az ő fiának bölcsen javallotta; hogy az ő Attyafiait és közel valóit emberségessen fogadgya, az egyenetlenségnek

ségnek el-távoztatására, melly gyakrabban az egy testvér Fejedelmek között, vér nélkül ritkán határoztathatik meg.

Mert onnan származnak à belsö hadakozások, (à mint mondgya Sprengerus *a' jó Fejedelemről irt Könyv.*) mellyek csák egyedül à kivül valóknak hajtanak hasznot.

Bizonyság Gallia, à melly à Király és közelvaló Atyafiak között való egyenetlenség miatt, (közönségesen *a' Fejedelmi-vér* miatt) gyakorta nagy veszedelmekben vettetett, és igen sok alkalmatlanságokkal illettetett.

LXXIII. RESZ.

A' Társaknac okos választása, à Fejedelmi elménec munkája.

NEm kell néked ollyan Társat választani, à ki mikor akarja, mindgyárt urad lehessen.

Ebben à kö-szálban ütközött Palæologus János szerentsétje, à ki 1360. esst. az III. Amurathes Török Csaszárral szövetséget kötött. De az illetlen Társalkodásnak méltó büntetése vólt, à Palæologus szolgalattya; à ki Amurathesnek adó fizetöjévé lött, à Társnak nevezeti szolgai állapotra változván.

LXXIV. RESZ.

A' segitségnek okos kivánása, vagy az önként adotnak el-vétele, a' Fejedelemnec jó igazgatására tartozik.

NAgy okosság kivántatik à segitségnek vagy kérésében, vagy el-vételében.

Némellyek à reménségbe segitök, de à valóságban prædálók.

Igy a'

Így à Seleuciabéliek a' Parthusoktúl, à Cariabéliek Cyrustúl, a' Rhegynusok a' Romaiaktúl, a' Messanabéliek ugyan-azonoktúl, à Chartago-béliek à Gallusoktúl, Spanyoloktúl, Liguroktúl, Balearesektûl, Görögöktúl, à Britanniaiak az Anglo-Saxoniaiaktúl, à Jerusalem-beliek Saladinustúl, az Hibernusok az Angusoktúl, az Olaßok à Gallusoktúl, és Arragoniusoktúl, à Constanczinápolybéliek à Törököktúl, a' Belgak a' Gallusoktúl, és mások sokan egyebektúl à kiktúl segitséget várnak vala, vagy les hányáßal meg-csalattattak, vagy el-nyomattattak. Meg-láßd azért, hogy a' ki te hozzad jó segitségre, ne légyen a' te életednek les-hányó-keleptzéje.

Hald-meg az Homerus fabuláját: Az egér az utánna ólálkodó matskának körmeit el-kerülni akarván, egy tónak a' partyára futott; és ott hogy mind fáratságát, s-mind ßomjuságát meg-könnyebbitse, meg-állapodott vala; kit midőn a' béka meg-látott vólna, észre vötte hogy az egereknek nem alatsony neme vólna; és hogy egyßer-s-mind veßedelemben forgana; à vízben való ßallatsal, és hogy oda juthaßon a' maga hátán való ßolgálattal barátságosan meg kénálta. Kéß vólt az egér engedni. Fel-úl azért à békának lágy hátára, és minthogy az úßashoz ßokatlan vólt vigan vitetik elößßör. De mihelyt a' víz à ßéltúl hányattatnék és a' béka úßasával alább menne, és egy víz-kigyót-is látna, hertelenséggel à béka a' tónak batorságosabb menedék hellyére kezde menni;

ackor az egeretske késön bánván-meg dolgát, az ötet vivő békának segítségét kiáltani, az habok ellen tusakodni, a' vízben merülni, és ismét mintha meg-szabadúlna fel-jöni kezdett; míg meg-ázott szőre nehezitvén, és ereje-is lassan lassan el-fogyván, és meg-győzvén ötet az habok, a' sok víz itala miá meg-halna.

Igy történik gyakorta az emberek között, hogy a' kic hasontalan bizakodással másnak óltalmazó segítségét vagy kérték, vagy el vötték, végezetre a' segítőnek jóakarattya gonosz akarattá vállyék, avvagy valami szerencsétlenség közben járulván, a' reménlett meg-maradás helyett veszedelemben essenek, a' melytől féltenek.

Az esett-meg Pompejuson, midőn à Pharsalicumi hartz után Ægyiptomban ment vólna, az holott edgy Achilla nevű Ægyiptomi bolgátúl meg-ölettett.

Az végezetre az igen bölcs Politicusoknak tanácsok, hogy az Hatalmasabb Fejedelemtől, nagy okosság és körül való vigyázás nélkül, nem kell segítséget kérni.

Meg-tanit bennünket erre ama' költött beszéd, mellyel régen az Hymerea béliecknek meg-mutatta Stesichorus, hogy bolondúl vötték légyen el a Phalarisnak nálloknál hatalmasabb Fejedelemnek óltalmát.

Azt mondgya ő: hogy a' ló mikor egyszer még maga régi szabadságában élne a réten, nem léven semmi terh viselésnek és zabolának alája vettetvén, bánkodik vala hogy a' szarvasoknak sereget az ő legelő helyét háborgat-

borgatnák, és hogy az ő jobb falattyait elölle fel falnák. Kihez képeſt az illyen társaságtúl meg-menekedni kivánkozván, el-mégyen az emberhez, és kéri az embert hogy à ſzarvaſok ellen légyen ſegitséggel. Az ember fogadgya. Tanácsban kelnek hogy mitsoda formán leheſſen az jobban meg; hogy illy bűntetetlen ne rohannyanak à ſarvaſok à legelő helyre; és el-utóllyára tetſſett hogy az ő nyilaival fel-fegyverkezett embert a' ló venné hátára, és hogy ſzájában à zabolát bé-venné, hogy a' ló az embertúl jovaltatott útat, igazgattatván ő okoſſabb meſtertúl, követhetné. Igy azért à ſarvaſok ellen való had ſerentsésen elő-ment, edgy réſét el-futamtatván, máſik réſét el-vervén à vadaknak De a' ló régi ſzabadságát kérvén, tagadta az ember azt néki ſabadnak lenni; mert köz igaſság vólna, hogy az ember à ki vélle illy nagy jót tőtt vólna, tovább-is à lónak ſegitségével maga haſznára élhetne. Az honnan à bolondúl bé-vőtt zabola alatt, annak-utánna a' lónak ſólgálni kellett: hagyván az utánna való maradéknak példáúl, hogy az hatalmaſſabb Urnak ſegitségét nem könnyen kelletnék el-venni, hanem igen okoſſan és környűl nézve.

LXXV. RÉSZ.

Az eſzközöknec meg valaſztáſa, és à végheż vitel. à Fejedelemtűl fel tőtt végre czelozó igyekezetnek meg feleltyen.

KÖnnyû dolog a' Fejedelemnek elméjében valamit à végben vitelre fel-tenni, de azt illendõ eszközöknek meg választása által véghez vinni, g'akorta nehéz.

Akarattal sokat el-határozunk, a' mellyeket tehetséggel el nem végezünk.

Annakokáért à Fejedelemnek okosságára és à Tanácsosoknak serénységére tartozik, ugy folytatni a' dolgot az igyekezetnek útában, hogy à végben vitelnek úttyáról el ne távozzanak: a' melyben a' külsõ társaság-béliekneк itéletek szerint, a' jó tanátsoknak ereje és használatossága áll.

Tanácsolni valamit és véghez nem vinni: annyit tészen mint fogadni méhében és nem szülni.

LXXVI. RESZ.

A' veszedelmes és kétséges ki menetelû dolgokat a' szolgák által, nem a' Fejedelem által kell véghez vinni.

AZ okosságnak ditséretivel híres Fejedelmek, nem sokták magok személy-béli munkájokat ollyan dolgokra adni, mellyek mint hogy nehezek és nagyok, nintsenek a' végben vitelhez kõttetett veszedelem nélkûl, annak felette bizonytalan ki menetelnekis alája vettettenek. Ugyan-is minthogy a' Fejedelmeknek szerentséjek és állapattyok az, hogy à nagy és kiváltképpen való dolgokat, a' magok híre terjesztésére kelleſsék igazgatniok, a' közönsé-

zönséges igaſság kivánnya, hogy ők tsak a' bátorságos és bizonyos ditsőſséggel őſve kőttetett dolgokat igyekezzék véghez vinni; a' nagyokat, veſzedelmeſeket, és bizonytalan ki-menetel alá vettetteket penig, ſolgájokra és kővetekre bizzák; ugy hogy ha az el-kezdett dolgok jól véghez nem mennek, nem a' Fejedelemnek bóldogtalansága, hanem a' ſolgáknak nem okoſsága teſsék-ki.

LXXVII. RESZ.

Hogy az elől való tiſzt viſeléſeket a' Fejedelem közben vetés nélkül, maga ſzemélye ſzerint adgya, ne penig a' maga alatta való ſzolgák által.

OSſatus nevű Cardinál az ő Leveleiben némelly Fejedelmeknek helytelen tanácsokat nem jovallya, a' kic nem magok közben vetés nélkül, hanem a' Tartományoknak Igazgatóji által, adnák à Városoknak Igazgatókat, és az Erőſségeknek Előljárókat. Mert az a' Fejedelemnek maga tiſzti; a' kihez illik, hogy kegyelmeſſégének munkáit maga oſztogaſsa, gyűlőlségének penig munkáit máſok által adgya-ki. Mert egyéb iránt ha ez a' rend meg-változik, laſsan laſsan a' Fejedelem gyűlőlſségben, a' ſolgák kedveſségbé esnek; mellyeknek edgyike a' Fejedelem méltóságának, a' máſik batorságának ellene vagyon.

Melly dologban a' mint az uralkodáſnak egyéb réſzeiben-is, igen vétkezett Henricus III. Galliának Kirallya, a' ki

a' ki midőn nagy Tartományinak igazgatását Udvarában kedves embereinek oßtogatta vólna; ugyan azonoknak azt az hatalmat-is adta, hogy a' melly Városoknak mitsodás Birákat, micsodás Hadnagyokat, és Századoßokat akarnának, ßabadoßan tehetnének.

LXXVIII. RESZ.

A' Fejedelmeket illeti a' közönséges Gyűléseknek okos rendelése, és igazgatása.

AZ Orßág gyűlésének őßzve-gyűjtésében, à Fejedelemnek méltósága, igazgatásában, s-rendeléßében, okoßága ßénlik.

Továbbá à Gyűléßeknek okos rendelésében s-igazgatásában meg-kivántatik előßőr; hogy à kic azokban benne forognak, à közönséges jóra tzélozzanak, ki-rekeßztvén onnan minden haßzontalan munkáknak tekervényit: hogy ne kénßeritteßsünk igaznak hinni, à mit à Ratisbonai közönséges Gyűlés felől mondott nem régen edgy külső társaság-béli ember, *Proteßtatióval gyűlünk őßzve, őßzve-gyűl-vén edgyütt ißzunk, edgyütt iván tanácskozunk, tanácskozván a' dolgot megzavarjuk, meg-zavar-ván el-végezzük, az el-végezettett meg-vettyük, és hazánk meg-maradását elménkre ßem veßßzük.*

Két do-

Két dolog vagyon annak-felette à többi között à Gyûléſekben igen ſzükséges, az eledelnek bősége, és az elméknek edgyeſsége.

Meg-vóltanak ezek bizonyoſſan abban à Lengyel Gyûlésben, melyben Henric' Andiuſok Hertzege, Lengyel Királya válaſztatott. Mert midőn abban az időben négy egéſz mértföldön Warſva Városa körül ſzáz ezer lovas mulatoznék, negyven napnál több napokon, lovaknak abrakjok, magoknak borok, húſok, halok, és egyéb eledelek egéſzen meg-vólt: és à mi nagyobb és majd mint-edgy nehezen hihető dolog, ſemmi viſzſzavonáſok, s-háborgáſok abban a' nagy ſzámú Nemeſségben nem hallattattanak.

A' Németh Gyûléſekben két M. M. ugymint a' *Multitudo* és *Mutabilitas*, az az, a' Sokaság és a' Változandóság; és viſſont két P. P. a' *Prolixitas* és *Prodigalitas*, az az, az Hoſzſzúság és Tékozlás, el-távoſztaſsék.

A' Németh Gyûléſeknek ſokaságokrúl irt Æneas Sylvius 72. Levelében illyen ſzóckal: A' Németeknek minden-napi Orſzág Gyûléſek ſzaporodók, és mindenik Gyûléſnek méhében más vagyon. Hihető dolog-is (minthogy à *Diæta*, Aſzſzonyi nemű ſzó à Deákban) könnyen terehben eſnek és ſzülnek a' Gyûléſek.

A' mi Gyûlésünknek meg-változáſirúl azt mondotta V. Carolus Csáſzár a' mint Lipſius irja az ő no-

táiban à 8. Könyv: Polit. 5. Réſz. Valamint à viperák Annyokat meg-ölik, ugy à Németh Gyüléſekben az utolsó végezéſek el-törlik az elsöket.

Tékozláſnak nagy jele, a' vendégségekben való bujálkodás, és azoknak ſzaporasága.

Meg-nyújtyák à Gyüléſeket à mód nélkül való és helytelen villongáſok az elöl üléſtül. A' mellyekrül Samoiſcius János Lengyel-orßágnak nagy Cancellariuſſa azt mondgya: *A' Németek* (ugymond) *többire az ö Gyüléſekben egyebet nem cselekeſznek, hanem hogy az ülés felett veſzekedgyenek.*

LXXIX. RESZ.

A' Frigy kötéſek a' Fejedelemtül okoſſan igazgattaſſanak.

A' Frigy kötéſek okoſſan és túdoſſan igazgattatnak à Fejedelmektül, elöſör ha ollyackal kötnek Frigyet, a' kiknek hüségekrül és álhatatoſságokrúl, és igy à Frigy kötéſnek erőſségérül, nem kételkedhetni.

Nem ide valók penig az ollyan Frigy kötéſek, mellyek à Királyok és à Közönséges-társaságok között vetetnek. Mert ez illyenek nem igen bátorságoſſak és erőſſek; azért mert à Királyoknak és à Szabad-városoknak dolgok, egymáſſal terméſzet ſzerint ellenkeznek, a' mint irásban hadta Polybius; és hogy igen ritka a' Királyoknak és Szabad-városoknak edgyeſségek, à mint bizonyittya Demoſthenes.

Máſod-

Másodszor. Ha à Frigy kötésnek változásának valami illendő módon orvossága találtatik. Egyéb-iránt à Frigy kötéseknek szentül való meg-tartásának, könnyű és leg-jobb módgya ez; hogy azoktúl à kic szövetséget kötöttek közönséges akaratbúl valami közönséges Gyülés rendeltessék, à melly az után, az ő kősztök lévő viszálkodásokat el-igazitcsa, és azokrúl itéletet tégyen. *Meg-volt az régen tartva az Athénás Városbéliek és Lacademonbéliek kősztt.*

Harmadszor. Ha à szövetséget vetők à Frigy kötésben nem helyheszteték bizodalmokat; hanem inkább magockal el-hitetik, hogy à Frigy kötések erejében az ő szerentséjeket bizvást nem helyheszthetik.

A' Frigy kötésekben tsak annyi erő vagyon à mennyit enged à meg-alkuvóknak változó akarattya. Gyakorta azok a' melly hamar edgyé lésznek, ollyan hamar el-oszlanak.

Attúl à szövetségtúl, mellyet az Angluſok és Spanyolok à Galliai Király ellen kötöttenek vala, (*Gvicciardúsnak* 11. *Könyv.*) minekutánna Navarra-országát el-nyerte, el-ugrott Ferdinand' Spanyol Király, és semmi módó nem vitettethetett, arra hogy tovább à maga fegyverét az Angluſok fegyverével egyben-kösse.

Midőn VII. Clemens Pápa, a' Galliai Király Ferencz, és a' Velenczei Közönséges-társaság egyben-

adván fegyvereket, ſabadságokat oltalmazni, és à Csá-
ſárnak feletteb-való hatalmának eleiben állani, el vé-
geſték volna; ſenki nem vala eleinten, à ki aſt nem
gondollya vala, hogy illyen nagy ſárazon és vízen való
Hadaknak kéſségével, egéſ Olaſ-ország, régi állapot-
tyára viſzſza-tér: mindazáltal maga a' dolog, s-a'
mindennapi ſzemmel látás, a' mint ſokſzor az előtt,
ugy ackor-is meg-bizonyította, hogy à Frigy kötéſek
méltósággal és hírrel birnak inkább, mint erővel. Mert
azon kivűl hogy Laus Pompeját el-foglalták, és Cre-
monát fel-adaſſal viſzſza-vőttek, ſemmi nevezetes
dolgot nem viſeltenek, mivel-hogy à ſegitségnek el ha-
laſztásával ſem̃ t bátorságoſő próbalni né mereſztenek.

Attúl à ſővetségtűl melly à Pápa kőſt és Spanyol
Király kőzött és à Velentzei Társaság kőzött à Török
ellen lőtt, leg-elsőben-is à Velentzéſek ſakadtanak-el,
minthogy gyanakodnának hogy a' Spanyol csak ma-
ga tulajdon haſznát kővetné. Melly ugy lévén, ama'
Naupactumnál lévő nagy győzedelem, a' Kereſztyé-
nek dolgának tellyeſséggel ſemmit ſem haſznált, és à
miénk-is hajókat nyervén, Orſágokat veſztettenek-el.

Ugy-is van, hogy à Velentzei Kőzőnséges-társa-
ſág, gyakorta nem gondolván à Frigy kötéſeckel, azt
állította, hogy a' ſzerencsének folyását a' kőzőnséges
meg-maradasért néha felre kellene hajtani, hogy a'

Kőzőn-

Közönséges-társaságnak hajója à ki-álló tengeri kősziklákban útközvén, hajó-törést ne szenyvedne. A' mint megjedzette Forstnerus Tacitusra való nótaiban.

Azon dolgot tanittya Paruta Pál Szent Márk Gondviselője és Vitéze, *a' Velentzei Hist. 5. Könyv.* az holott Trevisanus Domokost a' Közönséges-társaságnak okos Tanács-hivét és Sz. Márknak Gondviselőjét, à Tanácsban ekképpen tött köz-beszédével hozza-bé: Kénszerittetünk engedni az idők szükséginek, és gyakorta megváltoztatni akaratunkat, fel-tött czélunkat, barátinkat és ellenséginket, és gyanúsnak tartanunk minden külső hatalmasságot, félni sokaktúl, hinni kevesseknek, és szüntelen-való vigyázással mások tselekedetire vigyázni, hogy azokhoz szabjuk à magunkét, lévén nékünk ebben az álhatatlansagban edgy álhatatos fel-tött czélunk, à mi állapotunknak meg-tartása, és à mi Közönséges-társaságunknak nagysága.

Edgyet ért Trevisanussal Leonardus Hemus, maga viselő, értelmes, és mind házánál s-mind künn Hazája megmaradásaért külömb külömb-féle dolgokban gyakoroltatott ember. Ezek az ő szavai az emlitett Parutanál *Hist. 8. Könyv.* Össze kellett magunkat csatolnunk néha edgyel, néha mással, à mint az időknek dolga és a' magunk haszna kivannya vala. Tizenharmadik esztendeje most a' miólta à Frantzia Királyal Frigyesek vagyunk. De meg-nevekedvén à Császárnak hatalma Olasz országban,

és nem jövén à Frantziai segitcség ; úgy hogy lehetetlennek látßott, hogy az ellenségnek reánk-útését el-ßenyvedhessük, à Csáßár réßére állottúk, követvén ollyan tanácsot, mellyet à mi dolgainknak bátorsága nékünk javalt vala, à Csáßár akarattyanac égedvén, à Frátziáknak hátra marade réßét Olaß-orßágbúl ki-úztúk. De kevés idő múlva labra álván à Frantziai Támadas, midőn maga Ferentz a' Galliai Király az hadviseléſnek vezére vólna, el-hagyván à Csáßarral való Frigyünket, à Francziával való régi barátságot meg-újjitottuk. Kinek midőn mindenek ellenkező-képpen és reménség felett eſnek vala, el ßelleßtetvén à Sereg s-a' Király maga-is Rabbá eſvén, hogy à győzedelmeſnek hatalmát idején meg-előznők, iſmét a' Csáßarral Frigyet tőttünk. Kinek Nagysága és Hatalma midőn gyanús vólna, mihelyt à Frantziai Királyban à ki már ackor meg ßabadúlt vala, láttuk hogy iſmét fegyverhez akar nyúlni, iſmét társul adtuk hozzája magunkat, hogy ki-úzzük Italiabúl à Csáſzár pártyán lévőket. Es bizonyára okos tanács vólt ßolgálni az időnek ; mert azzal tartottuk-meg a' Közönséges-társaságot, és annak méltósággal egygyütt való Békeſséget ſzerzettünk. *Ezeket Hemus.*

IV. Henricus Galliának Királya, midőn már annyira ment vólna à dolog, hogy a' Spanyolockal békeſséget ßetzene, akarván azt meg-gátolni az Angluſok, és à nékik adott hitet viſſza-kivánni, azt felelte : A' Királyok

nem

nem más okon ſoktak egymáſſal Békeſséget vetni és Frigyet, hanem illy titkos okon, hogy à mi nékik haſznos, azt mindenkor el-kőveſsék; à mi penig ártalmas és veſzedelmes, okoſſan el-távoztaſsák. Azért ő tőlle ne kívánnyák azt, hogy bizonytalan és veſzedelmes ki-menetelű hadat tarcson, mert ő az ő dolgainak haſználatos békeſſégét inkább ſzereti. *Oſſatus az ő Leveleiben.*

Ditséretes dolog ugyan a' Frigy kőtéſeket és Szővetcségeket meg-tartani, ha à ſzabados dolgoknak meg-óltalmozáſockal tartathatnak-meg. De el-veſztvén dolgát à Frigyes réſz mellyet mi ſemmiképpen nem ſegithetűnk, magunkat tőlle el-válaſztani, és magunk dolgára vigyázni ſzabados. Eſztelen hit az, à melly à te bárátodat meg nem tarthattya, és tégedet meg-tapod, kiváltképpen midőn ſemmi olly dolog nincs, à mellyért te attúl félly. Továbbá igen bátorságoſſá téſzi à Frigyet az egymáſtul való félelem, mert à ki azt meg-ſzegni akarja, midőn kételkedik, ha győzedelmes lehet-é, és fél a' társa à boſzſzú-álláſtúl, meg-ijjed.

Végezetre azt mondhattyuk à Frigy kőtéſekrűl kőzönségeſſen, hogy bizonytalan és kétséges azoknak állapattyok, akar azok kőzel-való ſzomſzédokkal, akar távul lévőckel vetteſſenek. Mert az első rend-béliek gyakorta csalárdok és veſzedelmeſsek, (kivaltképpen ha a' Frigyes erőſs és hatalmas) az utolsók penig haſzontalanok; holott

alig

alig küldessenek szükségnek idején el à segitségek. A' mellyet igé értelmesé módnak ki az Olaszok e' Pelda beszédben: *A' messze való víz soha sem óltya meg a' közelvaló tüzet.*

LXXX. RESZ.

Nem kell a' két személlyek között való viadalt a' Keresztyén Fejedelemeknek meg-engedni.

A' Keresztyén Közönséges-társaságnak leg-ártalmassabb dögleletessége közzé, méltán számláltatik ama' vad és tellyességgel dühös bajvivásnak szokása, à melly mind a' magános mind à közönséges jónak kárával össve kötteteti: ugy hogy ha annak alkalmatlanságit valójában meg-gondolnák a' Fejedelmek, nem lehetne hogy azt hathatós eszközökkel el-törölni fel ne indittatnának.

Meg-vallom ugyan hogy nem akarmi okból ajánlott s-kivántatott két személy közt való viadalokat kell istentelenséggel kárhoztatni tellyességgel. Mert Dávid-is Goliattal bajvivással vitt-meg, a' melly szabados és szent vala, mind azért hogy Istennek tanácsából lött; mind penig hogy Saul Király méltóságos parancsolattyából lött, szükséges meg-oltalmazására à Közönséges-társaságnak. Néha szabad az hadakozást két személy közt való viadalra-is forditani, midőn az, közönséges akaratból lesz, hogy egynek halálával, sokaknak véres halálok meg-váltassék. Igy à Romaiak az Albanusockal való hadat forditották három Horatius neven, és há-

és három Curiatius néven lévő mind két részről hármas Atyafiak egymással való viadalára. Hasonló-képpen Wenczel à Cseh-országi Király, à Cseh-országra menő Lászlo nevű Carmiai Hertzegtől hivattatván egymással való viadalra, azt jó-szivel fel-vállalta, hogy à nagy hadat viadallal, és à Kősségnek javát maga veszedelmével megváltaná; Istent hívván azért alázatossan segitségre, a' Sz. Jámbor fel-ül a' lóra, és mindgyárt látta az ő ellenkező Társa, hogy az Angyaltól egy kopia adatnék néki, magát penig igy hallotta meg-intetni: *Meg ne ökleld!* Mellyet midőn látna, meg-ijjedett, à lórúl le-ugrott, és a' Szent Jámbornak lábaihoz borulván, bocsánatot kért, à kit à meg-engedésre mint à bosszu állásra késsebnek talált.

Más külömbsége vagyon az ollyan bajvíváſoknak a' mellyeket magános akaratból, a' magános bosszúságnak meg-bosszúlására valaki fel-vészen; mert az illyenek tellyességgel meg-tiltattak és meg sem engedtettek, és à Fejedelmektől-is nem kell meg engedtetni.

De nem akarok semmit-is ez erősített dologrúl magam értelmébül mondani. Mert rettenetes türhetetlen e' mostani Világ füle, ebben a' materiában való igasságnak meg-hallására: és lattatnék-is talám veszedelmesnek annyi sok magok ellen fel-fegjverkezett ezerek ellen, kedvetlen dolgot szóllani. Mondom *annyi ezerek* ellen; mert meg-tetszik *Theophilus Raÿnaudusbúl* 5. *Könyv.* à jóságos tselekedetekrúl. Csak Frantzia-országban, 30. esztendők

el-foljáſa alatt annjin hullottanak-el à bajvívás miatt, hogy belőllők ollyan Sereg tőlt vólna, a' melly à Kereſztyénſégnek ellenségit à Tőrőkőt meg-izgathatta volna.

Hallyuk-meg azért mint értsenek effelől nállamnál ſockal Bőlcsebbek.

Cornelius à Lapide igen bőlts ember, és à Sz. Irás tudós magyarázattyával nevezetes, az Eccleſiaſt. K. 47. Réſ. mondgya a' bajvíváſokat tellyeſséggel nem ſzabadoſsaknak, igaſságtalanoknak, meg-ferteztetteknek, és azértis à Sz. Reguláktúl nehéz bűntetéſre méltóknak itéltettek.

A' Valentiai *Conciliumtól* Gyűleſtűl hivattatnak az egymáſt bajra hívók *véres latroknak* és *iſtentelen gyilkoſoknak*, à mint meg-jedzi à fellyebb meg-nevezett Theophilus.

A' Tridentinumi Concilium, Seſs. 25. Cap. 19. illyen formán ſóll: A' bajvíváſnak gyűlőlséges ſokáſa, melly az őrdőg meſterségébűl jőtt-bé, hogy à teſteknek véres halálával à lelkek el-veſzését-is meg-nyerje, a' Kereſztyén Világbúl tellyeſséggel ki-tőrőlteſsék. A' Csáſzár, a' Királyok, az Hertzegek, Fejedelmek, Tartományok Elől-járóji, Iſpányok, és akarmi néven való idő ſzerint való Urak, a' kic à bajvíváſra az ő földekenn à Kereſztyének közt helyt engednek, azért, à Közönséges-gyűlekezetbűl ki-tiltaſſanak, és mind à Városnak, Caſtélynak, és akarmi Helynek-is birásátúl, uraságátúl, az hol tudniillik à bajvíváſt meg-engedtek à kit az Eccleſia után birnak,

meg-

meg-foſztaſſanak, és ha örökben adatott jószágok, előbbi Uroktúl mindgyárt viſzſza-véteſſenek. A' kik penig egymáſſal hartzra ki-mennek, és azoknak indítóji-is, az Eccleſiábúl való ki-tiltáſſal, jószágok elvéſztésével, és örökké való gyalázatnak bűntetésével, és mint à gyilkoſok à Sz. rendtartás ſerint meg-bűnteſſenek, és ha à viadalban meg-halnak, az Eccleſia ſoha el ne temeſſe őket. Azok-is à kic à bajvíváſnak dolgában tanácsot adtanak, akar annak juſát, akar cſelekedétit tanácsolván, vagy akarmi úton módon azt jovallották, még a' kic ſzemlélték-is, ki-tiltaſſanak az Eccleſiábúl, és az örőcké való átoknak kőteleivel meg-kőtteſſenek s-bűntetteſſenek. Nem álván ellene ſemminémű ſzabadság, és emlekezetre nem méltó meg-veſztegetteteſt régi ſzokás. Eddig à *Trident. Concil.*

Cauſsinus Miklós nagy tudományú s-jámborságú ember, azt mondgya *a' Sz. Udvarban 1. ſzakaſz. 1. Könyv.* A' két ſzemélyek közt való bajvíváſok az embernek terméſzétit minden oktalanságra által-változtattyák. A' föld gyomrábúl ki-áſattatott vas, valamennyire meg-ſzégyenli magát midőn láttya, hogy illyen hóhérságra élnek vélle, és hogy ugy éleſittetik az emberek meg-ölésére. Ezek à ſzánakozáſra méltó emberek, néha edgy ſzócskának magyarázásáért, néha à ſívnek tsak csupa haſontalan indúlatoſságáért,

vagy szóval vagy irással egymást bajra hijják, a' viadalnak helyet rendelnek, Itélő-Birákat, és a' viadalnak elő-mozditóit s-a' mint közönségessen hijják oltalmazóit állitanak, kérnek magok helyében következőket, és mint-egy Vitzéket-is, a kic mivelhogy csendes és meg nem gyuladott elmével vannak, jól által-látyák, hogy az ő dolgok eőtelen elméjű emberhez illik, holott életeket olly ember ellen téőik-ki veszedelemre, a'ki soha őket nem bántotta, a kit még nem-is esmertek; el-mennek mind-azonáltal, vonattatván kegyetlenül, ki-ki az hasontalan tekintetnek Törvényétül, melynek egyéb fundamentuma nincs, hanem az embereknek bolond képzései. Külső-képpen ugyan a meg-ijjedtkezett embernek semmi ábrazattyát nem mutattyák, de belől a szivek a jelen-való veszedelemnek elhihetetlen felelmétül ugyan meg dobbannak. Mint a' Boszorkányok titkos helyet keresnek, és gyakorta ezt az iszonyú dolgot az Hóld-világánál követik-el: nem gondolván-meg azt, hogy Isten annyi szemeckel nézze őket, a' mennyi csillag az égen. Ennek a' fenevadság felett való dühősségnek vége, a' testnek halála, a' léleknek örökké-való helyre hoszhatatlan kára, az Istennek el-kerülhetetlen haragja, a' Fejedelmeknek és a Tiszteknek világos boszszonkodása, a' Törvényeknek fenyegetése és menykövei, az Igazaknak meg-

meg-atkozása, és végezetre mind az égnek mind a' földnek átka.

Akarjak ugyan ők nem tudom mitsoda betsűlet megoltalmazásának szükségével ezt a' meg menthetetlen vétket meg-menteni, és mint-egy becsűletesé tenni; de meg-csalatkoznak ezek à vakok, és magockal egyűtt másokat-is igen meg-tsalnak. Sokkal külömbözö úton kell à Keresztyén embernek betsűletit oltalmazni. Melyre nézve két fele tudományt akarom gondollyanak jól meg azok, à kic bajviválra ki-hivattatnak.

Az első à mellyet elönkben-ir Bannez Domokos, tudós és elö-kelö Theologus. Azt mondgya: Ne rejts el te magad à setétben, de járj közönséges helyen, nem komoron és özve-ranczolt homlockal, hanem betsűlettel és emberségesſen; és ha történik hogy a' te ellenkezö társod ollyan vakmerö hogy te reád mennyen, cselekedd hogy téged kéſen találljon magadnak ſabados meg oltalmazásodra, mellyet à természetnek törvénye kinek-kinek meg-enged.

De ezen à Tudományon nem nyugßik-meg a' Világ. Feleld azt hit, a' bajvivatra hivónak, a' mit felelt Augustus Csáßar M. Antoniusnak, midön attúl kivált képpen-való bajra és viadalra hivattatnék. Ö azt izente Antoniusnak, mivel már Antonius dolgairúl való kétségben esésével arra a' dühösségre jutott, hogy maga életét-is meg-

utálta, keres ő más útat s-módot, mellyel tiſzteſségeſsében meg-halhat, annál a' véren folyt dűhőſségénél.

Erre mit mondatok ô Nemeſſek! Auguſtus Csáſzár is a' ki a' bajviváſt melyre hivatott meg-vetette, nem Nemes vólt-é? Ha azt mondod, az az Auguſtus Csáſzár feleleti félénk emberhez illett. Azt mondom én, hogy az a' félénk ember ſzerzette a' Világnak első Birodalmát. Antonius penig a' ki őtet bajra hívta, minden Nemeſségével edgyűtt ditséretlenűl edgy aſſonynak karján és ölében hólt-meg.

A' máſik Tudomány Szent Ephræſaſitusé, a' kit citál Aloyſius Novarinus Kűl: Munkácsk: 7-dik Szakaſsának 42. Levelében. A' melybűl a' bajt-vivók a' kik magokat tiſzteſségeknek ſzükséges meg-oltalmazásával mentik, világoſſan meg-érthetik, à Kereſztyéneknek igaz tiſzteſsége, és őſsinte való ditsőſsége miben-állyon. A' Kereſztyéneknek dicsőſsége (ugymond az à Szent) az Iſtennek parancsolattya. A' Kereſztyéneknek dicsőſsége, az Apoſtoloknak és à Prophétáknak tudománnya. A' Kereſztyének ditsőſsége, a' léleknek alázatoſsága, a' lelki ſzegénység, és az engedelmeſség. A' Kereſztyének ditsőſsége, az hangicsáló ſzerſzámockal való éneklés, à ſzivben való megilletődéſſel edgyűtt. A' Kereſztyéneknek ditsőſsége, a' könyhulláſockal őſzve-kőttetett bűnön való bánkodás. A' Kereſztyének ditsőſsége, a' ſzelidség és nyugodalom, és mindeneknek magát alája vetni s-meg-betsűlni. A'

Kereſz-

Kereſztyének ditsőſsége, aſzt mondani barátodnak: vétkeztem ellened, botsáſs-meg nékem. A' Kereſztyének ditsőſsége, az Idegeneknek és Jövevényeknek bé-fogadáſa, és azokon való ſánakozás. A' Kereſztyéneknek ditsőſsége és üdvőſsége, mindenkor magok aſztalához fogadni a' ſzegényeket, árvákat, jövevényekét; mert az illyen házat ſoha nem hadgya a' Chriſtus maga jelen léte nélkül. A' Kereſztyének dicsőſsége, nem hadni hogy le-menjen az haragon à Nap, és ſenkire való haraggal à koporsóban nem állani. A' Kereſztyének ditsőſsége és koronája, à nyomorúságokat el ſzenvedni, és nem boſzſzonkodni.

Eddig ſzólla Szent Ephræſiſirus a' Kereſztyéneknek igaz dicsőſségéről: mellyet ha a' bajvivók ſzemek előtt tartanának, és magoknak czélúl fel-tennének, à bajviváſokrúl való gondolatokat tiſzteſségeknek haſzontalan meg-tartáſának ſzine alatt, elméjekre ſem vennék.

Nem Kereſztyéni Nemeſség, hanem eſztelen kegjetlenség, a' tiſzteſségnek akarmi réſzetskéjéről támadott villongáſokat, fegyvernek élivel akarni el-törölni.

LXXXI. RESZ.

A' Fejedelmeknec ßükséges Hadi meſterségnek tudományáról

MIvel az Országoknak két erős kőtelei vannak, à *Fegyver* és à *Törvények*; nem illik à Fejedelmekhez hogy

hez hogy az hadakozásnak dolgaiban tudatlanok és értetlenek legyenek.

Az hadi mesterség penig sok intő Regulákbul áll, mellyeket ki-adnak azok à kic hadakozásnak mesterei-nek vallyák magokat, kic közzül némellyeket akartam e' Munkácskában le-irni.

1. *Regula.* A' Fejedelem légyen Békeség szerető midőn hadat-viśel, és az hadakrúl jó gondviśelő, midőn békeśége vagyon.

2. *R.* Az hadnak feletteb-való kivánását, à békeśégnek śzeretetivel kell meg-zabolázni; mert valamíg békeśégben lehet élni, nem tiśzteśéges dolog à Fejedelmeknek fegyverhez nyúlni. Ama' békeśség śzerető Martianus Imperatornak mindenkor śzájában forgott ím-ez mondás: *Jobb a' Békeśség az Hadnál.* Maradgyon oda hát, és à kegyetlen Scythákhoz vetteśék Caracallának ama' mondáśa: *A' fegyverben vagyon minden ditsőśségem s' meg-maradáśom.*

Ha jobb edgy lóttya à békeśségnek, mint tíz fontya à győzedelemnek, (à mint mondgya Cardinalis Bellarminus) mennyivel léśzen jobb a' békeśségnek edgy lóttya, az hadnak 100. lóttyánál.

Annyival ditśéreteśebb békeśséggel az hadat elforditani, mint śem haddal békeśséget kereśni; à mennyivel ditsőśségeśśebb kezdetiben, mint śem fel nővésében

vésében à gonoszokat ki-veszteni. *Jobb a' békességet meg-tartani, mint azt szerezni.*

3. *R.* Akarmely hadnak fel-vételérûl okossan és sokáig kell tanácskozni, kiváltképpen ollyanrúl à melly mind távulyvaló, mind veszedelmes; az az: a' mellyet erôs és hadakozó, és tôllünk távuly levô ellenség ellen kell viselni. *Thucydides 6. Könyv.*

4 *R.* Valamit az igasságbúl és egyeneségbûl kell cselekedni; jóllehet gyakorta nem à Közönséges társaságnak méltósága szerint láttassék lenni, mindazonáltal megkell cselekedni, hogy az hadakozás és az hadbúl támadható nyomoruság el-távoztassék. *Thucydides ugyan ott.*

5. *R.* Minekelôtte à Fejedelem hadhoz fogna, szûkség à maga Erejét meg-mérsékellye, hogy hatalmasabbat ne ingerellyen betsületinek s javainak nem kevés kárával. Melly dologban láttatott vétkezni à Sabaudiai Herczeg, midôn ezô *Symbolumával* jegyével élt, (avagy inkább mondgyam viszsza-élt) OPORTUNE, *jókor*, és reá támadott Galliara, a' melly mind népeckel s mind erôvel sokkal hatalmasabb. De à Frantziai Király IV. Henricus pénzt veretvén, melynek edgyik részére reá vala veretve OPORTUNIUS; az az: *jobkor*, megtanitotta hogy nem okos emberhez illik, magánál erôsebbet hadakozásra hivni.

Nem bátorságos azokat meg-sérteni á kiket el nem lehet veszteni.

6. R. Mivel az hadakozásnak ritkán vagyon az a' vége, mellyet reménlhetni, à mint *Thucydides* mondgya, az hadat viselendő Fejedelmeknek meg-kell gondolni, azoknak mitsoda végét kellyen okossan reménleni, és mitsoda végétűl kellessék félni: és nem csak az ellenségnek meg-ütésérűl, hanem a' ki-szabadúlásról-is kell gondolkodni.

A' mellyet bár véghez-vitt volna hajdonában Leopoldus Austriának Herczege, ki tanácsot tartván az ő Fő-fő rendeivel, hogy az Helvetiusokra mennyen, és őket elébbi engedelmességére hajcsa, az ő Bolondgyát ki jelen lévén mindeneket hall vala, kérdezé; ha az el-végezett tanácsok tetszenek-é? felelt à Bolond: nem tetszenek énnékem, mert minden ti végezéstek csak az ellenségre való menetelre czéloznak, a' ki-menekedésrűl penig senki emlekezetet nem tészen. Ez jövendölésűl vólt, mellyet maga à ki-menetel bizonyitott, mert az Herczeg az övéivel edgyűtt oda veszett.

7. R. Az hadat vagy más ellen indíttyuk, vagy az ellenünk indíttatottat el-űzzük. Ezzel a' Közönségestársaságnak meg-maradása, amazzal à Birodalomnak terjesztése kereséstetik. Amarra reménséggel ösztönöztetünk, erre à félelemtűl hajtatunk. Ez mindenkor igaz és kegyes, a' természettel-is meg-edgyező hadakozás, à melly erőt erővel vissza-verni szabadnak itél. Amaz gyakorta helytelen, mert igaz okai kickel az illyen nehéz dolog meg-ékesítteséek, gyakorta nincsenek.

8. R. A' Fegyver és a' Törvények közt Atyafiság vagyon; mert à Fegyver Törvény nélkül, à Törvény Fegyver nélkül szükös. Azért à Fejedelem à Fegyver közt à Törvényrül, à Törvények közt à Fegyverrül meg-emlekezzék.

9. R. Dicsöség nélkül való Fegyver az, melly nem szolgál az Isten dicsöségére, mellyet meg-esmérvén IV. Hérich ki vezeték nével Magnusnac *nagynak* hivattatott Galliának Királya, 1061. esz. ujjonnan született fiatskájának XIII. Lajosnak jobb kezében a' kard markolattyát adván, à Seregeknek Urát kérte, hogy azzal még valaha, dicsösege terjesztésére élne. *Bucelinus Galliának esztendönként esett dolgainak Hiſt.*

10. R. Nem kevessebbé kell à kegyeséggel hartzolni az ellenség ellen, mint fegyverrel.

Meg-esmérte azt à Török Császár is, midön azt mondotta, Ferdinánd, ugymond (ezen à néven második Romai Császár) *Szent, velle van az Isten, és ö érette hadakozik. Avancinus mondgya.*

11. R. Az hadban igen erös oltalom az Isten segedelmében való bizodalom.

Ezen Regulának igasságát III-dik Ferdinandnak Attyafia Guilielmus maga keze irásával meg-bizonyitotta, midön azon à napon mellyen à Császár nevével együtt fegyvert fogott, az ö jóságos tselekedetinek

tinek jelét nyakában függő, Szentség tartó ékeſségében ezt zárta: *Iéſus kitűl fellyek, holott te nem csak velem vagy, hanem ugyan enyim vagy.* Ugyan-azon ditséretes Fejedelmet, intvén máſok, hogy à ſűrű golyóbiſok ellen venné-fel à pántzélt; azt felelte: *Iſten a' mi Pántzélunk.*

12. *R.* Az Iſten ſegitségének kéréſe, à győzedelemre eleve való jó el-kéſzűles.

A' mi Felséges Csáſárunknak Leopolduſnak az Attyának báttya Fels. Leopold Hertzeg bé-ſzorította vólt à Neoburgumi keritéſ kőzzé Cseh-orſág végibe, Slangiuſt à Svetziai hadnak Vezérét ſámos haddal. Oſtromollya vala nagy erővel à keriteſt, hogy az ellenséget à fel-adáſra kénſzeritné; de még-is annak vakmerőségét meg nem győzheti vala. Jelen vala már az oſtromnak ideje, midőn az Herczeg az övéihez fordulván, *A' Miſének áldozattyát* ugymond *vigyük véghez, és az Iſten meg-bolondittya az ellenséget.* Arra à mondáſra, csudálatos dolog, mihelyt à ſent oſtya à jelen lévőknek láttokra fel-emeltetett, ottan hallatott à keritéſről à fel-adáſnak jele; à melyre à Fels. Hertzeg kegyeſſen mondotta: *Igy kell meg-győzni az ellenséget.*

13. *R.* Az hadnak ſzerzéſét az haſon kell el-kezdeni.

Illyen értelemben volt Colignius Galliának hadi Generaliſſa, a' ki e' jeles mondáſſal, jelenteni akarta, hogy

hogy az hadnak mindenek előtt éléſre kell gondot viſelni. *Thuanus Hiſt. 42. Könyv.*

14. *R.* A' Vitézi ditsőſség, nem engedéſsel, hanem vágáſſal; nem hívalkodáſſal, hanem csapáſſal; nem ſzaladáſſal, hanem ůzéſſel ſzereztetik.

15. *R.* Az hadban à vaſnak reſzelője az arany, és meg-tompul à vas, melly arannyal nem éleſittetik.

16. *R.* Az hadban à közép helly leg-jobb, mert az erőſſek tartyák à közép hellyet, à félelmeſek között és à bátrak között.

17. *R.* Az hadban, többet munkálódik à pénznek oſztogatáſa, mint az álgyuknak ki-ſütéſe. *Az ezüſt pöröly meg rontya a' vas kapukat.*

18. *R.* Az hadakozásban nagy nevezetes dolgok, edgy ſzem-pillantásban el-fordíttatnak, és el-vesznek. Azért à ſerénység meg-kivántatik.

1620. eſzt. Bavariának Fejedelme Maximilian öt napot engedvén felső Auſtriának nagy Rendeinek, kic alatt akarnak-é vagy nem engedni a' Csáſzár Parantsolattyának? végeznék-el; azonban még el nem telvén azon öt napok, hadait az ő Tartományoknak határihoz mozdította: melly ſerénységgel meg-rémitvén azokat, mindenre engedelmeſſek vóltak néki az Auſtriacuſok.

Az Hollandiai Seregeknek vezére Gróff Mauritius 1591. eſt. Zuthphaniát, Daventriát, Hulſtát, Delfzielt, Nomagumot, erőſs keritéſſel meg-erősittetett Vároſokat

sokat, kevés holnapoknak el-folyása alatt, maga hatalmában hajtotta; hogy annakutánna nem helytelenül nevezteteti légyen *Repülő Sasnak, és Belgiumnak menykőhöz hasonló rettentőjének.*

19. *R.* Az hadban à férfiak ellen inkább mint sem à falak ellen kell hartzolni.

Sfortia Ferentznek vitéz Fejedelemnek jeles mondása ez vólt: Az ellenséges Seregek meg-verésével meg-szűnt az had, de à Városoknak és Castélyoknak meg-vételével gyakorta nagyobb hadakozás maradt hátra.

20. *R.* A' békeséges-tűrés és az állhatatosság, a' bóldog hadakozásra való nagy két erősségek.

Midőn 1550. eszt. Mauritius Saxoniai Fejedelemnek tanácsából Magdeburgumot Carolus V. Imperator meg-szállotta volna, jóllehet à Város nagy szorulásra jutott volna, békeséges-tűréssel s-állhatatossággal mindazonáltal a' Magdeburgumiak annyira vitték à dolgot, hogy békességnek kedves Articulusit kérvén magoknak, győzedelmesség lőttek légyen, és az Imperiumtól gratiaban vétettettek.

21. *R.* Az hadnak bóldog ki-menetele nem annyira sokaságával à Vitézeknek, mint minéműségével nyerettetik.

Roswurm jeles Hadi-vezér, 7000. Németh Vitézekkel Táborból járván, ötven ezer Törökőt meg-futamtatott.

Nagy Sándor akarván meg-hódoltatni az egész Vá-

got.

got, vitt-ki táborba hármicz ezer Gyalogot, és négy vagy öt ezer Lovagot. Ezzel à kevés emberrel, mellyik légyen tsudálatosabb, hogy meg-győzte-é à Világot, vagy hogy hozzá mert fogni? bizonytalan; holott illyen veßedelmes hadra, nem válogatott N. Sándor erős, s-életeknek legjobb idejekkel virágzó Iffiakat, hanè régieket, és többire az hadakozásból ki-aggottakat, à kik az Attyával, és az Attyának báttyaival hadakoztanak, ugy hogy nem annyira vitézeknek, mint vitézségnek meſtereinek gondolnád. Tißtet-is 60 eßtendősön alól ſenki nem viſelt, ugy hogy ha a' Tábornak eleit láttad volna, azt mondanád, hogy valami régi Közönséges-társaságnak Tanátsosit láttad. Az hartzon azért ſenki nem à ſzaladáſról, hanem a' győzedelemről gondolkozik vala, és ſenkinek reménſége nem lábaiban, hanem karjaiban vala. Ellenben a' Persák Kiralya Darius, Nagy Sándor ellenkező Társa, hat ßáz ezer Vitézeket támaßtott ellenben, kic nem kevesebbé à N. Sándor meſterségével, mint à Macedoniaiak erejével hátat adtak.

22. R. A' gazdag Tárház az hadakozáſra ßükséges.

Mert az had à pénznek ki-merithetetlen örvénye: kinek meg-töltésére ſem à Perſiai arany termő hegyek, ſem mind à két Indiának arany és ezüſt bányái nem elegek. Az honnan edgy Kapitány, Luſitaniának Sebeſtyén nevű Királlyának, midőn Barbaria ellen való had viſeléſnek dolga forgana-fenn, arra az hadra három ſebes folyamatot mon-

tot mondott szükségesnek lenni: *egyet Férfiaknak, máſt Eléſnek, harmadikat Pénznek* folyamattyát. Es ama' nagy hirű Trivultius János-Jakab nevű Kapitány, meg kérdettetvén mitsodák volnának az hadban szükségesſek? azt felelte, hogy három dolgok igen szükségesſek: *pénz, pénz, pénz.*

Innen meg-érthetni (azt mondgya *Klockius* à Tárházrúl 1. *Könyv.* 1. *Rész.*) Micsoda maga gondolatlansága légyen sok Fejedelmeknek, à kic békeſségnek idején semmi pénzt nem gyűjtöttenek, semmit el-nem töttenek; hanem mindeneket valamellyeket az alatta-valók, akarva és nem akarva adtak, el-tékozolva el-veſztettek és semmire kellő dolgokra költöttek; az hadnak idején penig szokott ragadozáſokra viſzſza-térnek, és alattok-valóit tellyeſséggel meg-nyúzzák: gyakrabban az oroſlány bűrhöz róka bűrt, à róka bűrhöz oroſlány bűrt tóldván; vagy penig annyi pénzt veſznek-fel kölcsön, hogy meg-fizetéſre elégtelenek legyenek. Igy beſzéll *Klockius.*

23. *R.* Az hadat inkább meg-tartyák a' szükség felett való kintsek, mint sem az eröſzakos adó ſzedéſek. *Thucydides mondgya.*

24. *R.* Az hadakozás tanátcsal, pénznek sokságával, és ellene állással inkább, mint sem az ellenségre való menetellel vitetik véghez. *Pericles mondáſa.*

25. *R.* Az hatalmas ſomſédoknak hadakozáſi, vagy mindgyárt meg-oltaſſanak a' meg-nyugott ſomſédoktul,

túl, vagy pedig ugyan-azon hadra akarattyok ellen-is el-vonattatnak, és abban jobban belé-keverednek. Igy egész Görög-ország belé-keverődzött, elősző a' Chorintusiaktúl, és Corcyra-béliektúl indíttatott hadakozásban.

26. R. Midőn azon edgy időben két külömbőző Fejedelmektúl két felé való hadakozás fenyeget, nem kell mind kettőhőz egyfers-mind fogni, hanem elsőben azzal, à ki igazabnak mutattya magát, meg-kell szerződni; és edgy részrúl à félelmet el-kell háritani. Igy à Romaiak, à Chartago-bélieckel frigyet tsináltanak, közel lévén à Galliai hadakozás. Igy Gustavus Svetziai Király, minekelőtte Németh-ország ellen hadat támasztana, elébb 6. esztendeig való frigyet kőtött à Lengyelekkel, mely az után 26 esztendők hozzá járulásával meg-bővittetett.

27. R. A' nagy és messze-való hadakozást viselő Hadi-vezérnek, nem kell háta megé semmi néki ártalmas ellenséges helyt hadni.

Igy Gustavus Svetziai Király, felső Németh-országra bándékozván, elősző Pomerániát, Marchiát, Saxoniát meghódoltatta. Ellenben a' Franczia hadnak vezére Lautrechius minthogy Neapolist bállotta-meg, utánna hát megé hagyván s-meg nem vévén Mediolanumot, Ticinumot és Lombardiát el-vesztette.

28. R. Az hadnak vezéréhez nem illik, hogy az időt apró Városocskáknak és Castélyoknak meg-vételében tölcse-el; hanem a' leg-első Várost fállya-meg.

Igy igen okoſſan, midőn Bavariának Fejedelme Maximilianus reá akarván menni à Csehekre, à kik az ő Királyoktul Ferdinanduſtul el-ſzakadtanak vala, egyeneſsen Prágához ment, mellyet mint Cseh-orſzágnak első Székes Városſát, ott álván közel hozzá harczot, és győzedelmet nyervén, el-hagyván az aprób Városokat, azon nap meg-vőtt.

Vétkezett ellenben Disdigverius Galliai Gróff, kinek midőn meg-kellett volna venni Genuát, el-hagyván azt, előſőr az hadnak erejét fordította némelly aprólékos Városokra és Castélykákra. Azonközben à Genua-béliek meg-erősitették magokat, és igy meg-foſztattanak à Frantziák azon Városnak meg-vételére való hatalomtúl.

29. R. Az hadakozó Előljárónak okoſságához tartozik, hogy nem vakmerőképpen, hanem nagy okoſſággal és vigyázáſſal mennyen arra à Nemzetcségre, a' mellyben két felek edgymáshoz való gyűlőlséges megſonlásal edgymás közt ellenséges-képpen hartzolnak.

A' magok közt zenebonáskodó meg-haſonlott Nemzetcségekre reá útni, néha előmeneteles volt, de gyakorta à fel-ingerlőnek ártott.

Gondolkozván én (ugymond Forſtnerus) Tacituſra való notáiban) à külömbőző kimenetelnek mitsoda okai

lehet-

ſehettek, eſében jutott; hogj azok á kik á két meg-haſonlott réſznek akarmellyikétűl hivattattak, dolgokat ſzerencséſen elő-vitték; de á kik magok kényén máſok hadakozásában avatták magokat, á mint ſoktak ſólni, magok ſerzették magoknak a' veſedelmet. Mert az első dologban, minekutánna akarmellyik réſznek fegyverével, a' miénk-is őſſve-csatoltatott, könnyű az erőtlenebbeket el-nyomni: és az-is á belső meg-haſonláſnak dűhőſsége, hogy az a' réſz, a' melly a' kűlsőket hijja, gyakrabban elfelejtvén a' maga meg-maradását, egyebet ellenkezőinek veſedelménél ne kereſsen. A' kűlsőknek prædájok lenni inkább kivánnak, mint ſem magok felekezetivel csendeſen bánni, és á mit magok erejével véghez nem vihetnek, Hazájok veſedelmével kereſik, az idegen Nemzetcségeket ki-híván nem kevesebbé hadakozni, mint az Hazát prædálni, és őrökségűl birni.

A' más dologban penig, midőn a' kűlsőnek mind a' két meg-haſonlott fél ellensége, nem reménlhetni ollyan ki menetelt. Sőt próbálhatóbb dolog, ollyankor, mind a' két meg-haſonlott fél hogy tanácskozás által meg edgyez, (a' melly egyedűl edgy út a' meg-maradáſra) hogy az edgymás kőzt való gyűlőlséget le-téſzi, és edgyben adott erővel az ellenségre mégyen, midőn láttya mindnyájok ſabadságoknak vettetni a' cseleket.

Philippus viczé Comes Mediolanumi Fejedelem, a' Florentiaiaknak meg-haſonláſokra vigyázván, midőn

hußßor való ßáz-ezer arany-pénznél többet költött volna, semmire sem mehetett. Mikor Ferencz à Franczia Király à Spanyolokat az ő határokban háborgatná, mindgyárt az ő kegyetlen pártolkodásokat, és Királlyok ellen való haragos indulattyokat le-tötték. *Guiciard.* 14. *Könyv.*

Valamennyiszer à Gallusok egymás közt harczolván, költsönös sebekkel egymást sebesitették, mihelt vötték eßekben, hogy à Spanyolok onnét alkalmatosságot vesznek az ő dolgok el-követésére, és magok hasznárúl való gondolkozásra, le-tévén à gyülölséget, à külső ellenség ellen egyben eskühßnek vala.

Bátorságossabb azért, meg nem edgyezvén egymás között edgy akarmelly ellenséges Nemzetség, nyugodni, mig kölcsönös vér ontással magokat el-fogyattyák. Es igy nyavalyások Hazájokat férfiaktúl, fegyvertúl, és egyéb hadra való erőtúl meg-fosztván, te hasznodra hadakoznak, és az után à reájok jövőknek eleikben nem álhatnak.

Javallyák à világi dolgokhoz értők-is, hogy à gyengébb félnek alattomban segitség küldessék, nem azért mintha az hadakozásnak véget vetnének, hanem hogy azt továbra vontathassák. Igy Alcibiades Tissafernisnek javallotta, hogy felettébb à Lacædemonbéliekket ne segitese; mert meg-kell ő néki emlekezni arrul,

rúl, hogy à más győzedelmét nem a' magáét ſaporitaná: annyiban kell az hadat fen tartani, hogy a' ſükség miatt félben ne ſakaſztaſsék.

Midőn Olaſz-orſágban à Piſtoriaiak belső meg-haſonlásban volnának, és à Florentiaiak moſt edgyik, moſt à máſik párthoz hajolnának, rövid időn annyira jutott a' dolog, hogy à Piſtoriaiak meg-unván a' dolgot, ſzabad jó-akarattyok ſzerint magokat, és mindeneket à Florentiajiak hatalma alá adnák.

30. R. Az hadban az Előljáró ſemmitűl-is inkább ne féllyen, mint attúl hogy félni láttaſsék.

Ez à ſemmi veſzedelmektűl nem irtózó elménck bátorſága, a' Felséges Leopoldus Gulielmus Hertzegben, midőn a' Csáſzári és Királyi hadaknak Előljárójok volna, világos jelekkel meg-tetſzett, a' mint elő-hozza Avancinus *Gvilielm. Leopold viſelt dolgairól való elmélkedésiben.*

Midőn Salafeldiánál őt ellenséges Seregtűl, ugymint à Svecus, Haſsus, Luneburgus, Gallus, Vinariai ſeregektűl, ő ſockal kevesebb magával, az őreg álgyuk nélkűl lévén, környűl volna vétetve, mint edgyűt vitézkedő társok mindenkor mellettek vólt Leopoldus az övéinek, hellyéből ſem mozdult ki; noha az őreg golyóbiſoknak erejétűl már ſokan mellette el-eſtenek volna, és meg ſem változtatta a' maga ſzállását, noha azt az Házát az ellenségnek már harmadik golyóbiſſa meg-rontotta vala.

Haſonló bátorsággal állott Wolffenbitumnál, az ha-

nyatlók közt bátorságos, az el-esők közt egyeneſſen álló, egyedül Nemes elméjének álhatatoſságával meg-erősittetvén. E' nyilvánságos, és à bizonyság tévőnek Cseh-orßágnak Fő-igazgatójának, Martiniz Gróff Bernhardnak méltóságával meg-erősittetett ditséretes mondás: Hallottam (ugymond) magam à Svét ellenségtűl, à Fels. Fő Herczeget Wolffenbitumnál (minthogy à Sereget helyéből ki-mozditani, az hadnak állapottya nem engedi vala) abban az állásban a' melyre à nagyobb ſzámſzerigyeknek ßáznál több lövéſe eſik vala, ollyan bátran megállani, hogy még tsak kitsiny meg-mozditásával-is, vagy ſejének vagy teſtének à lövéſek előtt magát el nem vonta: az utánna-valóknak penig, à kic à félelemnek valami jelét mutattyák vala azt mondotta: A' ki félénk távozzék-el, hogy reſtségének peldájával az álhatatoſſan hadakozókat meg ne zavarja. Honnan az ellenség-is csudálván álhatatoſságát, magok közt azt mondották: vagy Angyal à Fő Hertzeg a' ki amott olly meg-mozdulhatatlanúll áll, vagy annak képe, avvagy az ő ßemélyében valami tsuda.

Látta Belgium-is Leopolduſnak csudálkozáſra méltó erejének, és nagyra ßűletett elméjének világos jeleit. Armenteriánál el-rontván a' golyóbis vas gallerának pártázattyát, meg-mutatta mit akarna az ellenség, és mit nem akarna az Iſten. Landracumnál még az álgyu golyóbiſtúl el-ßaggatatott mellette álló Pallavicin° Marchionak lova sérettentené-meg, és à ſátorára lövöldöztetett goljóbiſok ſé-

háboritották-meg, à mikor parantsolná az Hadi-vezéreknek mit cselekedgyenek. Cortracumnál edgynéhány lövéstül által-ſakaſztatván à ſátor à kiben lakik vala, egyedül csak à Fő Hertzeg álhatatoſságával állott-meg, midőn azokat a' veſzedelmeket nem méltóztatta arra, hogy azoktul félne. A' többi között olly közel ment egy Vár alá, hogy mind maga, mind à kik mellette munkálódnak vala, hallották à keritéſrül ſzolló Frantziákat, kic ezt mondgyák vala: amaz (ugymond) à Leopoldus, à ki ki-vont fegyvert viſel kezében, Lendiumnál haſonló veſzedelmeken, haſonló erővel ment által.

Gyakorta meg-intetik vala az övéitül hogy magát ne tenne-ki annyi veſzedelmeknek, kiknek ő vagy azt mondgya vala, à mit Albertus régenten Belgiumnak Fejedelme: *Vegyék elméjekre hogy még a' táboroknak Elöljáróji közzül, ſenki fal törő álgyunak golyóbiſſa miatt el nem veſzett.* Avvagy amaz Carolus V. nagy Csáſárhoz illendő mondáſt, mellyet mondott midőn Nordlingánál győzedelmeskednék III. Ferdinandus, *Csak egy-is az Auſtriai Familiából még a' nagy hadakozáſnak tüze között-is, nagyobb ſámſerigynek vagy álgyunak lövésétül el nem veſzett.* Avancin' mongja ezeket.

31. *R.* Jobb az Hadi-vezérnek az ő ellenségének, mint ſem az ő maga vagy Fejedelme határán az ellenséggel harczolni.

Igy

Igy Themiſtocles az Athenas Városbéliecknek Hadnadgya, à Meduſok ellen Görög-orſágon kivûl vitte Seregeit. Hannibál Affricábúl Olaſz-orſágban ment hadakozni à Romaiak ellen. Scipio Olaſz-orſzágbúl Affricában à Chartago Város-béliek ellen. V. Caroly Doria Andráſnak és Leva Antalnak tanátcsábúl Seregével bé-rontott Galliában, Galliának I. Ferentz nevû Királya ellen, minekelõtte amaz Olaſz-orſzágban bé-menne, hadat indítván a' Csáſzár pártyán lévõk ellen.

Mert à Fejedelem à maga határán várván az ellenſéget, kénſzerittetik maga költségén két Tábort tartani-el, az ellenség Táborát és à magáét.

Továbbá à Vitéz à ki az õ ellenségére à maga földében mégyen, nagyobb bátorsága van, mint ſem ackor, mikor à maga házánál reménteleniil láttya magát el-nyomattatni.

32. *R.* Az okos Hadi-vezér idegenek tanátsokbúl s-más vezérléséből nem viſi à Seregeket vakmerõképpen eſméretlen hellyekre, hanem-ha igen ſzámos és erõſs à Sereg, és à meg-téréſnek módgyát tellyeſséggel meg-tapaſztalta, és ha az útnak vezéritûl kezeſseket vött légyen. Ezen Regulát tartotta-meg Demoſthenes, midõn az Ætoluſokra rontana à Meſseniuſok jovalláſokbúl.

33. *R.*

33. R. Valamint a' tágas mezőkön ſoha nem kell annak ſanſzándéckal útközetet fel venni, kinek ſockal kevesſebb lovas Seregei vannak mint az ellenségnek, à mint itéli Polybius; ugy à kitsiny Seregnek à nagygyal ſoroſs helyeken, nem penig ſik és tágas mezőkön kell meg-útközni, hogy à kisſebb Sereg a' nagytúl környúl ne vétetsék.

34. R. Az ellenség meg-győzésének és a' győzedelem meg-nyerésének könnyű módgya az, ha az à Vára és Erősége az ellenségnek à melly nagyobb, és à melyben à Vitézlő rendnek éléſit bé-gyűjtette, megvétetik. *Polybius Hiſt. 1. Könyv.*

35. R. Az harczban bár kitsiny légyen-is a' ſegitség, de ha reméntelen az ellenségnek meg-mutattatik, és ha kiváltképpen reájok út, ha ſintén már győzedelmeſek-is, de meg-futamtattya őket. Mert ſokkal inkább fél az ellenség azoktúl à kic az harcz közíben jőnek, mint à kic már hartzolnak. *Thucydides 5. Kön. Braſidas Vitézihez való oratiojában.*

36. R. A' jó Hadi-vezérnek tiſzti, hoy á Vitézeket à kiknek ſóldgyok ki-jár, a' prædátúl, az erőſzaktúl, és a' meg-nyomoritaſtúl el-tilcsa.

Olly ſzoroſſan meg-tartozkodtak az előtt à Vitézek az hadi fenyitékkel a' prædátúl, a' mint emlekezetben hadta Scaurus, hogy a' mint egy hegynek az

alljába egy almáckal meg-rakott alma-fát à Tábor magá közzé bé-foglalt, más nap onnan a' Tábor el-indulván tsak egy hijja sem vólt. *Frontinus Hadi mesterſ. 3. Réſz.*

37. *R.* Az Hadnak vezérinek gyakran meg-kell emlekezni arrúl à módáſrúl, à mellyet módott Belgiũ Gubernatora, és egyßer-s-mind régi Hadi vezér Albanus: *Ha a' mint kell meg-bünteted a' vétkezőt és meg-ajándékozod az érdemeſt, a' te Táborod erőſs férſiackal tellyes léſzen.*

38. *R.* Nem kell a' Vitézt mindgyárt meg-utálni az ő Hadnagyának; mert ha ſerény, meg-ſzűnik ſerénységétűl; ha reſt, reſtebb kezd lenni. *Cyrus mondáſa.*

39. *R.* Nem kell el-ßenvedni à réßegséget à Vitézben. *Az ivó Katonák közzűl többen veſztenek el pohár töltéſſel, mint ſem vér ontáſſal.*

Midőn Romát Carolus Borbonius lévén Hadi vezér, négy legio Németh Vitéz el-foglalta volna, egy eßtendő el-telvén alig ment viſzſza fél legio Németh-országban, holott à réßegségen kivűl való ſemmi egyéb meg-bántódáſok nem vólt. *Gvicciardinus.*

40. *R.* Két nagy kegjetlen ellésége vagjon az hadakozáſnak, à melly ſemmi Seregektűl meg nem győzettethetik, azért-is igẽ el kell távoztatni; az *Ehség* és à *Hideg*.

Igy tapaßtalta azt Carolus V. Imperator, Meta Városának meg-ßállásában, holott már midőn majd minden ſeregei hideggel és éhséggel el-fogynának, à Város meg ßállását félben kellett hadni. Mi-

Midőn 1568 eſt. à Batavuſok jól fel-kéſzült Serege Gulielmus Auriacus vezérsége alatt, közel lévén à tél à Moſa folyó vizen által költözött volna, és Albanus Hertzeg minden élését el-fogta volna, az ő Vitézi réſz-ſerint éhséggel meg njomorittattanak, el oſzoltanak és el-eſtenek.

41. R. A' tábor-járásban arra kell vigyázni, hogy az légyen nem négy ſegeletű, hanem keregdéd. Továbbá hogj à Tábor ſántzal és árockal mindenkor meg-erősſitteſsék. A' volt ſokáſa mindenkor Cyruſnak, és à Romaiaknak: a' kik ſoha Tábor nélkül harczot nem állottanak. Kiknek mennyi haſznok lött légyen à tábori dolgokban, à nevezetes Hadi-vezér Æmili' Pál à Vitézekhez tött jeles oratiojában meg-mondotta. Azt mongya vala: hogy a' mi eleink à meg-erősſitteteti Tábort a' Seregeknek minden ſzerentsejekre, mint-egy ki-kötő révet alittyák vala lenni, az honnan hartzra ki-mehetnének, és à melj, ha háborgattatnának menedék heljek lehetne: és à ki Táborától meg-foſztatott vólt, meg-gjőzettetnek tartatott.

42. R. Arra kell igen gondot viſelni, hogy à meggyőzetett ellenség Táborától is mindgyárt, és minden Tábori eſzközeitől meg-foſztaſsék, hogy légyen egéſz a' győzedelem, meljtől azok meg-ijedvén kétségben eſſenek.

Julius Csáſzárrúl mondgyák hogy ſoha edgy ellenséget-is meg nem gjőzött, à kinek Táborát-is fel nem verte. Annjira nē ád vala à meg-ijjedteknek időt. *Svetonius irja.*

33. R. Arra választott embereknek az egéſs ſereg közzül

ſükség lenni, à kic à meg-gjözött elléségtül nyert prædát, és à meg-vött városbúl valót öſſve-ſedgyék és meg-oſſák.

Ugy cselekeſſnek vala okoſſan à Romaiak régen. Ellenkezőt cselekeſſnek moſt bolondúl à Németek.

Maximilian Auſtriának Fő Hertzege III. Mahumet Török Csáſárral Egerhez közel 1595 eſt. meg hartzolván, ſok Törökőt le-vágatván győzedelmeskedett. De minthogy többire à Vitézek Maximilianus parantsolattya ellen idő előtt a' prædának eſtenek, és az ellenség Táborát prædálták, iſſonyu felelemtül viſeltetvén, hertelen el-ſaladtanak. Az honná a' lött, hogy à ló többet tapodott-el, mint az ellenség meg-ölt; és igy a' prædáló Németek a' győzedelemnek nem kevés réſzét veſztették-el. A' mi nagyobb magát a' Török Csáſárt elevenen el foghatták vólna, ha a' vitézlő rend el-bocsátván az ellenséget, és megbontván à rendet, ſietve a' prædán nem kapdoſott vólna. Azért a' mig az ember az ellenséget egéſzſzen meg nem győzi, addig ne prædállyon, és hogy az elébb ne légyen, erőſſen meg-kell tiltani à Seregben. *Herodot. 9. Kön.*

44. R. A' kémeknek ſzolgálattyok az Had-vezérinek igen ſükséges.

A' kémek ſzolgálattya a' bátorságnak ſzerző oka. A' meg-intettetett ember, már közép iránt bátor ságos.

Azok továbbá à jó kémek, à kic gjakorolták à magok el rejtésébe, és à máſok világoſſágra való hozásába magokat.

A' kémeknek élletek, tudni és nem tudatni: halálok, tudatni és nem tudni. 45. R.

45. R. Az Hadnak vezéri, a' kic kivánnak az hadból gazdagúlni, nem szoktanak győzedelmekkel nevezetesſek lenni.

Azokat edgy valaki illyen éles verſekkel jegyzi-meg:

Sokan Had-vezérek, mert ſokat hartzolnak.
Kiért meg-érdemlik nevét Hadnagyoknak,
Sokan vezetőji ſebben az aranynak,
Ezekis Hadnagyi nevezetben vannak.

46. R. Nyilván-való lévén az hadban a' ſzerencsének meg-változáſa, s-a' dolog egéſſen meg-fordulván, jobb akarmi bátorságos conditióval à békeſséghez fogni, mint ſem erővel az hatalmaſſabb ellen hadakozni. *Julius Cſáſſár tanátcsa a' Galliai hadrúl 1. Könyv.*

47. R. Né lévén bátorságos à békeſség, avagy frigy köttetvén bizonyos ideig, haza botsátani, és fegyverébúl le-vetkeſztetni a' Vitézlő rendet, nem tanácsos dolog. Mert igy à Fejedelének méltósága meg-erőteleníttetik; az az, gyalázatra és veſſedelemre ki-tétetik.

Melyre nézve az okos Fejedelmek, keveſſebnek tartván à pénzben, mint à Vitézekben való kár vallást, nem bocsátanak edgy aránt el mindeneket, hanem ſokakat a' Záſſlók alatt meg-maraſztván, akarnak à közönséges meg maradáſra vigyázni, ez à következhető nehéſségeken ſegíteni. *Forſtn. Tacituſra való notáiban.*

Gonzága Lajos (azt mondgya Poſſevinus) à meg öregedett és hadra alkalmatlan Vitézeket, egéſſ életekre való

tápláltatásokra gondot viselvén, magok helyekre bocsátotta, azokat penig a' kik még nyers idejűek lévén, sólsóldot akartanak venni, erősségül à Városokban bé-tötte. A' kik a' többinél iffiabbak s-erősebbek vóltak, tíz pénz érő garast adván nékik napjában, a' békeségnek idején-is, mint sinte az hadakozáskor meg-marastván, az árkok ásásában, a' Mincius folyó-víz tisztításában, és a' ki-kötő révéknek szélesítésében faradoztanak.

Mások a' kiknek a' költségnek kisebbítéséért tetszett a' Seregnek részét az hadból el-bocsátani, azokat bocsátották-el, a' kik felől reménlhették, hogy ismét ha a' szükség hozza, könnyen viszsza-állathatni őket az hadi kötelességben, azokat penig à kikrűl el-hitték, hogy nehezen vehetni Zászló alá őket, meg-tartották.

Igy Belgiumban, a' Spanyolok és Hollanduſok közt vetett tizenkét esztendeig tartó frigy után, a' Spanyolok a' Németeket mind fel-szabadították hadi kötelességektűl, mint a' kiket mindenkor kéſen találnának à sóldos vitézségnek fel-vételére: és meg-tartották à Spanyolokat, Olaszokat, Burgunduſokat és Hibernuſokat.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA

VEGE.